

Za določene vizualne prevode besedil je Melita Vovk vsak prizor gradila postopoma, z natančnim premislekom. Drugje je s skicoznimi, temperamentnimi in ekspresivno karikiranimi risbami brez zlobe opozarjala na človeške slabosti. Njena dinamična gradnja knjig, prepletenih z njenimi ilustracijami, tipiziranimi figurami ter v podobe raznovrstno vnesenimi kolaži, je bila pred petimi desetletji pomembna in za slovensko ilustracijo prelomna novost.

Tatjana Pregl Kobe, *Slovenski knjižni ilustratorji (3. del)*

Z ustvarjalnim pristopom izredno razvijamo in dopolnjujemo svojo inteligentnost na vseh področjih. Ustvarjalnost nam pomaga do večje uspešnosti pri pouku, pri vzgoji, pri učenju, v umetnostih, pri hobijih, na poslovnem področju, torej pri vsem, s čimerkoli se ljudje pač ukvarjamo. In kot pravi Rodari v knjigi *Scuola di fantasia* (2014, str. 40), fantazija ni nasprotje resnice, je orodje, s katerim spoznavamo resnico ...

Barbara Baloh in Samanta Kobal, *Literarna dela Giannija Rodarija kot spodbuda za ustvarjalno pripovedovanje*

Na sodelovanje med Mariborsko knjižnico in HDK Maribor je v letu 2018 postal pozoren Olimpijski komite Slovenije, oddelek za šport, znotraj katerega deluje tudi Olimpijska akademija. Tako so postala spoznanja in izkušnje pri izvajanju programa Hokejska bralna postava temelj za oblikovanje novega programa.

Sabina Fras Popović, *Spodbujanje motivacije za branje pri mladih hokejistkah in hokejistih*

Ilustratorka Ana Zavadlav v izvirnem likovnem slogu in tehniki ustvari izjemne, presenetljive, kompleksne in premišljene kompozicije, v katere z veseljem vstopimo. Bralca preseneča s polno detajli, ki ga vabijo, da jih odkriva stran za stranjo. S tem besedilo nadgradi in ustvari čvrsto dovršeno slikanico.

Levstikove nagrade 2021

Na naslovnici:

Ilustracija Ane Zavadlav iz slikanice *Obisk* (Avtorica besedila Gaja Kos. Mladinska knjiga, 2020), za katero je ilustratorka letos prejela Levstikovo nagrado.

OTROK IN KNJIGA

REVIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV

*The Journal of Issues Relating to Children's Literature,
Literary Education and the Media Connected with Books*

110

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številkami na leto; od leta 2003 izhajajo tri številke letno.

The Journal is Published Three-times a Year in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: dr. Meta Grosman, mag. Darja Lavrenčič Vrabec, Maja Logar, Tatjana Pregl Kobe, dr. Gaja Kos, dr. Barbara Pregelj, dr. Peter Svetina in Darka Tancer-Kajnih; iz tujine: Gloria Bazzocchi (Univerza v Bologni), Juan Kruz Igerabide (Univerza Baskovske dežele), Dubravka Zima (Univerza v Zagrebu)

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*: Darka Tancer-Kajnih

Sekretar uredništva/*Secretar*: Robert Kereži

Redakcija te številke je bila končana septembra 2021

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Prevodi sinopsisov: Marjeta Gostinčar Cerar

Lektoriranje: Darka Tancer-Kajnih

Izdaja/*Published by*: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*

Naslov uredništva/Address: Otrok in knjiga, Rotovski trg 6, 2000 Maribor, tel. (02) 23-52-100, telefax: (02) 23-52-127, elektronska pošta: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si in revija@mb.sik.si spletna stran: <http://www.mb.sik.si>

Uradne ure: v četrtek in petek od 9.00 do 13.00

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovski trg 2, 2000 Maribor, elektronska pošta: revija@mb.sik.si. Nakazila sprejemamo na TRR: 01270-6030372772 za revijo Otrok in knjiga

Vse številke do letošnjega letnika so v celoti dostopne v Digitalni knjižnici Slovenije oz. na portalu dlib.si

Vključenost v podatkovne baze:

MLA International Bibliography, NY, USA

Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA

EBESCO Publishing, Inc.

ČLANKI – RAZPRAVE

Tatjana Pregl Kobe

SLOVENSKI KNJIŽNI ILUSTRATORJI 3. del

V reviji *Otrok in knjiga* v nadaljevanjih predstavljamo sodobne slovenske likovne umetnike, ki s svojimi ilustracijami pomembno sooblikujejo knjige za otroke in mladino. V tem prispevku namenjam pozornost ilustratorskim opusom Melite Vovk, Dušana Muca in Maje Lubi.

The Journal of Children's Literature has through several issues been presenting contemporary Slovene visual artists, significantly co-creating books for children and young readers with their illustrations. The current article focuses on the illustration opuses of Melita Vovk, Dušan Muc and Maja Lubi.

Ilustracija za otroke in mladino je slikovna govorica, ki soustvarja človekovo zavest, odločilno vpliva na bralčev psihični razvoj in ima odgovorno vzgojno-izobraževalno (in ne moralizirajočo) vlogo. Mladim bralcem v industrializiranih deželah prav knjiga večinoma predstavlja tudi prvo srečanje z umetniškim izrazom. V svetu, nasičenem s podobami dvomljive umetniške vrednosti, ki jih posredujejo sodobni komunikacijski mediji, je za mlade in dovzetne otroške duše izredno dragocena priložnost stika z visoko kvalitetnimi ilustriranimi knjigami. So zaklad, ki ga otroci vse življenje nosijo s seboj. Tudi starejšim otrokom in mladostnikom pomagajo iskati odgovore na marsikatera vprašanja.

Dobri ilustraciji naj ne bi zadoščal le termin ilustrativno kot ponavljanje nečesa, kar je že figurativno opisano z besedami. Dobra ilustracija tudi ustvarjalca pelje malo dlje. Ko se glede na sporočilo suvereno odloči za klasičen ali inovativen likovni pristop. In ko si dovoli, da njegova vzporedno ustvarjena vizualna podoba ni le dodatek k pripovedni vsebini, temveč je njena vzporedna pripoved.

Melita Vovk

Melita Vovk¹ ima posebno mesto med slovenskimi ilustratorji dvajsetega stoletja. Bila je široko razgledana vizualna pripovedovalka z izjemno humornim odnosom

¹ Rodila se je 14. junija 1928 na Bledu. Na Akademiji upodablajočih umetnosti (Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani) je leta 1951 diplomirala iz slikarstva, v

do sveta, ki je s svojim delom orala ledino, ko je na samosvoj, svoboden, trdno na tleh stoječ in hudomušen način radikalno vstopila med druge takrat pomembne slovenske ilustratorke, pravljíčarke. Čeprav s popolnoma drugačnim umetniškim pristopom je bila prav tako docela predana svojemu poklicu ilustratorke. V sijajni, tudi mednarodno priznani družbi slovenskih ilustratork in ilustratorjev je bila povezana osebnemu in avtorsko prepoznavnemu načinu upodabljanja življenja, ki so ga v besede pred njo ujeli pesniki, pisatelji, raziskovalci. Svojemu ilustratorskemu poslanstvu je bila predana, odkar je prenehala s poučevanjem na blejski osnovni šoli in se povsem posvetila umetniškemu ustvarjanju, v veliki meri prav ilustriranju. Njen pristop k posameznim nalogam je bil večinoma temeljit, intelektualno in emocionalno širok, vseskozi pa avtorsko izviren in izrazno sugestiv. Z njenimi ilustracijami je pri različnih založbah² izšlo okoli osemdeset knjig. Leta 2010 je na 9. slovenskem bienalu ilustracije prejela nagrado za življenjsko delo.³

Pri retrospektivnem pregledovanju ilustracij Melite Vovk se ponuja možnost, da lahko doživimo ves razpon njenih knjižnih ilustracij. Naenkrat se razpre nabor desetletja nastajajočih stotin ilustracij in se med seboj spogleduje različen, a vendarle razpoznaven ilustratorkin pristop k različnim zvrstem literarnih predlog. Razpon njenega ilustratorskega delovanja je izredno širok, precej obsežnejši od izbora

letih 1951–1953 nadaljevala študij na specialki za grafiko pri Božidarju Jakcu (3 semestre) in leta 1972 diplomirala pri Riku Debenjaku. Učila je na nižji gimnaziji na Bledu (1953–1956), nato je bila v svobodnem poklicu (1957–1973), potem višja strokovna sodelavka za scenografijo na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (Akademiji za igralsko umetnost Univerze v Ljubljani) (1974–1977) in nato spet v svobodnem poklicu do upokojitve leta 1984. Leta 1957 se je poročila s kritikom, gledališčnikom in esejistom Bojanom Štihom (1923–1986), ločila sta se leta 1975. Njuna hči Marija Štih – Eji je tudi slikarka. Od leta 1979 do leta 1984 je bila Melita Vovk poročena z nizozemskim slikarjem Roelofom Frankotom (1911–1984). Ukvarjala se je s slikarstvom, grafiko, risbo, ilustracijo in karikaturjo. Od leta 1956 se je vse bolj posvečala scenografiji in kostumografiji, z osnutki je sodelovala pri več kot petdesetih predstavah za gledališče. Leta 1974 je na Borštnikovem srečanju prejela Borštnikovo diplomu in denarno nagrado za kostumografijo, leta 1977 pa Borštnikovo diplomu in denarno nagrado za scenografijo. Težišče njenega dela je bila ilustracija. Ilustrirala je več kot osemdeset knjig, za mnoga literarna besedila pa je ilustracije v nadaljevanjih objavljala v periodičnem tisku. Dvakrat je prejela Levstikovo nagrado (1957, 1964), nagrado Mlado pokoljenje (Beograd, 1965) in nagrado Hinka Smrekarja za življenjsko delo (2010). Portretirala je slavne pisatelje, ko so na Bledu potekala PEN srečanja. Napisala je več duhovitih potopisov in jih opremila z lastnimi risbami, pisala je tudi strokovne članke o aktualnih in strokovnih vprašanjih ter spominske zapiske. Leta 2008 je bila ob občinskem prazniku razglašena za častno občanko Bleda. Umrla je 22. julija 2020 v Radovljici.

² Največ knjig z njenimi ilustracijami je izšlo v založbi Mladinska knjiga (odslej MK), izhajale pa so tudi v drugih založbah: Obzorja, Borec, Prešernova družba, Pomurska založba, Mohorjeva družba, Partizanska knjiga, Karantanija in druge. Za nizozemskega založnika Tieboscha (Amsterdam, 1980) je ilustrirala prevod knjige znamenitega ameriškega satirika Arta Buchwalda *Irwing's Delight*, ki ji je osebno pisno sporočil, da je izjemno zadovoljen z njenimi risbami.

³ Iz obrazložitve nagrade Hinka Smrekarja za življenjsko delo: »Marsikje v delu Melite Vovk Štih je opaziti, kako jo je navduševal evropski, še posebej nemški ekspresionizem, ki je za svojo prebojnost potreboval angažirano in kritično sporočilnost. Tako slikarko lahko boljše primerjamo s takratnimi sočasno ustvarjajočimi moškimi ilustratorji, ki so delo pojmovali drugače od svojih ženskih kolegic 'pravljíčark'. Vovkova je z ilustracijo prikazovala svojo resničnost, ki je bila daleč od idealizirane in ljubke, bila je stvarna in vselej začinjena s kančkom ironije.«

tu predstavljenih del. S povsem različnimi vsebinskimi in tehničnimi pristopi je upodabljala besedila za najmanjše otroke, najstnike, odrasle, vključno s poljudno-znanstvenimi besedili, in za bralce časopisov ter revij, kamor je pošiljala svoje na hitro ujete situacijske risbe kot odzive na aktualno dogajanje.

S časopisno ilustracijo in serijami karikatur se je dnevno ali tedensko angažirano odzivala na dogodke iz člankov. Te njene ilustracije kažejo veliko voljo do življenja, do majhnih radosti, ki so ji bile dane, ter živo zanimanje za družbena dogajanja, ki jih je redno spremljala, še posebej iz sveta kulture. Prepotovala je domala vso Evropo in napisala tudi več duhovitih, umetniškemu poslanstvu zavezanih brezkompromisno odkritosrčnih potopisov, ki jih je opremila z lastnimi risbami. Pri tovrstnem publicističnem in likovnem delu so jo vodili pozitivno naravnani medčloveški odnosi, veder smisel za humor in blaga ironija, a kritičnosti se pri tem početu nikoli ni ognila. Če sta bili dobrodušna hudomušnost in ne pretirano pikra karikatura rezervirani za literaturo, si je za humoreske in karikature v dnevnem in tedenskem časopisju privoščila veliko več svobode, groteske.⁴ Večinoma so bili ti njeni prispevki podpisani in datirani, pogosto celo s polnim datumom, ne le z letnico. Za aktualno parafraziranje je v hitropotezne risbe umeščala na roko izpisana besedila in miselne poudarke, ki jih je izrezovala iz časopisov in kolažno lepila na karikaturne podobe. Zanj je bil pomemben kreativni postopek kolaž – združevanje izrezkov iz časopisov in revij, fotografij, plakatov in fotokopij – kot neločljiv preplet podob in besede. Avtorica je pri tem osebnoizpovedne komponente povezovala z udarno provokativnostjo in (pri objavah v časopisih in revijah) družbenokritično angažiranostjo. S takim odnosom je ilustrirala tudi svoje živalske basni *Ganljivke* (*Tedenska tribuna*, 1973). Posebno poglavje so ilustracije za otroke, ki jih je objavljala v reviji *Rodna gruda*⁵ v letih od 1972 do 1975 po literarnih predlogah, ki so jih med drugim prispevali Lili Novy, Anton Ingolič, Neža Maurer in Evelina Umek. Otroški svet je upodobljen hudomušno in prikupno, punčke z zvedavimi očmi, fantki vselej kuštravi, živali prijazno zrejo v svet ali skozi okna kakšne kmečke kajže, logično so se na teh krhkih črno-belih risbah znašle tudi slovenske noše, kmečka ohcet in različni folklorni elementi. V periodičnem tisku je ilustrirala povest *TV palček*⁶ Polonce Kovač (Kurirček, 1973/74) in mladinski roman *Fant s Tržaške ceste* Toneta Seliškarja (Pionirski list, 1975/76), obe deli sta seveda izhajali v nadaljevanjih.

V knjižno avanturo se je še kot študentka spustila z ilustracijami za kratko zgodbo *Ptice in grm* (MK, Čebelica, 1955) pisateljice Vide Brest. Kot mnoge pripovedi povojne dobe je bila drobna knjižica z mehкими platnicami vezana na partizansko tematiko. Pod vplivom grafične specialke se je tehnično odločila za dvobarvno litografijo, kar je za tisti čas delovalo zelo privlačno predvsem pri idealizirani podobi glavne junakinje, mlade partizanke, ter ptic in grma, in malo ublažilo podobe

⁴ Redne rubrike in opaznejše občasne objave: *Naši razgledi*, 1956/57 in 1958/59; *TT – Tedenska tribuna*, 1973; *Delo*, 1980, 1981, 1986; *Dnevnik*, 1981/92, *Teleks*, 1983; revije *Tovariš*, *Pionir*, *Pionirski list*, *Ciciban* in druge.

⁵ Slovenska izseljenska matica je začela leta 1954 izdajati revijo *Rodna gruda* s podnaslovom *Časopis za Slovenske rojake v inozemstvu*.

⁶ Originalne ilustracije je 19. avgusta 2010 poklonila zbirki ilustracij Osnovne šole dr. Pavla Lunačka Šentrupert.

pretirano karikiranih italijanskih vojakov.⁷ Že ilustracije za drugo knjigo *Zgode in nezgode kraljevskega dvora* (MK, 1957) so ji prinesle Levstikovo nagrado. Otrokom (in ne le njim) namenjena povest o kraljevskem dvoru, ki domišljjsko simbolizira nekdanjo jugoslovansko kraljevino, in predstavlja svet otrok, zazrtih v lepšo prihodnost, je napisal mladinski pisatelj Milan Šega, Melita Vovk pa jo je duhovito obogatila z rahlo karikiranimi dvobarvnimi ilustracijami (črno-belo perorisbo dopolnjujejo svetlo opečnate ploskve). Situacijska komika je še posebej izrazita v gestah in izrazih glavnih štirih junakov, atraktivno sobivajočih na zeleno-rdečih poudarkih knjižnega ovitka.

Med najbolj priljubljene slikanice več generacij se uvršča slikanica *Juri-Muri v Afriki* (MK, Cicibanova knjižnica, 1958), ki sta jo ustvarila pesnik Tone Pavček in ilustratorica Melita Vovk. Več kot šestdeset let po nastanku še vedno vzbuja prijetne spomine na brezskrbno otroštvo, zato ni presenetljivo, da je bila tolikokrat ponatisnjena in izdana v prirejeni izvedbi.⁸ Slikanica z otroško igrivostjo verzov in s pristrčno hudomušnostjo ilustracij enakovredno nagovarja najmlajše. Obarvana risba tokrat ni vehementna, temveč premišljena, kar kaže tudi nizanje drobnih detajlov. Tako glavni junak kot živali s človeškimi lastnostmi so izrisani do simpatične potankosti, dodane žive barve pa podobam dodajo toplino. Prostor, v katerem se dogaja zgodba, je v večini ilustracij domišljjski, čeprav je docela jasno, da se dogaja v Afriki, zelo konkreten pa v (iz dveh delov sestavljeni) ilustraciji umazanega Jurija v kopalnici in liku kar polizano urejenega Jurija, ki se s kovčkom v roki vrača domov.

Odločitev ilustratorke, da ostaja pri blagem humorju in se izogne pretiranemu karikiranju, je veljala za večino slikanic, ki jih je upodabljala za najmlajše otroke. Sprva so bile to bolj preproste črno-bele ilustracije za pristrčne zgodbe deklice in njenega kužka ob besedilu Ele Peroci v slikanici *Tacek* (MK, Cicibanova knjižnica, 1959), kasneje obogatene z novimi ilustracijami v enaki maniri za slikanico z naslovom *Tacek in druge zgodbe* (MK, Moja knjižnica, 1967). Primerno najmanjšim otrokom je z barvnimi svinčniki in pasteli preprosto upodobila pristrčne verze Toneta Pavčka v dveh kartonskih zgibankah, najprej v leporellu *Sončece v žepu* (MK, Najdihojca, 1960), nato pa s še bolj poenostavljenimi barvnimi ilustracijami zgibanko *Polž pred nebotičnikom* (MK, Najdihojca, 1960). Po nekaterih manj opaznih in tudi zanjo neznačilnih slikanicah⁹ za najmanjše otroke je Melita Vovk nekaj let kasneje znova zaigrala na prave strune, ki jim enakovredno z besedilom zlahka prisluhnejo najmanjši. Senzibilen domišljjski svet Mire Mihelič je že v prvi zgodbi o Puhku, krhkemu malem dečku, ki ga starejši ne jemljejo resno, v slikanici *Puhek*

⁷ Za prvi ponatis zgodbe (MK, Velike slikanice, 1961) je na novo naredila bolj idealizirane ilustracije v akvarelni tehniki, za drugi (MK, Čebelica, 1977) pa so bile za notranjost znova uporabljene litografske, vendar v ne tako atraktivni črno-beli izvedbi.

⁸ Tone Pavček. *Juri-Muri v Afriki: o fantu, ki se ni maral umivati*. Ljubljana: MK, 1958 (ponatisi: 1962, 1973, 1976, 1978 ; priredbe: 2002, 2006). Slikanica je še isto leto izšla tudi v Zagrebu in Beogradu. Besedilo je kasneje ilustrirala tudi Marjanca Jemec Božič (1988), nadaljevanje dogodivščin pesnikovega Jurija pa je v naslednjih knjigah ilustriral Damijan Stepančič. Pred koncem svojega ilustratorskega delovanja je upodobila še izbor Pavčkove poezije *S črko čez Krko* (Karantanija, 2003), kjer pa kljub uporabi barve (ali prav zato) slikovite ilustracije niso enovite, nihajo od popartizma do arhaične idiličnosti.

⁹ Recimo: ilustracije za prevod pravljice Benjamina Rosina *Kdo bo zatožil?* (MK, Čebelica, 1961) in precej stilizirane ilustracije basni Mateja Bora *Sračje sodišče ali je, kar je* (MK, 1961), kjer prav tako humorno, a poenostavljeno nastopajo živali.

v *Benetkah* (MK, Cicibanova knjižnica, 1965) upodobila slikovito in privlačno, enakovredno besedilu. Sprostila je fantazijo in se pri upodabljanju dogodivščin dečka s (z zanj že značilnimi) prevelikimi očmi, odsevov v vodi in zvrnjenih in zverženih hiš igrivo podala v kombinacijo perorisb in kolažev, pri čemer je uporabila različne materiale. Literarni in likovni del se na dvostranskih ilustracijah zlivata v celoto tudi pri naslednji slikanici *Puhek* (MK, Cicibanova knjižnica, 1967), tehniko pa je pri nekaj let kasneje nastali slikanici *Puhkova kresna noč* (MK, Velike slikanice, 1972) še dopolnila s poigravanjem z barvnimi ploskvami, ter s tem plastično slikovitost podob še dopolnila. Še v eni od zgodb Mire Mihelič nastopa prisrčen mali junak, a ne Puhek, čeprav ga je ilustratorica upodobila s prav tako velikimi očmi, skoraj tako velikimi kot so oči ptic, v katerih gnezdu se je znašel: ilustracije za slikanico *Novo leto na strehi* (MK, Zvezdica, 1966), pri katerih je risbo s flomastri kombinirala s pasteli, so menda nastale v eni sami noči.¹⁰ Tudi naslovna stran, na kateri je malega navihanca upodobila napol golega, v sami srajčki. Za najmlajše bralce je nastala še slikanica *Nevsakdanje potovanje* (MK, Velike slikanice, 1973), v kateri je za barvno (skoraj) agresivne ilustracije zbirke pesmic za otroke Ade Škerl znova uporabila nevsakdanji pristop: za kolažno kombiniranje je poleg risbe, povezane z različnimi vzorci, uporabila izrezane dele slik in fotografij ter jih radikalno umeščala v polje vsake podobe.

Za najmanjše otroke je ilustrirala še nekaj knjižic, ki pa niso presegale njenega sočasnega ustvarjanja. Ob besedilu *Nekoč pod Gorjanci* (MK, 1960) pisateljice Vere Albreht¹¹ so tako nastale preproste črne perorisbe, nekakšen priklon kmečki motiviki, ki ji je bila blizu. Idiličnost prekmurskega življenja se kaže tudi v enostavnih orisih krajine in karakterjev glavnih junakov v ilustracijah pripovedi *Žemlje* Ferda Godine (MK, Cicibanova knjižnica, 1961). Pripovedne, dokaj realistične črno-bele ilustracije za drobno knjižico *Moja prva knjiga* (MK, Čebelica, 1970) osvetljujejo pripoved pisatelja Toneta Seliškarja o njegovem prvem stiku s knjigami, nekaj realistično narisanih vinjet pa sestavlja enostavno barvno naslovnico. Prav tako je ilustratorica izbrala žive barve in tehniko kolaža za naslovno stran slikanice *Uganke* (MK, Čebelica, 1975) Otona Župančiča, prav neznailno zanj pa so narejene notranje črno-bele ilustracije, nekakšne grafične lepljenke s skrajno poenostavljeno risbo.

Likovno večša ustvarjalka, ki je živo in neposredno hudomušno odpirala srce najmlajšim otrokom in jim pravljice z večinoma (a ne izključno) črno-belimi ilustracijami približala skicozno, a s šegavo prisrčnostjo, pa se je pri ilustriranju knjig za otroke v prednajstniškem obdobju z bolj polno pripovedno ilustracijo skušala

¹⁰ »Anekdotična, ki se teh ilustracij drži, pravi, da so vse nastale v eni sami noči. Melita Vovk je perorisbo, kakor hitro se je dalo dobiti kvalitetne flomastre, zamenjala z njimi (prvi črni flomaster za ilustriranje je dobila iz Anglije). Pri *Novem letu na strehi*, sploh če poznamo ozadje hitenja, pa je uporabila flomastre in jih kombinirala s pasteli. Originali so tako s časom šli po zlu, saj se je šele kasneje izkazalo, da so flomastri na svetlobi in nasploh v času slabo obstojni in je mnoge, ki jih je podarila različnim zbirkam (npr. Šivčevi hiši v Radovljici, Osnovni šoli Lesce ...) naknadno popravljala s pasteli.« (Kunstelj Pavlovski Ana Marija, *Melita Vovk – ilustratorica*, seminarska naloga iz slovenske umetnosti novega veka, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2009, str. 23–24)

¹¹ Z Vero Albreht je znova sodelovala nekaj let kasneje, ko je s šaljivimi črno-belimi risbami preprosto sledila njenim šegavim verzom v slikanici *Pustov god* (MK, 1965) in zanj naslikala atraktivni barvni ovitek.

približati njihovem domišljjskemu svetu. Če je bila večina slikanic takrat ovita v mehke platnice, pa so bile ilustrirane knjige večje in že s trdimi platnicami. Pri ilustracijah za knjigo s trdimi platnicami *Užaljeni krokodil* (MK, Cicibanova knjižnica, 1962), ki jo je napisal nemški pesnik in pisatelj Hans Bauman, je mestoma že pričela z zgoščanjem risbe v polnejše kompozicije, sicer pa so za mlade bralce bolj vznemirljivi prizori daljnih, predvsem vzhodnjaških dežel kot pa sama figuralna pripoved. V tem času je Meliti Vovk v ilustratorske roke prišla zgodba o potepuhu Oskarju in devetletnem Erazmu, ki živi v sirotišnici, kjer ga gospodična Kraguljevka pogosto krega in zmerja. Napeta, dogodivščin polna zgodba o iskanju ljubezni in pripadnosti jo je popolnoma prevzela. Kombinacija celostranskih barvnih in manjših črno-belih ilustracij s podobo fantiča, ki je s poudarjeno velikimi očmi že simbolično prepoznaven, čeprav par let starejši od njenih prejšnjih upodobitev malih knjižnih junakov, v ilustrirani knjigi *Erazem in potepuh* (MK, Biseri, 1971) učinkuje prijazno, naklonjeno zgodbi znamenite pisateljice Astrid Lindgren – vključno s skladno barvno naslovno stranjo.¹² Odnos ilustratorke do vizualne pripovedi se je kasneje v izdajah ilustriranih knjig za otroke spremenil, črno-bele risbe s tušem so večinoma zapolnjevale celostranski prostor posameznih strani. Za pravljico Vide Brest *Veliki čarovnik Ujtata* (MK, Cicibanova knjižnica, 1974) je nastalo štirinajst (ena v knjigi ni bila objavljena) celostranskih ilustracij.¹³ Vživetje v pravljичni svet hudo bolnega dečka Tjažka – Matjažka in velikega čarovnika Ujtataja, ki z njim potuje na krilih sanj, je bil izziv za drugačen pristop k vizualnim pripovedim za otroke. Besedilo je pravljіčno in motivno nasičeno z več narativnimi nivoji, kar je ilustratorka ohranila tudi v vizualnem delu, v katerem se izmenjujejo elementi domišljjske slikovite pripovedi s skrajno zgoščenim vizualnim dogajanjem. Na nekaterih ilustracijah, značilnih po skoraj zastrašujočem ozračju, je s poudarjeno risbo s tušem v kombinaciji z neagresivnim, stiliziranim kolažem do kraja zapolnila prostor. Še posebej je horror vacui izkoriščen pri ilustracijah za knjigo *Avtomoto mravlje* (MK, Cicibanova knjižnica, 1975), za katero je sicer Levstikovo nagrado prejel pisatelj Jože Snoj, a je bila knjiga opažena tudi zaradi ilustracij. Manj svetlih delov na ilustriranih straneh je pustila tudi pri velikih celostranskih ilustracijah za knjigo *Čipo* (MK, Sinji galeb, 1981) švicarskega pisatelja Franza Hohlerja.

Sprva čisto, realistično, mestoma obrisno risbo je sčasoma dopolnila z značilnimi (še) ne pretirano ironičnimi detajli in tako dosegla blago humornost v večini ilustracij pri upodobitvah literature, namenjene otrokom, ki vstopajo v najstniška leta. Ilustratorkin socialni čut je pogosto namenil navihanim otrokom, celo porrednim mulcem, prirčno naklonjene podobe, neznačajne lastnosti odraslih pa je poudarjeno karikirala, kar se kaže tudi v črno-belih risbah povesti *Skriti dnevnik* (MK, Sinji galeb, 1961) mladinskega pisatelja Leopolda Suhodolčana. Knjiga je bila večkrat ponatisnjena (1965, 1967, 1973, 1986), pogosto z drugo opremo naslovne strani – od štirih so le pri eni ohranili njeno. Prav tako čas otroštva v vojni opisuje Lev Kassilj v knjigi *Čarobna dežela Švambranija* (MK, Sinji galeb, 1961) in tudi ilustratorkin pristop k upodobitvi tega besedila je podoben. Čeprav je knjiga *Sedem*

¹² V ponatisu leta 1981 ni nobena barvna ilustracija iz prve izdaje, za naslovnico iz leta 1986 pa je vzeta ena od malih črno-belih ilustracij, povečana in brez avtoričine vednosti umetno pobarvana.

¹³ Melita Vovk je iz te knjige januarja leta 1992 poklonila Osnovni šoli Lesce deset originalov in štiri fotokopije, od katerih jih je sedem naknadno obarvala.

dni ima teden, teden ima sedem dni (MK, 1962) Smiljana Rozmana obsežnejša, so ilustracije v njej minimalistične, polstranski prizori v belini strani pa se s krhkimi črno-belimi ilustracijami bolj izgubijo.¹⁴ Izčiščena risba in naklonjenost spominsko pristrčni vsebini – v njej nastopa pisatelj, ki se v tej zbirki imenuje Marko, sam – je očitna tudi v ilustracijah knjige *Pravljica o logarnici* Ferda Godine (MK, Cicibanova knjižnica, 1962). Ilustratorkina občutljivost na socialne razlike je tudi ob besedilu Mirka Mahniča *Turnir* (MK, Sinji galeb, 1966) izvalila pristrčno krhke podobe dveh gologlavih revnih dečkov, ki sta za skromen zaslužek pobirala žogice na kraljevskem turnirju v nekem letoviškem kraju (seveda si avtorica ne bi bila zvesta, če kot Blejka ne bi naslikala kar Bleda), visoki družbi pa je namenila le površno in posmehljivo karikaturu. Občutene so tudi realistične, v nedefiniranem prostoru lebdeče ilustracije za knjigo *Študent naj bo. Na petelina* (MK, Sinji galeb, 1967) ob pripovedi Frana Saleškega Finžgarja, med katerimi na čisto in enakomerno linijo Nikolaja Pirnata še posebej spominja prizor, ko se od strahu skrčen deček umika pred žugajočimi odraslimi. Med literaturo za to starostno stopnjo bralcev spadata tudi knjigi Seliškarjevih spominov na svoja leta odraščanja *Deček z velike ceste* (MK, 1966) in *Fantu so zrastle ušesa* (MK, 1970), v spremljajočih skicoznih ilustracijah pa se kaže ravno prav prijazno vživetje v pripoved, da popestri besedilo. Privlačnejši sta barvni naslovnici (pri tem je bila ilustratorka prava mojstrica), kompozicijsko nenavadna je še posebej druga, na kateri mimo skladovnice knjig zremo v hrbet odhajajočega dečka.

V sobivanju s skupino pravljčark in drugih ilustratorjev je Melita Vovk v zenitu delovanja ohranila svojo avtonomnost. To v veliki meri kažejo tudi ilustracije knjig, namenjene najstnikom. Pri romantični dekliški zgodbi *Popki* (MK, Sinji galeb, 1973) Brede Smolnikar je presenetila z občutenim nadrealističnim portretom glavne junakinje, na katerem je taka, kot bi stopila iz kakšne grafične risbe Franceta Miheliča. Likovni besednjak Melite Vovk je bil tako raznolik, da bi ves njen opus le stežka postavili pod en imenovalec. So pa med seboj povezane podobe za tri knjige, ki so izšle v zbirki Zlata knjiga: *Gimnazijka* (MK, Zlata knjiga, 1973) in *Mladost na stopnicah* (MK, Zlata knjiga, 1976) Antona Ingoliča ter *Ko zorijo jagode* (MK, Zlata knjiga, 1976) Branke Jurca. Ilustracije so nastale z raznimi suhimi in vodenimi barvami, nanesenimi v širokih ploskvah, določenim mestom v samih podobah pa je z barvnimi svinčniki dodajala strukture, ki se medsebojno razlikujejo. Sproščenost, nizanje drobnih detajlov, neustavljiva dinamika, brez žugajočega moraliziranja, pa so značilnosti malih ležečih perorisb (po deset v vsaki), ki knjige atraktivno dopolnjujejo. Izmenjava celo- in polstranskih perorisb dinamično dopolnjuje tudi knjigo *Med v laseh* Branka Šömna (Borec, Kurirčkova knjižnica, 1978). Melita Vovk je bila sposobna na duhovit, igriv, a hkrati do komičnosti ali groteske humoren način spremeniti tudi kratko in preprosto literarno stvaritev v kompleksen likovni organizem. Ilustracije za knjigo *Ta glavna Urša* (Prešernova družba, 1981) Smiljana Rozmana so upodobile velike najstniške probleme, a tudi veselja in žalosti. Ali pa ilustracije za spominsko izpoved *Veter v laseh* (Mohorjeva družba Celje, 1982) Zore Tavčar, pri katerih je poleg značilno karikiranih figur vizualno drugače odreagirala pri pisateljicinih težkih vojnih spominih. Tudi krhke figure glavnih protagonistov v knjigi *Po sončni strani* (MK, 1983) Mire Jaworczakowe simbolično kažejo skoraj nežno

¹⁴ Ilustratorkine barvne naslovne strani v ponatisu iz leta 1969 ni, za to izdajo je naslovnico naredil Marjan Dovjak, ki je bil v založbi MK takrat zadolžen za likovno opremo knjig.

naklonjenost mladostnim dogodivščinam. In *Najstnica Tina* (MK, 1986) Małgorzate Musierowicz. Zgodba se dogaja pozimi na Poljskem. Stara mesta hiša in njeni prebivalci so nekaj posebnega. Glavna junakinja, šestnajstletna Tina, je polna predsodkov o sebi, a je po duši dobra, pripravljena pomagati sošolki Danki, ki jo skrivnostno ves čas opazuje molčeči fant Jurij Hajduk. Seveda je govora tudi o ljubezni in ni presenetljivo, da so tudi risbe Melite Vovk polne hudomušne radosti – in podob tujega mesta. V njeni široki paleti pristopov je pristalo tudi besedilo *Družčina* (MK, 1987) Smiljana Rozmana, mladinski roman z erotično vsebino, ki se ga je lotila s skoraj stripovskim pristopom, z dramatično zasnovo, ki skoraj scenografsko sledi zgodbi.

Likovno nove pri nas so bile ilustracije domiselnih, poetičnih, pravljicnih, humornih, celo satiričnih *Petdeset basni Ivana Andrejeviča Krilova* (MK, 1964) Ivana Andrejeviča Krilova, kjer je ilustratorica v risbo, ki dokazuje poznavanje živali in simpatijo do njih, a tudi neprizanesljiv odnos do človeških neumnosti, kolažno vključila *ready-made* drobce kot pomenske simbole. Zračne perorisbe je dopolnjevala z izrezanimi deli obstoječih fotografij, s čipkami, pleteninami, z že prej ustvarjenimi in natiskanimi vzorci, letrasetom, deli tipkopisov na pisalni stroj ali z enostavno iztrganimi ali izrezanimi papirnimi ploskvami. Skupna govorica risbe in kolažev dopolnjuje vseh petdeset basni (41 celostranskih in 9 polstranskih). Krilov je v okvir basni vnesel nove prisposode: poleg živalskih basni so med njimi tudi realistični prizori iz življenja ljudi, satire na sodobne dogodke ter na socialne in politične teme, odmevi na zgodovinske dogodke, obdelave anekdot in drobne komedije nravi. Vsebina, ilustratorici ponujena v bogat likovni prevod, je bila kot naročena zanj, torej ni presenetljivo, da je dobila naročilo za novo, razširjeno izdajo *Sto basni Ivana Andrejeviča Krilova* (Obzorja, 1974), v kateri pa je ilustriranih le sedemdeset basni (novih je 12 celostranskih in 8 polstranskih).¹⁵ Barva črno-beli risbi dodanih elementov je bila v prvi knjigi blago oker barve, v drugi pa močno opečno rjava. Razlikujeta se tudi barvni ilustraciji obeh naslovnih strani, od katerih je prva knjiga, za katero je leta 1965 prejela Levstikovo nagrado za ilustracije, slikarsko bolj domiselna. Po strokovni oceni umetnostnega zgodovinarja Marjana Tršarja je bila že tedaj vodilna ilustratorica te smeri pri nas.¹⁶ Tehnično se nikoli ni držala tako imenovane puristične tehnike, ki uporablja dosledno le odbrano tehnično sredstvo. Drzno si je privoščila vse, da je le (po svojih kriterijih) zadostila bogatemu in nazornemu razlaganju tekstovne vsebine.

Pri nekaterih ilustratorskih izzivih je Melita Vovk črpala iz nekega drugega časa, iz časa dogajanja literarne vsebine. Ilustracije za *Španske romance* (MK, Kondor, 1961), ki jih je izbral in prevedel Niko Košir, predstavljajo čas španskih pripovednih pesmi, legend. Tej literaturi se je študijsko posvetila, izhajala je iz zbirke starih romanc (*Cancioneros*) in lesorezov, s katerimi so bile ilustrirane srednjeveške knjige.¹⁷ Odločitev, da se približa bralcem v nekonvencionalni maniri, to

¹⁵ Za to knjigo je nastalo več ilustracij, kar nekaj neobjavljenih je dobro ohranjenih v njeni zapuščini.

¹⁶ Tršar Marjan, *O ilustracijah*, spremno besedilo v knjigi *Mladost na stopnicah*, Anton Ingolič, ilustrirala Melita Vovk-Štihova, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1976, str. 225.

¹⁷ Na primer: J. Domingues Bordona: *Die spanische Buchmalerei vom VII. Bis XVII. Jahrhundert* in Gertrud Rickert: *Mittelalterlichen Malerei in Spanien, Katalanische Wand- und Tafelmalerei*. (Ilustracije, *Španske romance*, izbral in prevedel Niko Košir. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1961, str. 131).

je, da za osnovo vzame srednjeveške ilustrirane knjige kot aluzijo na čas njihovega nastanka, je bila odlična. Ohranila je kompozicijo, vključno s simboličnimi izrezi narave in arhitekture, med najznačilnejšimi atributi pa je upoštevala izvirne podobe grbov, noš, zastav, orožja in oblačil ter značilne drže glavnih protagonistov na izvirnih lesorezih, a ilustracije in vinjete je hkrati posodobila. Na zunaj je ohranila staro obliko. Vsi elementi v kompoziciji so enakovredni, samostojni, a čeprav se ni odrekla ploskovitemu slogu ilustracij iz časa nastanka pripovedi, je uspela prav vanj vtakati svoj pogled na čas legend skozi lastno dožemanje življenja in ga v črno-belih risbah s tušem preplesti s svojimi prikrito hudomušnimi akcenti. Podobno izrazno izhodišče je uporabila že za snovanje stiliziranih ilustracij pesmi o nesrečni nevesti, mladi Bredi in drugih ljudskih pesmi v knjigi *Mlada Breda*, s privlačno barvno ilustracijo v enaki arhaični maniri (Prešernova družba, 1974). Pri nastajanju ilustracij za izbrane *Bajke in povesti o Gorjancih* (Prešernova družba, 1966), zbirke različnih bajk in povesti, ki si jih je Janez Trdina zapisoval med svojimi pohodi po Gorjancih, pa se je zazirala v čas, ko so bile v obliki knjige prvič izdane (1882). Navezava na bakrorezne podobe s pridihom starodavnosti je bilo dobro izhodišče za strašljive in groteske risbe, ki jim je bilo njeno ustvarjanje tudi sicer naklonjeno.

Pri določenih projektih se ni omejila le na tekstovno predlogo, temveč je poskušala podatkovne danosti povezati z ustreznim antropološkim oziroma zgodovinskim kontekstom. Deset ilustracij za gorniški roman *Pretrgana naveza* Antona Ingoliča (MK, Petdeset najlepših po izboru bralcev, 1980) je zaradi njenega vživetja v ta skrivnostni in nevarni svet gora s skoraj fotografskim realizmom gradila na senčenju prizorov. Likovni urednik zbirke¹⁸ jih je z ustrezno mehkobo svinčnika prepletel med besedilo. Med leposlovje za odrasle se uvršča tudi zgodovinski roman *Erazem Predjamski: ali vsa drzna in predrzna dejanja stotnika cesarjeve telesne straže* (Lipa, 1978) pisatelja Saše Vuga, in Melita Vovk, ki se je že izmojstrila v raziskovanju stilov dogajalnega časa, tudi tokrat ni zatajila. Že pisatelj je dogajanje z arhaičnim jezikom približal petnajstemu stoletju, stil srednjeveških motivov in celih zgodb v incialkah, obogaten s poudarjeno komičnostjo njej lastne manire, pa je duhovito zgodbo z naslovnimi ilustracijami prefinjeno obogatil. Tudi pri ilustraciji zgodovinske povesti o velikem Slovincu, duhovniku in prosvetitelju slovenskega kmeta v knjigi *Lanšpreški gospod* (Mohorjeva družba Celje, 1983) Petra Pavla Glavarja je za osnovno vizualno izpoved izbrala videz bakroreza. Upodobljenemu času primerno je med druge attribute vključila grbe in stilizirane medaljonske portrete. Blejski župnik in zgodovinar France Gornik je bil avtor knjig *Bled v fevdalni dobi* (Zavod za napredek turizma, Bled, 1967) in dosti kasnejše *Zgodovina blejske župnije* (Mohorjeva družba Celje, 1990), ki ju je v ilustracijah, za katere je znova črpala bivanjske stilne osnove iz zgodovine, s svojo večšo roko bralcem približala Melita Vovk, Blejka po duši.

Ilustrirala je še nekaj zbirk pesmi in aforizmov za odrasle, novel s kmečko-socialno tematiko (Ferdo Godina: *Vargova Verona*, MK, 1966) in sodelovala pri nekaterih priročnikih. V devetdesetih letih ni več ilustrirala za Mladinsko knjigo, nekaj knjig z njenimi ilustracijami je izšlo drugje, največ pri celjski Mohorjevi družbi, med njimi v klasični, sočutno humoristični perorisbi za knjigo *Doktor Anton* (1989) Marija Avčina in znova iz zgodovine izhajajoče perorisbe za knjigo *Karnska*

¹⁸ Julijan Miklavčič (Mladinska knjiga, Petdeset najlepših po izboru bralcev).

kraljica (1997) Joža Lavrenčiča o ljudstvu, ki je некоč živelo na slovenskem ozemlju. S folklornim navdihom je ilustrirala še knjigo *Rpečnekova vučca* (Kmečki glas, Glasovi, 1999), zbirko narečnih pripovedi iz Zgornje Gorenjske in Kanalske doline, ki jih je po pripovedih domačinov zapisal Marjan Zupan.

Za določene vizualne prevode besedil je Melita Vovk vsak prizor gradila postopoma, z natančnim premislekom. Drugje je s skicoznimi, temperamentnimi in ekspresivno karikiranimi risbami brez zlobe opozarjala na človeške slabosti. Njena dinamična gradnja knjig, prepletenih z njenimi ilustracijami, tipiziranimi figurami ter v podobe raznovrstno vnesenimi kolaži, je bila pred petimi desetletji pomembna in za slovensko ilustracijo prelomna novost. Njen samosvoj umetniški prispevek k slovenski ilustraciji vse od polovice prejšnjega stoletja je dragocen prav v svoji drugačnosti.

Dušan Muc

Ilustrator in slikar Dušan Muc¹⁹ vedno znova preseneča s svojo izvirnostjo. Njegove ilustracije in miniaturne slike, ki niso le stvar razuma, temveč skrajne občutljivosti, nastajajo brez prisile in instinktivno, saj nanj ne vplivajo ne šole, ne moda, morda le študij izročila evropskih srednjeveških iluminiranih rokopisov. Njegova umetnost, ki spominja na miniaturne podobe poznega srednjega veka, se uvršča v slikarstvo s prevladujočo čustveno naravnostjo, s čistostjo sloga. V njegovih poetičnih likovnih zapisih, ki jih pogosto ilustrirajo besede, je opazna močna želja po zadostitvi osebnih iskanj v obliki slikarskih izpovedovanj. S tem se je umetnik podal na samotnejšo, manj komunikativno in predvsem težjo pot osebnih ustvarjalnih izražanj.

¹⁹ Rodil se je 18. januarja 1952 v Ljubljani. Po končani gimnaziji v Ljubljani je študiral na takrat edini visoki šoli za uporabne umetnosti v Jugoslaviji, Akademiji primenjenih umetnosti v Beogradu, kjer je leta 1975 diplomiral pri prof. Dušanu Ristiću, slikarju, kostumografu, scenografu in ilustratorju. Od leta 1979 je član Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov, bil je tudi dolgoletni podpredsednik Sekcije ilustratorjev ZDSLU. Od leta 1991 je kot grafični oblikovalec tudi član Društva oblikovalcev Slovenije. Sprva je samostojno razstavljal knjižne in časopisne ilustracije, nato risarsko slikarske projekte, še posebej izstopajoče so bile razstave ilustracij. Poleg ilustriranja, slikanja in grafičnega oblikovanja se je ukvarjal še z ustvarjanjem ex-librisov, predstavljenih na nekaterih razstavah doma in v tujini. Večkrat je bil nagrajen. Za ilustracije v knjigi *Kronika ljubezenskih pripetljajev* Tadeusza Konwicega je leta 1991 prejel Levstikovo nagrado. Redno se predstavlja tudi na pomembnih mednarodnih razstavah ilustracije. Doslej je bil navzoč na vseh bienalih slovenske knjižne ilustracije, na katerih je leta 1995 prejel nagrado Hinka Smrekarja, leta 1999 pa plaketo Hinka Smrekarja. Večkrat je razstavljal tudi na bratislavskem bienalu ilustracije (BIB) in na beograjskem bienalu ilustracije, kjer je leta 1996 dobil mednarodno nagrado Zlatno pero. Ob Prvem prazniku izvirne slovenske slikanice leta 2002 se je knjiga *Pravljica o zlatem petelinčku* zaradi njegovega izvirnega oblikovanja in ilustracij po verzih A. S. Puškina uvrstila med sto najboljših izvirnih slovenskih slikanic. Leta 2007 je bil med nagrajenci Majskega salona. Njegova dela so v stalni zbirki *Dela na papirju* (Mestna galerija, Ljubljana), v *Slovenski zbirki knjižnih ilustracij* (Šivčeva hiša, Radovljica), v zbirki *Kabineta grafik JAZU* (Zagreb), v zbirki *Internationale Kinder- und Jugendbibliothek* (Schloss Blutenberg, München) in pri zbirateljih. Med letoma 2014–2019 je imel v Glasilu mestne občine Ljubljana *Ljubljana* rubriko *Mozaik moje Ljubljane*, kamor je v skladu s podnaslovom (*Opazujem, se spomnim, pogledam v knjigo in na medmrežje, vprašam, poznam*) pisal in risal. Kot samostojni kulturni ustvarjalec se je leta 2017 upokojil. Živi in dela v Ljubljani.

Kljub drobnim delom je Muc strasten, predan ilustrator in slikar. Zasvojen je s presojno lepoto čiste narave in nedolžne otroške duše. Z nežno paletto barvnih odtenkov, ki jih ponuja ter jih znajo videti in razpoznati le izbrani, odkriva različna osebna občutja in tihe vzgibe ter številne in vedno nove in nove motive, ki jih potem s pretanjeno likovno govorico z barvnimi svinčniki prenese v vizualne podobe na papirju. Medtem ko se mnogi ustvarjalci vračajo k modernizmu, k prevrednotenju njegovih izhodišč, se Muc zateka v sublimnost. Veliko današnjih ilustratorjev se opira na nove tehnologije, z ilustracijo pa se precej ukvarjajo tudi oblikovalci. Ob pregledu njegovih ilustracij in poetičnih miniatur se zdi, kot da za svoje ustvarjanje izbira besedila sam – ne takšna, ki vlivajo samo veselje in pogum ter so polna resničnih vsakdanjih dogodkov iz življenja v pravljice prenesenih dogodivščin, temveč zgodbe, ki gledalcem razkrivajo pozabljeni svet dežele sanj, otroštva ter zlatih časov pravljič in domišljije.

Samosvoj pristop Dušana Muca odlikuje izpiljen in avtorsko profiliran slikarski jezik, kar je nakazal že z ilustracijami ruske narodne pripovedke *Zajčkova hišica* (Partizanska knjiga, 1990). Tudi kasnejše melodiozno izrisane podobe ohranjajo čisto likovno strukturo in umirjeno kompozicijsko zgradbo. Slikar se od besedila do besedila do potankosti pogloblja v literarne pripovedi in njene junake upodablja tako popolno, da se zdi, kot da iz zakladnice njegovega otroštva stopajo obrazi, ki znajo biti nežni, igrivi in radostni, pa tudi jezni, žalostni in ljubosumni. S takim odnosom je Muc, ko se je z ilustracijami v različnih publikacijah in z razstavami svojih del že uveljavil kot prepoznaven avtor, pričel ilustrirati *Kroniko ljubezenskih pripetljajev* poljskega pisatelja Tadeusza Klonwicega, enega izmed najprepoznavnejših sodobnih poljskih ustvarjalcev. Knjiga z njegovimi črno-belimi risbami, ki je izšla v zbirki *Odisej* (MK, 1990), je bila nagrajena. Zgodba o čudni (vendar lahko zamenljivi) pomladi 1939 je zgodba glavnega junaka – Vitkova zgodba (ali vsaj njen poglavitni, izsanjani del) na izviren način in v nenavadnih okoliščinah ponavlja Romeoovo zgodbo iz Shakespearove tragedije. Po filmu z istim naslovom, ki ga je leta 1986 posnel Andrzej Wajda, je bila zgodba na voljo ne le poljskemu, temveč tudi evropskemu občinstvu, kar je za vsakega ilustratorja ne le izziv, temveč zahtevna naloga. Dušan Muc se je moral vživeti v drugo pokrajino in v drug, nedoživeti čas. Njegove ilustracije predstavljajo predmetja z velikimi dimniki; kolodvor z vozički za prtljago; konje, ki jih je bilo takrat prav toliko kot ljudi in so garali nemara še bolj od ljudi; pogled v Cerkveno ulico: zveržene tlakovane ulice na gromozanski aleji, ki je kot vzmet obkrožala grajski hrib; srečanje Vitkovega bratranca in Aline; pogled v kabinet; mesto v slepeči svetlobi bliskov in letala, ki ga preletavajo kot jata ptic. Zadnja ilustracija – ko je Vitek utonil v vročici, ki je dišala po meti, kamilicah in jutranjem prebujanju in se prvikrat v življenju učil ljubezni – pa je skoraj abstraktna.

Slikar pri iskanju najprimernejše likovne rešitve za prevajanje določenega besedila v likovno podobo skuša kar najbolj uveljaviti lastne zamisli, ki ga povezujejo z drugo tovrstno likovno ustvarjalnostjo. Dušan Muc ima toliko samosvojih likovnih podob, da je njegova ilustracija vedno prepoznavna. Odlikujeta jo tehnična dovršenost in izvirna izraznost. Da je pri svojem delu resnično mojster, kaže (tudi oblikovno) nenavadna knjiga *Pravljica o zlatem petelinčku* (samozaložba, 1997). Verze Aleksandra Sergejeviča Puškina, ki jih je v slovenski jezik prevedel Mile Klopčič, v likovni pa Dušan Muc, odlikuje drugačna oblika. Na eni strani *na harmoniko* zloženih zlepljenih strani je umeščena panoramsko sestavljena podoba iz

dvanajstih enot, ki je pravzaprav že ilustracija osnovne vsebine Puškinove pravljice, na notranjih (od 1 do 10) oštevilčenih straneh pa je devetih samostojnih ilustracij, ki s pretanjeno obarvano perorisbo likovno dopolnjujejo določen del besedila. Miniature perorisne vinjete, pri katerih se avtor ne ustraši niti pregiba, kamor jih umesti, povezujejo besedni in vizualni del. Zadnji dve strani, kamor je avtor v polno perorisno ilustracijo umestil nevsiljivo obarvane dele podobe, sta – ko so strani zložene – naslovna in zadnja stran knjige, torej njen ovitek. Za slikanico nenavadno visoko in ozko (30 cm × 17 cm) publikacijo – kot piše v kolofonu – sestavljata leporelo v ovojni srajčki, opeti z origami pentljo, ter tridelna zaščitna škatla. Knjiga se je zaradi izvirnosti uvrstila med sto najlepših ilustriranih knjig pri nas. Ob branju verzov, ki jih je Muc ilustriral, se lahko prepričamo, da skrivajo v sebi natančno take like in dogodke, kakršne je zapisal pesnik. In vendar je v enovito ilustrirani knjigi na papir nanizan obsežen oseben, izključno slikarjev predstavniki svet, ki ga je v izvirni obliki podaril bralcu. Isto leto 1997 je izšla tudi drobna knjižica *Kdo*, ki jo je založila Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov (odslej ZDSLU). Kot piše na drugi strani knjige, jo je zasnoval, naslikal in opremil Dušan Muc, pesmi k podobam je napisala Neža Maurer, inicialke k pesmim pa so izdelali osnovnošolci pod vodstvom likovnega učitelja Dušana Muca²⁰. Prav v teh z nežno poetiko prepojenih umetninah je avtor dosegel risarsko in slikarsko dovršenost. Odlika teh drobnih risb je v sproščenosti, a zanesljivi risbi in v izostrenem občutku za barvne odnose. To niso le bežne skice, izpeljane z minimalnimi likovnimi sredstvi, temveč miniaturne slike, ki prav na ta način povedo vse.

Mnoge Mucove risbe, ki jih z liričnim navdihom ustvarja zase, nagovarjajo s simboli in nastajajo z vzvišenega gledišča, iz ptičje perspektive oziroma prostorske umeljavitve. V teh njegovih delih se kaže umetnikov drugačen odnos do ustvarjanja. Tako so pred besedilom nastale tudi njegove črno-bele črtne risbe za knjigo *Nedokončana zgodba / Ne zgodi se pogosto, da risba (Dušan Muc) pred besedo (Vitan Mal) nastane ...* (ZDSLU, 1999). To so zgodbe, ki jih je najprej doživljal, čutil in nosil v sebi slikar in jih je šele nato z vanje vživetim besedilom dopolnil pisatelj. Izrisane podobe v knjigi so vezane na določene kraje ali na izreze pokrajin z oddaljenimi in miniaturnimi liki ljudi in živali, kot bi jih slikar dolgo in statično opazoval. Z različicami upodobitev teh krajev s podzavestnim, spominskim in hkrati poduhovljenim prikazovanjem zunanjih videzov, odsefov in odbleskov, je slikar zgradil prav posebno doživetje. Nanizal je dogodke, ki so v zvezi z njegovim bivanjem in obstojem s posebnim poudarkom na svetlobi in jasnini, ki navzven in navznoter ožarja gledalčevo vstopanje in vživetje v njegove podobe.

V knjigi *Bohinjske pravljice* (ZDSLU, 1999) je zbirka²¹ bohinjskih anekdot, šal, bajeslovja in drugih splošno znanih bohinjskih pravlji in zgodb, ki so jih prispevali različni pripovedovalci. K sodelovanju je bilo povabljenih osem slikark in slikarjev²², ki so kvadratno oblikovano knjigo opremili vsak z dvema ilustracijama,

²⁰ Desetletja se je uspešno posvečal tudi pedagoškemu delu z otroki, mladino, otroki s posebnimi potrebami in starejšimi, saj so njegovi učenci prejeli številna priznanja in nagrade za likovno ustvarjalnost.

²¹ Zbiranje, zapis in prevod pravlji Marija Cvetek; spremna besedila Judita Krivec Dragan, Marija Cvetek in Jože Dežman.

²² To so Črtomir Frelih, Kostja Gatnik, Jelka Godec Schmidt, Dušan Muc, Matjaž Schmidt, Rudi Skočir, Marija Lucija Stupica in Kamila Volčanšek.

med njimi tudi Dušan Muc. Zaradi prav posebnega občutka za slovensko folkloro je kasneje postal dolgoletni vodja projekta (publikacij in razstav) ZDSLU na temo etnografske dediščine, ki je nastajala v sodelovanju s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti (odslej SAZU). Ilustracije prve knjige v tem nizu *Kje je ključ: stare in nove uganke, pesmi šaljivke, zabavljivke in posmehulje ter ugankarska pesmica* (ZDSLU, 2007) je bila najprej predstavljena na društveni razstavi²³. V naslednjem projektu razstave²⁴ in publikacije *Povedke s Kozjanskega* (ZDSLU, 2008) se je po besedilih vizualno sprehodilo šestnajst ilustratorjev²⁵. Ustno izročilo pripovedovalcev s Kozjanskega je zapisano²⁶ v narečnem zapisu in bralca dobesedno prestavi iz udobnega urbanega naslonjača v ruralno stvarnost gričevnatega Kozjanskega, kjer je čas neprimerljivo bolj relativen. Knjižica *Dirin, dirin, duka* (ZDSLU, 2009) je nastajala na podlagi natečaja, ki je privabil triindvajset akademskih slikarjev²⁷, od uveljavljenih do takih, ki so se kot ilustratorji preizkusili prvič. Ilustrirali so najstarejše zapise belokranjskih ljudskih pesmi iz prve polovice 19. stoletja vse do sodobnih zapisov učencev in dijakov belokranjskih šol²⁸. Izboru dosedanjih zapisov tovrstnega belokranjskega ljudskega blaga se je lotil kar Muc, po očetu belokranjskega rodu. V prav tako kvadratno oblikovani knjižici sta tudi dve spremeni strokovni besedili: *Belokranjski otroški dediščini na pot* Bogomire Kure, ki je bila tudi svetovalka pri besedilnem delu, in Videti volka ... Roberta Lozarja, ki je kot slikar z besedami približal ilustracije, v katerih »se skrivajo strahovi, veselja in otroška hrepenenja nekih starih časov«. V naslednji (kvadratni) publikaciji *Kvari, kuariči, čubi, čubiči* (ZDSLU, 2011) so upodobitve šavrinke folklorne pesmi skozi oči devetnajstih ilustratorjev²⁹. Na območju višjega dela koprškega zaledja se je razvila dejavnost čezmejnega (Istra–Trst) preprodajanja z jajci, s čimer so se ukvarjale predvsem ženske, ki so jim pravili Šavrinke. Danes beseda označuje osebo in simbol, kar je tako pri ilustriranju kot oblikovanju Muc dosledno upošteval. Pri izbiri ljudskih tem kot izziv slovenskim ilustratorjem je Muc kot vodja sodeloval z etnologinjo in strokovnjakinjo za ljudsko slovstvo Marijo Stanonik. Doslej je bilo v tem projektu zastopanih že več pokrajin, ilustracij za razstavo in publikacijo na

²³ Razstava *Kje je ključ*, Galerija ZDSLU, 15. 11.–10. 12. 2007

²⁴ Razstava *Povedke s Kozjanskega*, Galerija ZDSLU, 13. 11.–8. 12. 2008

²⁵ To so Marjeta Cvetko, Milan Erič, Dušan Muc, Radko Oketič, Kiki Omerzel, Erika Omerzel Vujić, Silvan Omerzu, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Arjan Pregl, Marija Prelog, Petra Preželj, Daša Simčič, Zagorka Simič in Alenka Vidrgar.

²⁶ Povedke so izbor iz zbranega etnografskega gradiva v diplomski nalogi Špele Pepevnik pod mentorstvom Marije Stanonik.

²⁷ To so Marjeta Cvetko, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Zvonko Čoh, Milan Erič, Jelka Godec Schmidt, Ančka Gošnik Godec, Aleksander Jankovič Potočnik, Robert Lozar, Dušan Muc, Radko Oketič, Erika Omerzel, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Arjan Pregl, Marija Prelog, Matjaž Schmidt, Daša Simčič, Zagorka Simič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Alenka Vogelcnik – Eka.

²⁸ STA, *V Metliki razstava ilustracij otroških ljudskih pesmi*, SiolNet, 31. 3. 2010 (Ogledano 25. marca 2021)

²⁹ To so Mojca Cerjak, Marjeta Cvetko, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Milan Erič, Ančka Gošnik Godec, Andreja Gregorič, Aleksander Jankovič Potočnik, Darja Lovak Lobnikar, Dušan Muc, Radko Oketič, Erika Omerzel Vujić, Silvan Omerzu, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Petra Preželj, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar (in glasbenica Katarina Juvančič). Razstava *Kvari, kuariči, čubi, čubiči*, Galerija ZDSLU, 15. 12.–28. 12. 2011.

koroške pregovore pa se je lotilo devetnajst izvrstnih ilustratorjev³⁰, v knjigi *Temne mitne, svetle parne* (ZDSLU, 2012) pa je pregovore zapisala učiteljica Ivana Potočnik z Raven na Koroškem. In kaj prinaša že sam naslov? *Mitne* so noči pred božičem, *parne* pa prostor za shranjevanje sena ali slame, zato naj bi pogovor pomenil, da če bodo noči pred božičem temne, bo zima dolga, zmanjkalo bo krme za živino in parne bodo svetle. Fantazijsko bogastvo sedemindvajsetih folklornih pripovedi z Bovškega *Pirta, farca, fidinja* (ZDSLU, 2013) je botrovalo množici narativnih in likovnih detajlov, ljudski humor je pogojeval avtorsko svobodo, nenavaden razplet zgodb zasnovam prostorskih postavitev, ekspresivno razpoloženje je ponujalo izhodišča dramatični barvitosti vsem enaindvajsetim ilustratorjem³¹, skrivnostna napetost bajčnih in strašljivih pripovedk pa je bila kot na kožo pisana Dušanu Mucu, ki je poleg ilustracij vživetu oblikoval tudi (kot pri vseh tovrstnih publikacijah) naslovnico. »Naslov *Pirta, farca, fidija* bo morda komu zvenel kot latovščina, toda nekoč so bila to povsem vsakdanja narečna poimenovanja za bajčna bitja, s katerimi so odrasli spravili otroke domov, še preden se je spustil prvi mrak.«³² Uganke so pomembne, v starih časih so bile usodne in povezane s smrtjo, o tem priča tudi, recimo, Sfinga. So pa po besedah raziskovalke Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU dr. Saše Babič, ki je zapisovala uganke med učenkami in učenci ljubljanskih osnovnih šol, v vseh svojih različicah še vedno del našega vsakdanjika. Zbrane uganke je nato upodobilo devetnajst³³ ilustratoric in ilustratorjev, ki naj ne bi neposredno upodabljali odgovorov, ampak naj bi se poigrali s potmi do njih. Razstavljene podobe ugank ljubljanskih srednješolcev³⁴ so izšle tudi v publikaciji *Kaj je zeleno in leti po zraku* (ZDSLU, 2016). Dušan Muc je skozi desetletja promotor, ilustrator, oblikovalec in gonilna sila predstavljanja etnografskega gradiva. Tako je nastopil tudi pri razstavah³⁵ in publikaciji *Kuri, glan, glan, upodobitve slovstvene folklorne o Kurentu* (ZDSLU, 2020). Večletni projekt je prvi primer upodabljanja etnografskega slovstva v taki zasnovi in obsegu, njegovo vrhunskost pa je tudi tokrat zagotavljalo sodelovanje s SAZU oziroma njenim narodopisnim oddelkom. Osrednji motiv je bil lik kurenta v slovenski pustni in folklorni tradiciji, spremno besedilo o tem je

³⁰ To so Mojca Cerjak, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Danijel Demšar, Milan Erič, Andreja Gregorič, Aleksander Jankovič Potočnik, Darja Lovak, Dušan Muc, Radko Oketič, Živa Pahor, Andreja Peklar, Marija Prelog, Petra Preželj, Mojca Sekulič Fo, Daša Simčič, Zagorka Simić, Tanja Špenko in Alenka Vidrgar.

³¹ To so Suzana Bricelj, Vesna Čadež, Milan Erič, Ančka Gošnik Godec, Andreja Gregorič, Aleksander Jankovič Potočnik, Kiki Omerzel, Darja Lobnikar Lovak, Irena Majcen, Dušan Muc, Radko Oketič, Erika Omerzel Vujić, Silvan Omerzu, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Marija Prelog, Petra Preželj, Daša Simčič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Huiqin Wang.

³² Dr. Barbara Ivančič Kutin, *O bovških folklornih pripovedih*, spremno besedilo knjige *Pirta, farca, fidinja*, ZDSLU, 1913

³³ To so Mojca Cerjak, Andreja Čeligoj, Milan Erič, Andreja Gregorič, Pšenica Kovačič, Darja Lobnikar Lovak, Irena Majcen, Dušan Muc, Radko Oketič, Silvan Omerzu, Živa Pahor, Andreja Peklar, Aleksander Jankovič Potočnik, Arjan Pregl, Petra Preželj, Daša Simčič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Huiqin Wang.

³⁴ *Kaj je zeleno in leti po zraku, upodobitve ugank ljubljanskih osnovnošolcev*, Galerija ZDSLU, 13. 10. 2016–4. 11. 2016; spremni besedili v knjigi: Saša Babič, Miklavž Komelj.

³⁵ *Kuri, glan glan / upodobitve slovstvene folklorne o Kurentu*, Galerija Sekcije ilustratorjev ZDSLU, Ljubljana, 5. 2.–1. 3. 2019; Miheličeva galerija, Ptuj, 6. 2.–15. 3. 2020 (ob 60-letnici kurentovanja in karnevala na Ptuj).

napisala literarna zgodovinarica in etnologinja Marija Stanonik. Nastalo je triindeset likovnih del, ki jih je ustvarilo osemindvajset slovenskih umetnikov³⁶.

S svojimi ilustracijami je bil Dušan Muc navzoč tudi v slovenskem mladinskem tisku, v prvih letih enaindvajsetega stoletja predvsem pri tržaški mladinski reviji *Galeb*, ki je namenjena slovenskim otrokom tudi v oddaljeni Reziji, Benečiji in Kanalski dolini, ter pri reviji *Trobentica*, namenjeni mlajšim otrokom. Pri teh Muc dosledno upošteva nadrejeno moč besednega izraza v razmerju do likovne pripovedi, čeprav pri prevajanju besed v podobe, ki naj bi otroku približale ali ponazorile vsebino, ohranja svoj značilni slog. Podoba para, moške in ženske figure, govori o medsebojni povezanosti in je osrednja ilustracija male zgodbe Tatjane Kokalj *Mamica in očka* (*Trobentica*, 2002, št. 3). Vsebini sledi tudi ustrezen likovni jezik, saj je na prvi pogled opazna ekspresivna deformacija obeh likov ter oblikovanje drugih figur in prostora. Ilustracije za mali zgodbi Maruše Guček *O žabici Žabulki* (*Trobentica*, št. 5) in Petre Likar *Murenček* (*Trobentica*, št. 7) ter obe veliki zgodbi Toma Kočarja *Škatla* (*Trobentica*, št. 8) in Nine Mav Hrovat *Maruškina mavrica* (*Trobentica*, št. 9), so bile ob vsakem besedilu na drugačen način objavljene leta 2003: za eno zgodbo je Muc ustvaril po dve ilustraciji ali več, drugje je likovno rešitev našel v celostranskih podobah ali pa jih je drugo za drugo nanizal ob posamičnih zgodbicah – z besedilom v podobi ali ob njej.

Tudi ilustracije pravljič za tržaško revijo *Galeb* (2003–2004), ki jih je izbrala in prevedla Klarisa M. Jovanović, niso podrejene zgolj obrtniško dovršenemu delu ali trenutnim učinkom. Grško pravljico *Pred vrati bogatinov* (*Galeb*, št. 1) ilustrira osem miniaturnih sličic, pri katerih je osnovni nosilec podoba starca in kralja, ozadje pa stilizirana starogrška arhitektura. Kabílski ljudski pravljici iz Alžirije *Sedmi nese osmega* (*Galeb*, št. 2) in *Prebrisani čevljar* (*Galeb*, št. 5) ter romska pravljica iz Slovaške *Čudežni klobuk* (*Galeb*, št. 3) spremljajo celostranske ilustracije, podrejene simboliki krajev, iz katerih pravljice prihajajo. Za bošnjaško ljudsko pravljico *O treh bratih, ki so iskali slavčka* (*Galeb*, št. 4) in berbersko ljudsko pravljico iz Maroka *O možu, ki je imel pametno ženo* (*Galeb*, št. 9) je več podob združenih v enostranski ilustraciji: pri prvi abstrahirani liki povezujejo devet drobnih likovnih polj, ki z značilnimi figurami in pokrajino spremljajo pravljíčno pripoved, v drugi pa je v okvirju ene ilustracije pet ločenih, le s tanko konturo povezanih likovno samostojnih podob. Pri veliki celostranski upodobitvi kitajske ljudske pravljice *O papagaju, ki je poznal eno samo besedo* (*Galeb*, št. 7) ilustracija morda spominja na slikarstvo velikih kitajskih obdobij, saj želi slikar z umirjenimi barvami in značilnimi figurami prej izraziti bistvo stvari kot zaobjeti njihov zunanji videz. Pri celostranski ilustraciji za portugalsko ljudsko pravljico *Juha iz kamna* (*Galeb*, št. 8), okvirjeni v jajčasto obliko, se je v duhu pravljice odločil za poenostavljeno stilizacijo dogajanja, blizu ljudski oziroma naivni umetnosti. Ljudsko pravljico po motivih iz dežel Sredozemlja *Zakaj je morje slano* (*Galeb*, št. 10), znano na raznih koncih (ob)morskega sveta, je Jovanovičeva priredila, razširila in marsikaj dopisala, slikar pa ji je sledil s kar trinajstimi ilustracijami, drobnimi sličicami, od katerih

³⁶ To so Mojca Cerjak, Andreja Celigoj, Bojana Dimitrovski, Milan Erič, Andreja Gregorič, Anja Jerčič Jakob, Kiki Klimt, Tanja Komadina, Pšenica Kovačič, Mojca Lampe Kajtna, Irena Majcen, Ana Maraž, Nevenka Miklič Perne, Dušan Muc, Radko Oketič, Živa Pahor, Roman Peklaj, Andreja Peklar, Aleksander Jankovič Potočnik, Arjan Pregl, Petra Preželj, Daša Simčič, Zagorka Simić, Igor Šinkovec, Peter Škerl, Tanja Špenko, Huiqin Wang in Ana Zavadlav.

nekatero s poseganjem detajlov preko roba sicer kvadratne podobe spominjajo na krasitve inicialk srednjeveških rokopisov. Še novih deset pravljič (od slovenske ljudske pripovedke z Vipavskega *Reven kmetič in požrešni bogataš*, grške ljudske pravljič *Škrjanec in njegova hiška* do tunizijske ljudske pravljič *Boter Prepeluh in vodni duh*) z njegovimi ilustracijami je kasneje izšlo v pretanjeni oblikovani knjigi *Široko morje, beli breg* in podnaslovom *Pravljič iz dežel Sredozemlja* (Revija Galeb, Zadruga Novi Matajur, Čedad, 2008). Jasno, da je bil poleg svojih številnih (skoraj) megličasto krhkih ilustracij Muc tudi avtor preloma in opreme. Za vse je značilna figura, predvsem stilizirano človeško obličje, upodobljeno tako, da simbolika duha iz različnih krajev sveta izhaja iz polne barvne risbe kot najprimernejšega izraznega sredstva.

Pri razstavah ilustracij je pomembno opozoriti, da so za barvo občutljivi ilustratorji ob končnih natisih v revijah ali knjigah včasih zelo razočarani, saj se odtisi ne ujemajo z njihovimi izvirnimi predlogami – kar bi sicer moralo prizadeti predvsem izdajatelja. Prav zato so posebej dragocene razstave izvirnih ilustracij, saj lahko ustvarjalci le tako pokažejo polno barvitost in vse barvne odtenke izvirnega likovnega dela. Poleg tega lahko umetnik na razstavi predstavi tudi nova ali nikjer objavljena dela. Tako usodo je že na prelomu stoletja doživel (do danes) še neobjavljeni cikel okroglih podob *Umetniške pravljič*. Tako so bile najprej razstavljene tudi stilizirano zasnovane ilustracije cikla *Živalski orkester*, polne metafor in poosebljenih živalskih likov ter pripravljene na intimni stik z gledalci. To Mucovo slikovno zgodbo je nato upesnil Tone Pavček in dal pesnitvi naslov *Koncert* (Buča, Slovenske slikanice, 2005), za končno izvedbo pa je poskrbel avtor sam z vrhunskimi oblikovnimi posegi v (skoraj) vsako objavljeno ilustracijo. Podobno je nekaj let kasneje nastala slikanica *Ko snežna sova zacinglja* (Buča, Slovenska slikanica, 2008). Ilustratorjevo slikovno zgodbo *Orkester* je upesnil in drugače naslovil Andrej Rozman Roza. Tudi knjiga *Preprosto zeleno* (Buča, 2014) ima enako izhodišče (zapisano v kolofonu), le da je besedilo za mlade bralce daljše. Nastalo je – kot piše v kolofonu – ob ciklusu dvanajstih podob³⁷ Dušana Muca *Majhen, večji, velik*. Deklica (v sliki in besedi) zraste, odide v svet, ker ji postane dom pretesen, želja po znanju prevelika, a v spoznavanju sebe in drugih dozori ter se na koncu vrne. V želji, da bi lahko živela preprosto zeleno kot v otroštvu. Zgodba, ki se je nešteto krat zgodila in se ponavlja, je najprej nastala v slikah, šele potem je zaživela v besedah pisateljice Eveline Umek, kar nazorno napoveduje notranja naslovna stran knjige. Nekatere njegove ilustracije predstavljajo značilne risbe s krajinsko tematiko, na katerih razvija spremenljivost posameznih motivov, od mehkih, občutenih, v pasovih grajenih pogledov na zeleno-modre travnike in presojne gozdove, na rožnata mesta in obronke vasi, na kristalne vode in prostrana polja ter na sončno nebo in mistično svetlobo do pripovednih slikarskih zgodb, v katere vpleta poenostavljene človeške figure in tipizirane živalske like.

Likovno ustvarjanje Dušana Muca je sestavljeno iz zaokroženih in domišljenih ciklov ilustracij in risb. Pomeni sintezo vseh njegovih umetniških prizadevanj tako v slogovno formalnem kot v vsebinsko izpovednem smislu. Poet miniaturnih umetnin je znan po tem, da ustvarja zaključene nize podob, ob katerih izbrani slovenski književniki napišejo besedilo. Njegove mehke in valujoče risbe so zavestno nekoliko

³⁷ Celostranske ilustracije različnih oblik, ležečih, pokončnih in kvadratnih, mešana tehnika, 29 × 42 cm in 32,2 cm × 27,4 cm, 2004–2013.

deformirane in podrejene nenehnemu raziskovanju. Nežno pastozna, največkrat s tankimi barvnimi svinčniki ustvarjena dela preko slikarjevih osebnih in dolgoletnih izkušenj določajo imaginarni prostor in nedoločljivi čas ter tako postajajo neme, a hkrati živo navzoče podobe domišljije.

Maja Lubi

Knjižna ilustracija je posebna, najintimnejša med vsemi likovnimi zvrstmi. Ilustratorji vse bolj ali pa vsaj očitneje kot nekoč pravljice in druga besedila likovno interpretirajo na svoj način, si jemljejo svobodo, da podobo, prav tako kakor besedo, uglasijo s svojim notranjim svetom. Tudi zato izbirajo pravljice, zgodbe, poezijo, tudi poučne vsebine glede na njihovo skladnost s čustveno, miselno in časovno bližino slikarjevih temeljnih bivanjskih predstav. Ilustracija do določene mere vedno sledi zahtevam besedila, njeni avtonomiji pa pripomore ilustrator z avtorsko prepoznavnim jezikom. Ilustratorka Maja Lubi³⁸ ima izrazit avtorski rokopolis, duhovit in pravljichen, liričen in dramatičen, mehak in romantičen. Z nežno izslikanimi podobami je že doslej obogatila mnoge pesniške zbirke za otroke, pravljice in druge zgodbe različnih avtorjev. Njene sanjsko krhke ilustracije so namenjene tudi odraslim, ki v današnjem hrupnem svetu še znajo prisluhniti nemi zgovornosti pravljicnih podob. Ilustracijo je marsikdo, ki jo je prej spregledal, v zadnjih letih prepozna kot pomembno področje likovne umetnosti, ker vsebuje prve predstave o svetu, v katerega je sleherni od nas nekoč vstopil. Kakšni so bili vizualni vtisi in kako so le-ti v oblakih domišljije poiskali silhuete in obličja junakov iz pravljic ter obarvali njihove svetove, ostaja pomembno za vse življenje.

Ni dvoma, da podoba, ki jo je vsaj posredno navdihnili literarna predloga, sama zase ne premore iste popolnosti kot v sobivanju z besedilom. Vendar tudi besede zazvenijo drugače, ko jih pospremita črta in barva, ki zaradi vizualne privlačnosti bralca oziroma gledalca sugestivno zapredeta med zapisane pripovedi. Že pri vstopu v svet ilustriranih knjig se je izkazalo, da je Lubijeva ilustratorka, ki je pripravljena s slikarskim pristopom razvijati svoj likovni izraz³⁹. Pri murskosoboški založbi Ajda so ji po prvi slikanici *Puhačka* (2007) ilustracije po besedilih Vesne Radovanovič

³⁸ Rodila se je 17. aprila 1980 v Ljubljani. Obiskovala je Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo in se leta 1999 dodatno izobraževala na Visoki strokovni šoli za risanje in slikanje v Ljubljani. Leta 2008 je diplomirala kot profesorica likovne umetnosti na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Od leta 2004 aktivno deluje na področju ilustracije. Sprva je spoznavala delo ilustratorja preko ilustriranja šolskih učbenikov, leta 2007 pa je izšla njena prva slikanica z naslovom *Puhačka* (avtorica besedila Vesna Radovanovič, Založba Ajda, 2007), ki ji je doslej sledilo preko trideset drugih. Zadnja leta dobiva naročila za ilustriranje tudi iz tujine. Svoja dela že več let redno objavlja v revijah *Zmajček* in *Pil*, s svojimi deli je dolgo sodelovala tudi v reviji *EKO velikan*. Občasno pripravlja ustvarjalne delavnice za otroke, Včasih se spogleduje tudi z ilustracijo, namenjeno odraslim. Imela je več samostojnih razstav in sodelovala na nekaterih pomembnih skupinskih predstavitev ilustracij (Slovenski bienale ilustracije, Galerija Hest 35 ...). Leta 2011 je prejela štipendijo za perspektivne avtorje. Je samostojna ustvarjalka na področju kulture. Živi in dela v Ljubljani.

³⁹ Janja Batič & Dragica Haramija, Leposlovne slikanice o prevoznih sredstvih Vesne Radovanovič, *Revija za elementarno izobraževanje*, št. 4, 2012, letnik 5, str. 39–55. Pridobljeno s <https://journals.um.si/index.php/education/article/view/487>

zaupali še dvakrat: zgodbi o prevoznih sredstvih za otroke v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju sta v zbirki Modri planet sledili še *Belo jadro* (2008) in *Aljažev čevelj* (2010). Glavni lik prve slikanice je antropomorfna Puhačka, ki se pogovarja z dečkom Majem. Skupaj z dedkom, ki se spozna na vlake, jo deček obiskuje, kot študent strojništva pa poskrbi, da postane lokomotiva muzejski vlak. Slikanica *Belo jadro* govori o dečku Marku, ki živi ob veliki reki, kjer njegov oče z brodom prevaža potnike čez reko, malček pa izdeluje ladjice iz lubja in deščic. Njegov prijatelj Ivo z jadrnico *Belo jadro* zmaga na modelarskem tekmovanju in Marka povabi na pravo regato, na valove pod belim okriljem velikega jadra. Na koncu si deček ne želi več postati brodar, kot je njegov oče, temveč kapitan. V kratki fantastični zgodbi za slikanico *Aljažev čevelj* so vsi literarni liki personificirani, zgodba pa je poučna. Otroški gorski čevelj, ki nima para, in ga na polici izpodrivajo novi čevlji in športni copati, se izkaže za nekaj posebnega. Če gorski čevlji ne bi bili tako dobri, bi deček zgrmel v prepad, po razlagi pa je deležen vsega spoštovanja.

Da Maja Lubi kot ilustratorka stremi k drugačnosti tudi v domišljjskih zgodbah, so nakazale že v originalu velike in slikarsko realizirane ilustracije za slikanico *Lahko noč, prijatelj!* (Zavod za kulturno in publicistično ustvarjalnost VR, 2009) po besedilu Urše Krempel, s katerimi je opazno vstopila tudi v slovenski pravljичni ilustratorski prostor. Ilustracije s poudarkom na mehki, nežnosti in harmoničnih barvnih kombinacijah vse od tedaj gradi skozi proces dela. Pri svojem ustvarjanju izhaja predvsem iz občutkov, ki ji jih ponuja besedilo, in jih preko svojih pogledov na svet prenaša v barve in podobe. Sozvočje besedila in slike nato postane izhodišče za oblikovanje celote, ki potuje v svet neskončne domišljije mladih bralcev. Zanimivo je, da bi pravljичne podobe Maje Lubi – prav tako kot v knjigi – lahko obstajale tudi kot slike na steni. Med likovnoizraznimi sredstvi ima barva osrednjo vlogo pri podajanju podob in ustvarjanju razpoloženja. Ilustratorkina likovna pripoved, ki večinoma zvesto sledi literarni predlogi, je v knjižni izdaji sklenjena celota – besede in slike se medsebojno dopolnjujejo. Tako besedilu sledijo tudi ilustracije v slikanici *Prav zabaven dan* (Zavod za kulturno in publicistično ustvarjalnost VR, 2011) po besedilu Andreje Stajanko: medvedku je dolgčas, rad bi poiskal prijatelje, da bi se skupaj z njimi igral in zabaval, a sčasoma ugotovi, da bo hitro spoznal nove prijatelje in našel stare, če bo tudi sam počel kaj zabavnega.

Prijaznost preveva tudi podobe v slikanicah, ki otroke nevsiljivo opozarjajo na ekološko ravnanje. Pravljичni svet je z zgovornimi podobami prikazan v slikanici *Fižolina* (Morfem, 2011) Tatjane Kokalj. Živali nikoli ne zamerijo, ne onesnažujejo, ne vzamejo več hrane, kot jo potrebujejo, in ne želijo nikomur nič žalega, sporoča zgodbica Pike Golob *Velika gozdna pustolovščina* (Eko knjiga, 2015), z enako ekološko tematiko pa je Maja Lubi sodelovala⁴⁰ tudi v zgodbi Irme Jančar za slikanico *Deset eko zgodbic za lahko noč* (Eko knjiga, 2015). Klasičen slikarski pristop z občutenjem pravljичnega sveta je impresiven tudi pri ilustracijah drugih knjig: taki sta pripoved *Ekvorna – koliščarska pravljica* Dušana Enova (Morfem, 2014) in poljudnoznanstvena pripoved iz današnjega časa *Lolo med računalniki* (Pogled, 2014) Andreje Vukmir. Zanimivo je rešen pristop k dvema različnima dobama, k zgodovini in sedanjosti. Avtorja besedil za dve slikanici s kuharsko tematiko za najmanjše otroke sta Ana Kristanc Žontar in Kristjan Žonta: v slikanici *Zajček Timi*

⁴⁰ Ilustracije so prispevali še Katja Gaspari Leben, Ajda Eržnožnik, Tijana Čvorak, Roman Peklaj in Meta Jarc.

in *čarobni recept* (Morfem, 2014) je glavni junak zajček Timi kuharski mojster, ki se odpravi na največjo goro v deželi iskat magični recept; v slikanici *Levček Liam in mamin rojstni dan* (Morfemplus, 2018) pa glavni junak s pomočjo raznih afriških živali, očka in bratca pripravi mamičji za rojstni dan popolno darilo. V pristrčno ilustrirani knjigi je, seveda, še recept za najljubšo mesno pito malega Liama. Priročnik *Iz lončka v lonec* (Allegro, 2017), namenjen otrokom in njihovim staršem, a tudi vzgojiteljem in učiteljem pri ustvarjanju vrtov in vrtičkov v vrtcih ter šolah, je pripravila Rada Kos, s prav posebnimi, domiselnimi posegi pa ilustrirala Maja Lubi. Ob 100-letnici smrti Ivana Cankarja si je Zdenka Obal zamislila njegov življenjepis v obliki pravljice za slikanico *O človeku, ki je iskal srečo* (Cankarjeva knjižnica Vrhnika & Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, 2017), preko pravljice in moljčka pa je pomagala pisatelja Cankarja otrokom na drugačen način prikazati tudi ilustratorka. Pri vseh tovrstnih⁴¹ ilustracijah slikarka izhaja iz realistično zveste podobe, svojo noto pa daje podobam z otroško ljubkimi poenostavitvami. Poleg tega, da si ilustracije sledijo v določenem redu, upošteva Lubijeva tudi menjavo in ritmiko barvnih strani ter predvsem to, da se besede in podobe ujamejo s poučnim besedilom, kar je včasih še zahtevnejša naloga.

Posebej blizu so ji poetična besedila, pesmi in pripovedi, ki temeljijo na domišljiji in so zapisani v metaforičnem jeziku, polnem domislic in sporočil. Tako sta ji kot na kožo pisani pripovedki za najmanjše *Nimam časa* (Morfemplus, 2015) s pogostimi izgovori starejših, kadar nimajo časa za ukvarjanje z otroki, in *Snežinke* (Morfemplus, 2016) s poanto o različnosti in povezovanju. Mlajši kot je bralec, manj je v slikanicah besedila in več slik. Ilustracija tako prevzame velikokrat kar dve vlogi: radovednega otroka uvaja v svet likovnih predstav, obenem pa ga seznaja z literarnimi deli. Pri pesmih za najmanjše otroke Tatjane Pregl Kobe *Lunini žarki* (Morfem, 2012) in *Kresnice, kresnice, prižgite luči* (Morfemplus, 2015) je večina ilustracij oblikovana čez dve strani, vendar je v otipljivo mehkih podobah slikanice vselej dovolj prostora za veliko tipografijo verzov. Neja Omahen Šikonja pa je napisala pravo pesnitev *Polžja dirka* (Morfemplus, 2020) o majhnem polžku Drobtini in mogočnem polžu Mirku, ki med dirko ugotovi, da za zmago niso dovolj samo mišice. Tudi tu ilustratorka pripoveduje zgodbe na način, ki na prvi pogled ni dobesedni likovni prevod besedila, temveč da njene značilno⁴² izslikane podobe izhajajo (predvsem) iz notranjega pogleda. Največkrat si vnaprej zamisli nenavadno podrobnost, značilno za pripoved, in jo upodobi kot bistven in nenavadno povečan detajl. Poišče nekaj, kar je v njeni prispodobi živo in drugačno – pa naj gre za ljudi, živali ali rastline – in kar se razlikuje od drugih ilustracij na isto temo.

⁴¹ Za založbo Pedagoškega inštituta je naredila nekaj manjših ilustracije za naslovnice (2016–2019). Pred tiskom je še slikanica *Mišek Bami* (samozaložba) Nataše Frank, ki je del projekta Ustvarjalni vrtiček Miška Bamija, sofinanciran iz Evropske unije in Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja.

⁴² Maja Lubi: »Včasih sem slikala z akrilnimi barvami in zapolnila vse koticke praznega papirja. Do mehkobe sem prišla s plastenjem več nanosov barv, kar je ustvarilo določeno strukturo. Veliko nanosov barve sem počasi zamenjala s kombinacijo različnih tehnik in iskanjem ravnotežja poslikane in neposlikane površine, da ilustracija bolj 'zadiha'. Uporabljam torej akril, tuš, barvice, tempere, akvarel – najlažje bi trenutno tehniko poimenovala mešana.«

Svet, ki ga ustvarja Maja Lubi, je svet nežnosti, pričakovanj, radosti, hkrati pa v zbirki⁴³ slikanic *Ljubezni je za vse dovolj* (Morfem) – ob literarnih predlogih različnih avtoric o drugačnosti, raznih boleznih, strahu, nasilju in smrti – predstavlja nevsiljivo polje sočutja in miline⁴⁴.

Tudi njena barvna paleta je izjemno mehka, pastelna, prijazna, za otroke pomirjujoča. Vrača otrokom zaupanje v pogosto hladen svet, jim zbuja pozitivno usmerjeno domišljijo, jih vzgaja. Kajti v njenih slikanicah ni prostora za nasilje, bodisi da gre za ikonografijo, barve ali forme. Ni prenasičenosti predmetnega sveta, kričavega kolorita in krčevitih grimas nastopajočih.⁴⁵

Prav to pa so značilnosti, zaradi katerih je njena ilustracija dobrodošla pri zahtevnih vsebinah slikanic za najmanjše bralce. In verjetno ni naključje, da običajno sodeluje z ustvarjalci besedil, v katerih prav tako prevladuje pomirjujoča, optimistična in miroljubna vsebina. Njene ilustracije nosijo v sebi čustven naboj, vendar kljub ljubkosti in prisrčnosti niso sentimentalne. Zasnova njenih ilustracij za otroke s posebnimi potrebami ustreza tako optimističnim pripovedim kakor tudi literarnim predlogom s temnejšo tematiko. Njena domišljija premore širok razpon občutenj, prilagaja se besedilu o sreči in ljubezni, pa tudi neskončni žalosti, bolečini, celo smrti. S pretanjenim obvladovanjem risbe in barve slika podobe sveta, ki ni vselej prijazen in pravljичno lep, temveč tudi drugačen. Besedilu do neke mere sledi, vendar njene mehke ilustracije nekako blažijo dostikrat kruto resničnost. In jo približajo najmlajšim bralcem, pri čemer največkrat ozavestijo tudi starejše, ki berejo z njimi. V slikanici *Ljubezni je za vse dovolj* (2011), po kateri je zbirka dobila ime, zgodba Sanje Pregl govori o deklici Zali, ki ima ločene starše. Tako besedilo kot prefinjene, skoraj filigransko naslikane ilustracije sporočajo, da je deklіčino srce dovolj veliko za vse. Slikanici po besedilu Tatjane Pregl Kobe *Dva dedka* (2012) in *Moja, moja babica* (2013) ter slikanica *Si, čeprav te ni* (Sanja Pregl, 2012) v pisani in naslikani pripovedi govorijo o ljubezni, staranju in smrti, ki jo morajo sprejeti tudi otroci, saj je del življenja. Ilustracije v slikanici *Larina skrivnost* (2012) po besedilu Helene Kraljič pripomorejo k rušenju tabujev in napačnih predstav o epilepsiji. Podobno sporočilo prinašajo tudi druge slikanice iste avtorice. Med priporočene knjige Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo v Mestni knjižnici Ljubljana se je uvrstila tudi slikanica *Imam Downov sindrom* (2013), v kateri sta pisateljica in ilustratorica z občutkom predstavili fantka z Downovim sindromom. Očka, mamica in sestra Zala so najprej žalostni, potem zaskrbljeni ter malce jezni, vendar jih Nejc, njihov najšibkejši člen, s svojo prisrčnostjo trdno poveže v močno ekipo, ki kljubuje pomilovanju, preziru in vzvišenosti nevednežev. Poučna in tudi slikovno primerno privlačna slikanica *Imam disleksijo* (obe 2013) je pripoved

⁴³ Helena Ogrin, *Tema otrok s posebnimi potrebami v seriji del Ljubezni je dovolj za vse pisateljice Helene Kraljič*, magistrsko delo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2020 (mentor dr. Igor Saksida) http://pefprints.pef.uni-lj.si/6343/1/Helena_Ogrin_-_Tema_otrok_s_posebnimi_potrebami_v_seriji_del_Ljubezni_je_dovolj_za_vse_pisateljice_Hele.pdf (ogledano 22. 2. 2021)

⁴⁴ Slikanice te poučne zbirke so dobrodošle tudi za starše ter v šolah in vrtcih, saj na preprost način z besedo, podobo in večinoma tudi strokovnimi spremnimi besedami pojasnjujejo posebnosti nekaterih bolezni, njihovega poteka in življenja z njimi.

⁴⁵ Barbara Sterle Vurnik, *Moč ilustracije ..., zloženka*, Galerija Instituta »Jožef Stefan«, 2. 11.–24. 11. 2011 (4 ilustr.)

o dečku Samu, ki zelo rad riše, poje in ustvarja, a se sooča s težavami pri branju, računanju in pisanju. Doma in v šoli, kamor kljub vsemu rad hodi, mu pomagajo pri razlikovanju leve in desne, z njim berejo in mu pripovedujejo zgodbe o slavnih ljudeh, ki so imeli podobne težave, a so jih znali koristno obrniti v svoj prid. V zbirko slikanic za otroke s posebnimi potrebami je uvrščena tudi slikanica *Žan je drugačen* (2014), v kateri najmlajši bralci spoznajo, da avtizem ni bolezen, ampak je razvojna motnja. Slikanica lepo prikaže, da Žan ni drugačen, ker bi si to izbral ali želel. V svoj svet se umika, ker se edino v njem znajde in počuti varnega. Slikanica otrokom in odraslim ponuja možnost, da поблиže spoznajo svet otrok z avtizmom. Slikanica *Elvis in Tara morata stran* (2014) prikaže razmišljanje o potrebnih odločitvah in s pogledom v prihodnost hrabri. Deček Jure, ki ima hudo astmo, se mora odpovedati mucin v kužku. A dom bosta našla pri prijateljici Neži, kjer se jima bo dobro godilo. Kompromis mu omogoči zdravo življenje. Tako sta najpogostejšo kronično bolezen otrok v tandemu predstavili isti avtorici. Osma knjiga zbirke za otroke s posebnimi potrebami *Bela kot galeb* (2014) pisateljice Aksinje Kermavner nazorno predstavi deklico z albinizmom, belo ko galeb. Deklica Binca je na morju s staršema, izogiba se soncu, plava oblečena, s klobučkom na glavi in s sončnimi očali. Zaradi albinizma ne vidi dobro in ima vrsto težav, vendar je srečna, saj s sluhom spoznava ljudi in okolico, uživa življenje v družbi prijetnih ljudi in raznovrstnosti zvokov, ki nas obdajajo. Slikanico je v spletni Priporočilnici Društva Bralna značka predstavila Tilka Jamnik⁴⁶ in povabila k branju »ob ilustracijah Maje Lubi, ki so nežne in bele kot Bincina koža in lasje«. Pisateljica Helena Kraljič je v slikanici *Maja in Miha* (2016) predstavila otroka s sladkorno boleznijo, tudi z ilustratorino pomočjo je knjiga v pomoč tako staršem kot malim bolnikom. Enajsta knjiga zbirke *Pravi prijatelj* (Morfemplus, 2017) pisateljice Sanje Pregl govori o medvrstniškem nasilju, ki se običajno dogaja prikrito in v odsotnosti odraslih oseb, največkrat v šoli ali blizu nje. S temnejšim koloritom kot sicer poziva k prepoznavanju in preprečevanju nasilja tudi ilustratorica. Besedilo Darke Mazi v slikanici *Ana premaga strah pred govorjenjem* (Morfemplus, 2019) otrokom in odraslim pomaga razumeti, kaj je selektivni mutizem. Govori o tem, da se je treba postopno soočati s strahovi, da na koncu otroci, tako uspešno kot deklica Ana v slikanici, premagajo svoj strah pred govorjenjem. Pristrčna in poučna zgodba Helene Kraljič *Kkkmalu bom praznoval rojstni dan* (Morfemplus, 2020) o dečku Simonu, ki jeclja, vodi v svet težkih izkušenj, ki jih otrok doživlja med svojimi vrstniki. Otroci zaradi pomanjkljive vzgoje, nepoučenosti o težavah pri govoru, nesprejemanja drugačnosti in norčevanja dečku povzročijo hude stiske in marsikatero travmo. V slikanici dobi Simon psičko, s pomočjo katere premaga osamljenost, svoje strahove in se sčasoma vključi v družbo. Lubijeva tematiko vseh knjig zbirke za otroke s posebnimi potrebami posreduje na strokovno preverjen način. V vsaki izmed slikanic pripoved mojstrsko upodobi in predstavi kot svet, za katerega se za trenutek zdi, da ni naslikan z barvami na papir, ampak da je sestavljen iz krhke pajčevine domišljije, pri čemer ilustratorica strokovno zahtevno tematiko tako osvetli, da je otrokom privlačna in razumljiva.

Dragana Laketić, voditeljica knjižničarskega tima v Slovenski študijski knjižnici v Celovcu, ki z lutko pravljčarja Dadija v vrtcih in šolah pripravlja tudi pravljčice

⁴⁶ Mag. Tilka Jamnik, Bralna značka, 7. 10. 2014 – <https://www.bralnaznacka.si/sl/priporocene-knjige/bela-kot-galeb>

urice, je napisala zgodbico *Dadi in leteča torba / Dadi und die fliegende Tasche*⁴⁷ (Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, 2019), ki igrivo predstavi pomen knjig in knjižnice za ljudi ter skrb za sočloveka. Dvojezična slikanica je prilagojena tudi otrokom z disleksijo. V svoji najnovejši dvojezični knjigi, v kateri so basni o dobrosrčni beli veverički Belici, pesnik in pisatelj Niko Kupper otrokom pripoveduje o pomenu medsebojne solidarnosti in prijateljstva. V slikanici *Veverica Belica / Das Eichhörnchen Belica*⁴⁸ (Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, 2020) mala živahna in neustrašna veverica Belica rešuje male gozdne živali, ki so se znašle v stiski. V trenutku, ko se sama znajde v krempljih lisice, risa in orla, ki so zaradi nje ostajali brez plena, ji druge male živali priskočijo na pomoč. Ilustracije tudi v teh dveh zamejskih slikanicah prinašajo nov, svež veter v svet knjižne ilustracije, obenem pa postajajo impresiven slikarski izziv za njene nastope v tujini. Doslej sta v tujini – na Tajskem, v glavnem mestu Tajpej – izšli dve slikanici, pri obeh gre za osebne družinske zgodbe, ki govorijo o harmoniji, povezovanju, skrbi drug za drugega in spoštovanju med starimi starši in vnuki. Avtorica obeh je Ma Teresa: *I will remember it for you* (Golden Apple Books Ltd., 2017) in *The Eternal Coffee Time* (Golden Apple Books Ltd., 2018), ilustracije pa je Lubijska naredila sicer na osnovi lastne manire, a po precej jasnih napotkih. Po ilustratorčinih besedah imajo v založbi, ki je do nje prišla preko spletne strani www.majalubi.com »zelo izdelano vizijo, pošljejo natančna navodila in slikovno gradivo. Največ usklajevanja je v začetni fazi, pri skicah in barvni shemi. Tudi zavrnejo, dopolnjujejo in spreminjajo, vendar zelo spoštljivo. Sledi faza barvanja ilustracij in v končna dela ne posegajo več, saj je vse že prej dogovorjeno.«

Ilustracije Maje Lubi ostajajo kljub lastnemu domišljjskemu preoblikovanju pesmi in zgodb povsem zveste okvirni originalni vsebini, bistveno pa je, da se obe – besedna in likovna pripoved – združita v zaokroženo celoto. Še posebej to velja za poučno vsebino, pri kateri je podoba toliko pomembnejša, kolikor mlajši so bralci, ki jim je ilustracija v slikanicah namenjena. Ob natančni navezanosti na literarno predlogo in omejeno velikost knjige je izoblikovala izrazit avtorski rokopis, duhovit in pravljichen, liričen in dramatičen, mehak in romantičen. Ohranja tradicijo slovenske pravljичne ilustracije, likovno pripovednost z mnogimi mikavnimi nadrobnostmi in bleščavimi interpretacijami domišljjskega sveta upodobljenih junakov. Na avtorsko prepoznaven način so njene ilustracije intimne, za oko privlačne podobe, v katere zna vplesti tudi občutljivost za manj svetle usode posameznih junakov.

⁴⁷ Besedilo je v nemščino prevedel Peter Wieser, spremno besedo je napisala Barbara Hanuš. Zgodba igrivo predstavi pomen knjig in knjižnice za otroke in odrasle ter tudi skrb za sočloveka. Ker so vanjo vpleteni resnični ljudje in prostori, bralke in bralci v besedilu in ilustracijah lahko marsikoga prepoznajo. S tem želijo otroke še bolj pritegniti k branju. Knjiga je prijazno ilustirana in oblikovana tudi za otroke z bralnimi težavami. Prav tako postavitve besedila omogoča hkratno spremljanje zgodbe v obeh jezikih. Zgodba o Dadiju in leteči torbi odpira različne teme, zato so na koncu tudi vprašanja, ki bodo učiteljem, staršem in mentorjem pomagala pri pogovorih.

⁴⁸ Spremná beseda Peter Svetina. Izdala knjigarna HAČEK & Slovenska prosvetna zveza, Celovec.

Barbara Baloh in Samanta Kobal

LITERARNA DELA GIANNIJA RODARIJA KOT SPODBUDA ZA USTVARJALNO PRIPOVEDOVANJE

Pripovedovanje je eden od ključnih vidikov človeškega mišljenja, interakcije in razvoja. V prispevku povzemamo nekaj teorij o pomenu in metodah ustvarjalnega pripovedovanja otrok, posebej izpostavljamo razmišljanja in napotke znamenitega italijanskega pisatelja G. Rodarija. V nadaljevanju pa predstavljamo našo akcijsko raziskavo, katere namen je bil spoznati in razumeti mehanizme tvorjenja in pripovedovanja izvirnih zgodb ob uporabi vizualnih spodbud.

Narration is one of the key aspects of human thinking, interaction and progress. The article discusses a few theories on the significance and methods of children's creative narrative, specifically focusing on the reflections and instructions of the famous Italian writer Gianni Rodari. Further on we are also presenting our action research study, the purpose of which was to get to know and comprehend the mechanisms of creation and narration of original stories, with the application of visual incentives.

Uvod

Pripovedovanje je eno izmed zelo močnih izraznih sredstev. Pripovedujemo o svojih pogledih na svet, govorimo o občutjih, razmišljamo, združujemo realnost in domišljijo, posredujemo hotenja in pustimo skritim slikam, da oživijo. Pripoved je del človeškega vsakdana, pripovedujemo o vsakdanjih in postranskih stvareh, pripovedujemo o pomembnih stvareh in ključnih dogodkih. Skozi pripovedi sporočamo drugemu naša stališča, mišljenja, videnja in na nezavednem nivoju govorimo o naši vpetosti in soodnosnosti z družbenim redom in okoljem, v katerem živimo, odraščamo, se oblikujemo (Engel, 1995, Gussin Paley, 1990, Cremin in Flewitt, 2017). Skoraj vedno se ob terminu pripovedovanje pojavi misel ali bolje zakoreninjeno prepričanje, da je pripovedovanje zgolj in samo vezano na govorjeno ali zapisano besedo (Baloh, 2015). Že res, da je pripovedovanje vezano na zgodbe, ki so v večini primerov domišljjske, ljudske, bajeslovne, ampak pripovedovanje lahko poteka tudi kot neverbalna komunikacija, v obliki giba, mima, geste, likovnega izdelka, zvoka, glasbe, plesa (Cremin in Flewitt, 2017, Engel, 1995).

Pripovedovalske vsebine črpajo tako iz domišljjskega kot tudi iz resničnega življenja; opisujejo fantastične dogodke, ki gredo preko mej razložljivega, ali pa

posvečajo pozornost malim, vsakodnevnim rutinskim dogodkom in jih povzdignejo nad vsakodnevno banalnost ter jim določijo novo vrednost. Kot pravi Nicolopoulou (2017, str. 49) je pripovedovanje eden od ključnih vidikov človeškega mišljenja, interakcije in razvoja.

Kdo je Gianni Rodari?

Gianni Rodari, italijanski pisatelj, pesnik, osnovnošolski učitelj, novinar in pedagog, se je rodil 23. 10. 1920 v italijanskem mestecu Omegna. Svoje prvo literarno delo za otroke in mladino je izdal leta 1950. S svojim obsežnim opusom mladinske književnosti, pretkanim z inteligentno romansko hudomušnostjo in humornostjo in motivi ter temami iz vsakdanjega življenja svojega časa (mir, vojna, izseljevanje, krivica, neenakost, svoboda ...), je veliko prispeval k prenovi italijanske mladinske literature. Tematike povojnega italijanskega časa 50., 60. in 70. let in Rodarijevi nadrealistični liki so zamenjali tradicionalne čarobne pravljice in bajke. Leta 1970 je za življenjsko delo prejel nagrado Hansa Christiana Andersena, najpomembnejše mednarodno priznanje na področju mladinske književnosti. Do začetka leta 1980 je sodeloval z mnogimi časopisi in se na italijanskih šolah udeležil mnogih predavanj ter srečanj z učitelji, starši, učenci in s šolskimi gledališkimi skupinami. Umrl je 14. 4. 1980 v Rimu.

Leta 1973 je izšla Rodarijeva pedagoška mojstrovina, vademekum ustvarjalnega pripovedovanja, *La grammatica della fantasia*; introduzione all'arte di inventare storie (*Srečanje z domišljijo*), esej z napotki za starše, učitelje in promotorje ustvarjalnega pripovedovanja. V njem avtor sporoča, da se moramo, če želimo biti dobri pripovedovalci, teh veščin učiti že v otroštvu, saj je pripovedovalski talent potrebno vzgajati in gojiti.

Po Rodarijevem mnenju je pomembno, da v predšolskem obdobju živi otrok v okolju, ki je polno ustvarjalnih impulzov in spodbud, ker se domišljija napaja s snovjo, ki jo črpa iz resničnosti. Samo tako bo otrok lahko hranil svojo domišljijo in jo uporabljal za primerne naloge, s katerimi bo krepil njene strukture in širil njeno obzorje. Rodari poudarja mnenje Vigotskega, ki v svojem delu *Domišljija in ustvarjalnost v otroštvu* meni, da je nagnjenje k ustvarjalnosti lastnost vseh ljudi, ne le redkih izbrancev, razlike pa moramo pripisati socialnim in kulturnim dejavnikom. Rodari pravi, da *Srečanje z domišljijo* ni teorija o otroški domišljiji, niti zbirka receptov za razvijanje ustvarjalnosti, je samo predlog, kako lahko spodbudimo otrokovo ustvarjalnost in obogatimo okolje, v katerem otrok raste.

Rodarijevo ustvarjalno pripovedovanje in njegova dela kot spodbuda za pripovedovanje

Rodarija smo v slovenskem prostoru spoznali že v 60. letih prejšnjega stoletja, ko je Evelina Umek prevedla številna njegova dela in tudi *Srečanje z domišljijo* (1977).

Evelina Umek (2020) zapiše, da je Rodari v *Srečanju z domišljijo* opredelil tudi, kakšna je dobra literatura za otroke, kako spodbujati otrokovo radovednost in kako otroka nevsiljivo vzgajati. Rodari meni, da je beseda kot kamen, ki ga vržemo v ribnik. Kamen povzroči najprej koncentrične kroge na površini, vznemiri vse, kar

plava na površju, prestraši ribe, ko potone, se vzdigne mulj in odkrije zakopane, pozabljene predmete. Izgovorjena, prebrana beseda prav tako vznemiri naš um, odkrije pozabljene spomine, razkrije naša čustva, spodbudi naše razmišljanje, popelje nas v svet čudes.

Evelina Umek (2020) pove, da je bilo prevajanje Rodarijevih *Pravljic po telefonu* (MK 1974) zanj svojevrsten izziv, saj so Rodarijeve zgodbe nenavadne, nagajive, očarljive, predvsem pa igrive. Jezikovne igrivosti so jo prevzele in trudila se je poiskati zanje najbolj ustrezne izraze v slovenščini. Evelina Umek (prav tam) izpostavi, da je Rodari v eni izmed zgodb zapisal »nositi vodo v ušesih«. Domnevala je, da gre za italijanski frazem, ki bi ga morala ustrezno prevesti v slovenščino, vendar kljub skrbnemu iskanju ni našla ustreznega odgovora, zato je zaključila, da je ta metafora plod Rodarijeve jezikovne ustvarjalnosti.

Očaralo jo je tudi dejstvo (prav tam), da lahko otroci postavljajo vprašanja, ki se odraslim zdijo nelogična. Na primer: »Zakaj imajo predali mize?« Vprašanja jim pomagajo vzpostavljati stik z resničnostjo, obenem pa preverjati verodostojnost odraslih. To otroško »igro zakajev« Rodari spretno uporabi v svojem delu *Il libro dei perche'* (prevod avtoric: *Knjiga Zakajev*), ki je izšla posthumno leta 1984. Pred tem so »Zakaji« izhajali kot posebna rubrika v časopisu *l'Unità* (Enotnost) od 8. avgusta 1955 do 25. oktobra 1956, nato pa ponovno od 25. maja 1957 do 5. junija 1958.

Evelina Umek pravi (2020), da so jo *Pravljice za igro* (Univerzum, 1979) še globlje potegnile v Rodarijev svet. Otrok v njej je znova zaživel, naučila se je čuditi raznolikosti tega sveta in to čudenje je želela podariti otrokom. Prav prevajanje Rodarija jo je opogumilo, da je stopila na samostojno pot pisanja za otroke, ob tem pa vedno najprej prisluhnila otroku v sebi, tako kot je to počel Gianni Rodari.

Ustvarjalno pripovedovanje otrok

Kroflič (1999) meni, da je ustvarjalnost kompleksen pojem, proces nastajanja originalnih idej, produkt različnih pogledov na svet, zmožnost nadgrajevanja ali izboljšav. Gre za ustvarjanje nečesa novega, kar lahko vidimo, slišimo, ter kot nagnjenost, usmerjenost, stališče – za oblikovanje le-tega pa mora posameznik biti presenečen, začuden. Najbolj ustvarjalni so po avtorjevem mnenju otroci, saj s procesom socializacije še niso prišli do stopnje, ko bi se ta zmožnost izgubila.

Štemberger (2014) ugotavlja, da je ustvarjalnost v predšolskem obdobju v primerjavi s šolskim obdobjem manj raziskana. Ista avtorica meni, da so vzgojitelji tisti, ki prepoznajo in spodbujajo ustvarjalnost posameznega otroka in oblikujejo tako učno okolje, ki je naklonjeno ustvarjanju. Njihovo ravnanje na tem področju pa je predvsem odvisno od prepričanj in stališč, ki jih imajo v povezavi z ustvarjalnostjo.

Kot menita Kroflič in Gobec (1995) sta v vrtcu za spodbujanje ustvarjalnosti zelo pomembna vzgojiteljevo razumevanje ustvarjalnosti ter njegova pripravljenost za spodbujanje in dopuščanje ustvarjalnosti. V vrtcu je na nivoju oddelka prav vzgojitelj tisti, ki v največji meri uredi in strukturira neposredno okolje, izbira vsebine in metode, torej je veliko stvari odvisnih od njega. Kroflič in Gobec (prav tam) sta mnenja, da če naj vzgojitelj spodbuja otrokovo ustvarjalnost, ne more delati po receptih, ampak mora biti ustvarjalec vzgojnega procesa.

Kot že leta 1992 ugotavlja Milena Mileva Blažić, leta 2014 in 2016 pa tudi drugi strokovnjaki (Kodelja, Musek Lešnik, Mihailović, Jurišević in drugi v Mlakar 2014;

Birsa, 2016), naše vzgojno-izobraževalne institucije premalo spodbujajo ustvarjalnost, saj v večini primerov neinventivno posredujejo znanje, otroci pa pri tem izgubljajo svojo otroško sedanost in svoje ustvarjalne potenciale.

Da je človek lahko ustvarjalen, ni potrebno biti nadpovprečno inteligenčen (Kopačin, 2014). Z ustvarjalnim pristopom izredno razvijamo in dopolnjujemo svojo inteligentnost na vseh področjih. Ustvarjalnost nam pomaga do večje uspešnosti pri pouku, pri vzgoji, pri učenju, v umetnostih, pri hobijih, na poslovnem področju, torej pri vsem, s čimerkoli se ljudje pač ukvarjamo. In kot pravi Rodari v knjigi *Scuola di fantasia* (2014, str. 40), fantazija ni nasprotje resnice, je orodje, s katerim spoznavamo resnico, je orodje, s katerim lahko vodimo. Imaginacija nam omogoča postavljati hipoteze, znanstvenik postavlja hipoteze in tudi matematik potrebuje imaginacijo, ko dokazuje nemogoče. Fantazijo potrebujemo za raziskovanje resnice, na primer za raziskovanje jezika in vseh njegovih zmožnosti, da lahko ugotovimo in doživimo, kaj se zgodi, ko med seboj trčijo besede. Zato bi moral biti glavni cilj vzgoje in izobraževanja odkrivanje, prebujanje in spodbujanje ustvarjalnih zmožnosti vseh otrok/učencev. Nobena skrivnost pa ni, da so naše šole kljub večnemu posodabljanju učnih načrtov velikokrat neživljenjske in vsebinsko zaostajajo za sodobnimi rešitvami. V večini primerov neinventivno posredujejo znanje in premalo spodbujajo ustvarjalnost in kritičnost.

Malaguzzi (1995, v Rinaldi 2017), oče pristopa Reggio Emilia, meni, da je otrok jezikovno bolj ustvarjalen kot odrasla oseba. Odraslega v ustvarjalnosti omejujejo številna družbena, kulturna in jezikovna znanja in prepričanja, otrokov spoznavni svet pa je tega razbremenjen. Malaguzzi (prav tam) je prepričan, da otroci razvijajo umevanje mnogoterih simbolnih jezikov skozi slikanje, glasbo, lutkovno umetnost, dramsko igro in druge načine umetniškega izražanja, s katerimi raziskujejo svoje talente na najrazličnejše načine, na katere se ljudje učimo. Otrok razume veliko več, kot lahko izrazi, in ravno to je njegovo vodilo v svet ustvarjalnosti, kajti kot socialno bitje, katerega osnovno orodje je govor, bo skušal sporočati o stvareh, za katere nima natančno usvojenega besedišča, tako da bo skušal iskati ustvarjalno pot za izražanje lastnih misli, vedenj in spoznanj. Pot jezikovne ustvarjalnosti je zelo zanimiva, saj ima vselej opraviti s takim ali drugačnim izražanjem pomenov. Kot zapiše Humboldt (2005), se jezik v svojem bistvu ves čas spreminja. Tudi, če ga skušamo ohraniti v zapisu, zahteva živo dikcijo, ki vodi v spreminjanje. Jezik sam po sebi ni statična umetnina, ampak je dejaven sistem. Del tega dejavnega sistema je tudi metafora, ki pa predstavlja za uveljavljene sheme in percepcije izziv, za ustvarjalnost v jeziku pa je prava mana. Kot zapiše Kunst Gnamuš (1984), z njeno pomočjo otroci usvojijo pomene abstraktnih pojmov, kar pa omogoča sinestezija (Sinestezija je nevrološki pojav, pri katerem dražljaj enega čutila avtomatično in nezavedno sproži zaznavo še v drugem). Sinestetske oz. medčutne asocijacije, tako Gnamuš, so povsem enake v otroštvu kot v odrasli dobi. Otrok že pri štirih letih naredi metaforo na podlagi podobnosti zaznavnih oblik. V tej starosti lahko otrok razlikuje dobesedni in preneseni pomen, to se pravi, da razume, kdaj izrazi prestopijo konvencionalne pomenske okvire, torej ima že v tej starosti temeljne pogoje za tvorbo in razumevanje metafore. S tem mu je odprta pot za jezikovno ustvarjalnost, za katero pa je pomembno, tako Blažič (1992), divergentno mišljenje. Prav gotovo pa je pomembno tudi razvijanje poimenovalne in semantične (pomenoslovne) zmožnosti. Kot meni Blažič (1992), gre za proces in spodbujanje izvirne ustvarjalnosti, ki zahteva analogijo, redukcijo, prestrukturiranje,

koordinacijo, imaginacijo, abstrakcijo, generalizacijo in kreacijo. Za ustvarjanje so bistvene miselna sproščenost in visoka stopnja osebne svobode ter fleksibilnosti, ko je potrebno preseči inercijo mišljenja, ki vpliva na togost, vse to pa zahteva koncentracijo in čas.

Blažič (1992) meni, da je v predšolskem obdobju jezikovna ustvarjalnost v tesni povezavi s spoznavanjem, dojemanjem in izražanjem skozi risbo (op. avtorice vizualno podobo), gib, besedo, razgovor in dialog. Otrokove spoznavne in čustvene potenciale odkrivamo in spodbujamo skozi literarno (op. avtorice besedno) igro, tako negujemo osebno rast ter socializiramo njegovo življenje in delo. Besedne igre v predšolskem obdobju povečajo estetsko senzibilnost otrok za svet besede, besedil in sporazumevanja ter temeljijo na praktičnem delu. Rodari (1977) poudarja, da je ustvarjalnost potrebno gojiti v vseh smereh. Pravljice, ki jih otrok posluša ali si jih izmišlja, niso vse, kar otrok potrebuje. Svobodna raba jezika, izkoriščanje vseh njegovih možnosti, je samo ena od smeri, v katero se lahko naš um razširi. Otrokova domišljija, ki je dobila dovolj pobud v izmišljanju besed, bo uporabljala enak način tudi na drugih področjih izkustva, ki bodo izzivali njen ustvarjalni proces. Baloh (2019) govori o shemi (tudi matrici, sledi, okvirju ...), ki jo otrok usvoji, ko je v ustvarjalnem procesu, in jo sčasoma posvoji v tolikšni meri, da postane neločljivi del njegovega ustvarjalnega izražanja. Ustvarjalnost v jeziku je smiselno spodbujati tako, da pomeni izraz otrokove avtonomnosti, kompetentnosti, aktivnosti in ustvarjalnosti. Seveda pa je potrebno otroke v ustvarjalnost uvajati na način, ki je primeren njihovi razvojni stopnji in je hkrati za njih tudi zanimiv. Naša izkušnja, kaže, da bo na področju jezikovne ustvarjalnosti v predšolskem obdobju potrebno povabiti vzgojitelje ter jih opogumiti in navdušiti tudi za jezikovno ustvarjalnost. Ustvarjalen um, poudarja Rodari (1977), nenehno dela, sprašuje, odkriva probleme tam, kjer drugi najdejo zadovoljujoče odgovore. Ljudje so lahko ustvarjalni, če ne živijo v represivni družbi, represivni družini, represivni šoli ali vrtcu. Z vzgojo lahko otroke navajamo na ustvarjalnost.

Naučiti se pripovedovati je proces usvajanja in vztrajnosti (Škarič, 1996). Da bi lahko postali dobri pripovedovalci, se je potrebno določenih znanj, tehnik in strategij naučiti že v otroštvu.

Naša identiteta je narativna, sestavljena je iz mnogih zgodb, ki jih pripovedujemo sami ali jih slišimo od drugih. Richard Kearney (2016) meni, da je za človeštvo pripovedovanje zgodb nekaj tako pomembnega kot uživanje hrane. Če nas hrana ohranja pri življenju, so zgodbe tiste, zaradi katerih je življenje vredno živeti. Kot meni sir Ken Robinson (v Mlakar 2014), imamo ljudje izjemno bogato domišljijo. Vsako področje človeške kulture je posledica te edinstvene sposobnosti. Sposobnosti, ki je prinesla neverjetno pestrost človeške kulture, pobud, iznajdb, pa tudi šest tisoč jezikov, ki jih dandanes govorimo na svetu. Preprosto bi lahko povedali, da zgodbe na nas ne delujejo le preko informacij, ki jih prenašajo, ampak tudi preko kemikalij, ki se začnejo zaradi njih sproščati v naših možganih. Zato je tako zelo pomembno, kako spodbujamo k ustvarjalnemu pripovedovanju. Že Rodari (1977) pravi, da mora biti vzgojitelj pobudnik ustvarjalnosti. Otrokom ne sme ponujati lepo pripravljenega in zavitega znanja, ampak dela z otroki, da bi čim bolj izrazili sebe, razvili lastne ustvarjalne sposobnosti v različnih dejavnostih (likovnih, glasbenih, jezikovnih, čustvenih, moralnih, naravoslovnih ...), ki so si enakovredne. V šoli ni nobene hierarhije predmetov, je samo resničnost, ki jo je potrebno obravnavati z vseh vidikov.

Poslušanje in pripovedovanje zgodb sta dejavnosti/procesa, ki hkrati vključujeta jezikovne zmožnosti (fonološko, leksikalno, skladenjsko in pragmatično), kompleksne miselne procese, kot so časovni (epizodični) in semantični spomin, reševanje problemov (angl. problem solving) in psihološke procese (občutki, čustva, motivacija). Pripovedovanje zgodbe je pragmatična jezikovna zmožnost, ki je ključnega pomena v obdobjih, v katerih gre za prepoznaven razvoj otroka na ravni povezanosti govora in mišljenja oziroma rabe notranjega govora na eni strani ter razvoja na področjih skladnje, metajezika in rabe govora na drugi strani.

V procesu pripovedovanja se otrok nauči uravnoteženo uporabljati jezikovne informacije ter jih postavljati v semantično strukturo. Iz raziskav, ki so bile narejene na področju govora in pismenosti otrok, je mogoče prepoznati, da so visoki in pomembni napovedniki zgodnje in akademske pismenosti predvsem otrokovo besedišče, pragmatična zmožnost otrokovega pripovedovanja zgodbe in njegove metajezikovne zmožnosti.

Razvoj pripovedovanja zgodb pri otroku poteka od enostavnih zgodb, v katerih opisujejo preproste dogodke, praviloma iz njihovega resničnega življenja, do konvencionalnih, koherentnih in kohezivnih zgodb, ki jih ob upoštevanju njene zgradbe (začetek, vrhunec, konec) z opisovanjem časovnih in vzročnih povezav, motivov in čustev junakov ter odnosov med njimi pripovedujejo otroci v zgodnjem in srednjem otroštvu.

Vsakokrat, ko otrok pripoveduje, sporoča izkušnjo, ki jo je bodisi pridobil sam bodisi mu jo je posredoval kdo drug, in tako širi svoj besedilni svet ter gradi lastno pripovedovalno shemo, ki služi njegovemu nadaljnjemu tvorjenju pripovednih besedil, ta pa so del vsakdanje sporazumevalne potrebe. Otrok s pomočjo jezikovnih sredstev naredi besedilo smiselno in naslovniku razumljivo ter z njim doseže svoj namen.

Za pripovedovanje zgodbe je pomembno, da otrok oblikuje svoje predstave, da sklepa in povezuje različne prvine in jih posreduje tako, da ga drugi razume. Kako bo določeno pripoved realiziral, je odvisno predvsem od razvite jezikovne zmožnosti in izkušnje s pripovedovanjem, pa tudi od njegove splošne pripovedovalske sposobnosti, od njegove trenutne motivacije za pripovedovanje in od trenutnega konteksta. Posebno motivacija in kontekst sta pri otroškem pripovedovalcu zelo spremenljiva, zato lahko pomembno vplivata na realizacijo pripovedi.

Na otrokovo pripovedovanje vplivajo številni dejavniki, med katerimi različni avtorji (Papalia et al. 2003; Marjanovič Umek et al. 2006) najpogosteje izpostavljajo kakovost otrokovega družinskega okolja, sociodemografske značilnosti družine ter kakovost vrtca. Raziskave (Papalia et al. 2003; Kranjc et al. 2006) kažejo, da je spodbudno vrtčevsko okolje z vsakdanjimi organiziranimi in v pripovedovanje usmerjenimi dejavnostmi izrednega pomena za razvoj otrokove pripovedovalne zmožnosti. »Visoka kakovost vrtca je še posebej pomembna za otroke, ki prihajajo iz manj spodbudnega socialnega okolja« (Kranjc et al. 2006, 61).

Tvorjenje pripovedi

V gledališču govorimo o dramskem trikotniku takrat, ko razčlenjujemo strukturo in vsebino zgodbe. Gustav Freytag (1976) zelo jasno postavi pet točk, torej pet delov drame, ki jih na enak način detektiramo in upoštevamo pri tvorjenju pripovedi. To

so: a) uvod, b) stopnjevanje, c) padec ali preobrat, d) katastrofa, e) katastrofa, ki se nadaljuje v zaključek ali v eksodus, kot so sklepni del poimenovali v antični Grčiji. Ali, kot navaja Baloh v monografiji *Umetnost pripovedovanja* (2019), je celotna pripovedna zgradba sestavljena iz začetne situacije ali zasnove, ki se preko različnih dogodkov, ki tvorijo zaplet, počasi vzpenja proti vrhu ali preobratu, nato sledi padec v razplet in končni zaključek, ki ga zgodba doživi v razsnovi. Dogodki so med seboj časovno ter vsebinsko povezani, a časovne povezave so lahko linearne ali pa si sledijo v časovnih preskokih (pričnemo s koncem, s spominom iz preteklosti, v trenutku dogajanja).

Vsako pripovedovanje zgodbe mora biti strukturirano in mora vsebovati problem. Pri pripovedovanju mora biti vse sporočeno z jezikom samim, pri čemer se tako v oblikovanju kot tudi v interpretaciji pripovedi kaže pripovedovalčeva osebna ustvarjalnost, vendar pa pripovedovalec ne upošteva le svojih notranjih vzgibov, ampak se aktivno odziva tudi na zunanje vplive in kontekste (Štefan v: Baloh B., 2019, str. 47).

Kot nazorno pravi Štefan A. (prav tam), se pripovedovalec odziva na zunanje vplive in kontekste in ti zunanji vplivi in konteksti so v našem primeru vizualne spodbude, ki služijo kot vizualni element, s katerim pripovedovalec, v primeru naše akcijske raziskave (izvleček v poglavju 5) šesterica otrok, tvori pripoved, pri kateri usklajujejo, dopolnjujejo njihove notranje udomačene in zavestno selekcionirane podobe ter zunanje podobe, ki si jih posameznik lahko sam izbere iz nabora predlaganih ali jih zagleda trenutek pred tem, ko jih mora vplesti v zgodbo ali jih ima vnaprej predstavljene in jih lahko vplete v zgodbo kadarkoli želi ali jih v zgodbo sploh ne vplete (razlog, zakaj jih ni vpletel, sledi zaključku pripovedovane zgodbe). Vizualni elementi stopijo v zgodbo večinoma takrat, ko se zgodba znajde na ključnih/prelomnih točkah in potrebuje novo, svežo idejo za nadaljevanje poti. Na ključnih točkah vizualni element postane tvorni ali sprožilni moment, ki požene situacijo naprej.

Sprožilni moment. Dejanje se začne gibati na tistem mestu v drami, kjer se v junakovi duši pojavi čustvo ali volja, ki povzroči naslednje dejanje, ali kjer nasprotna igra sklene, da bo s svojimi vzvodi premaknila junaka v gibanje (Freitag, 1976, str. 105).

Ali kot zasledimo v gledališkem slovarju:

Za → pripoved – bodisi v gledališču, romanu ali drugje – nastopi sprožilni moment v trenutku, ko se sproži dogajanje in ko se začne odvijati druga zgodba (pogosto že v prvem ali drugem dejanju) (Pavis, 1997, str. 688).

Ključni trenutki, ko v pripoved stopi vizualna spodbuda, ponujena s strani mentorja, učitelja, sopripovedovalca ..., se prekrivajo v veliki meri z osnovnimi vprašalnica-mi, ki si jih med pripovedovanjem postavljamo in ki sovpadajo s petimi etapami v dramskem trikotniku: Kdo? (vpletene osebe), kje? (kraj dogajanja), kdaj? (čas in trajanje dogajanja), kaj? (kaj konkretno se godi v danem trenutku), s katerim namenom (zakaj se neka določena situacija/ali določeno razmišljanje vrši).

Skoraj vedno se ob terminu pripovedovanje pojavi misel ali bolje zakoreninjeno prepričanje, da je pripovedovanje zgolj in samo vezano na govorjeno ali zapisano besedo (Baloh, 2015). Zgodba, ki jo pripovedujemo, nikoli ni sestavljena zgolj in samo iz *golih* in *brezizraznih* besed, ki poleg nam vsem znanega simbolnega pomena ne govorijo o ničemer drugem; besede kot zgolj in samo nosilke

dekontekstualizirane informacije. Tako kot je v gledališču beseda le ena izmed gledaliških izraznih sredstev (Podbevšek, 2006), je v pripovedi beseda le ena izmed pripovednih izraznih sredstev, pa čeprav je ostalih izraznih sredstev veliko manj kot v gledališki umetnosti. Roland Barthes primerja gledališče s kibernetičnim strojem, ki povzroča, da gledalec hkrati dobiva »šest ali sedem obvestil, ki jih pošiljajo dekor, kostumi, osvetlitev, razpored igralcev, njihove geste, mimika, govor«. Ta gostota znakov ustvarja »obveščevalno« polifonijo» in s tem tisto, kar imenujemo gledališkost« (Podbevšek, 2006, str. 21). Prav tako lahko znotraj pripovedi najdemo teh *šest ali sedem* obvestil, pa čeprav niso tako izrazite kot pri gledališki predstavi. Pri goli pripovedi imamo opravka z mimiko (obrazne grimase, ki nam dajo jasno vedeti, s katero živaljo ali kakšno osebo imamo opravka in v kakšnem čustvenem razpoloženju je slednja), gestiko (telesne geste in postavitev telesa nam govorijo o fizičnih značilnosti danega lika, o katerem bodisi govorimo v tretji osebi ali pa ga v vlogi lika predstavljamo v prvi osebi), barvo glasu, jakostjo in ritmom govora.

Razvoj zgodbe je postopen.

Razvoj zgodbe poteka od enostavnega opisovanja predmetov, oseb, nizanja dogodkov, ki so vzeti iz realnosti (ta razvojna stopnja je značilna zlasti za otroke, stare do 3 let), do vse bolj strukturirane zgodbe, ki temelji na oblikovani shemi za konvencionalno pripovedovanje zgodbe in jo v večini že zmorejo pripovedovati otroci, stari štiri leta in več (Marjanovič Umek idr., 2004, str. 45).

Ko omenimo besedo pripoved/pripovedovanje, v veliki večini primerov razmišljamo ali si predstavljamo pripoved, ki poteka verbalno, samo z besedami in mogoče s kretnjami ter mimiko pripovedovalca. Pripoved kot enosmerna dejavnost, ki poteka na relaciji pripovedovalec → aktivna figura, podajalec, prenašalec informacije/poslušalec → pasivna figura, sprejemnik informacije. A pripovedovanje lahko prenesemo iz polja izključne besednosti v polje gledališkega, torej v polje, kjer se besedi pridruži tudi prostorski (tridimenzionalno) in vizualni del (kostumi, scena, rekviziti ...). Takrat naša pripoved pridobi na vizualnem delu, saj ta postane tvoren člen, ki aktivno sooblikuje pripoved, jo določa, spreminja pripovedovalsko shemo in način pripovedovanja. Posamezni vizualni element aktivno učinkuje na potek in vsebino pripovedi, na način govornega izraza ter na gestiko in mimiko. Uporaba določenih metod, ki nam jih vizualni elementi nudijo, ter čas, v katerem vizualni element vstopa v pripoved, spreminjata dramski oziroma pripovedni trikotnik in posledično celotno pripovedno strukturo povedanega.

Otrok je med pripovedovanjem zgodbe glavni protagonist, tisti, ki zgodbo pripoveduje, in kot tak je vedno v soodnosu s sabo in svetom (Engel, 1995); kot tak gradi sebe med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo (prav tam). Pravljичni protagonist postane zrcalna podoba pripovedovalca: pripovedovalec sam izbira, katere vsebine, dejanja bo naložil junaku, ki ga v veliki večini primerov upodablja kar on sam, ter kakšno težo in vrednost bo podelil posameznim vsebinam. Skozi tvorjenje izvirnih pripovedi otrok pripovedovalec spoznava samega sebe, za kar je potrebna domišljija (Rodari, 2010).

Domišljija je najbolj svobodna sposobnost od vseh ostalih, slednji pravzaprav ni potrebno skrbeti za izvedbeno možnost ali uporabnost tistega, o čemer teče misel v domišljiji. Svobodna je misliti karkoli, tudi nekaj najbolj absurdnega, neverjetnega in nemogočega (Munari, 2017, str. 21).

Za tvorjenje in pripovedovanje izvirnih govornih zgodb potrebujemo domišljijo (kot tvorni in glavni element), domiselnost (na kašen način povezati podobe iz domišljije s tistimi vizualnimi elementi, ki so otroku ponujeni s strani mentorja), ustvarjalnost (ki jo lahko dojemamo tudi kot željo po tem, da bi se domišljijski svet skozi pripoved na določen način materializiral) ter končna imaginacija, ki omogoči, da se vsi trije predhodni elementi sestavijo v kohezivno in koherentno celoto, v kreacijo samo.

Toliko, kolikor je otrok videl, slišal in izkusil, spoznal in asimiliral, toliko višja bo komponenta realističnih elementov, ki jih bo otrok imel na voljo iz lastnih izkušenj, in bolj pomembna in plodna kot bo usklajenost z ostalimi pogoji, toliko bolj uspešna bo domišljijaska aktivnost (Vigotsky, 2010, str. 28).

Kako in na kakšen način navedeni elementi delujejo na vsebino in način pripovedi, smo raziskovali z manjšo skupino otrok.

Zgodbe, ki jih je navdihnili ustvarjalnost

V nadaljevanju bomo predstavili akcijsko raziskavo, katere namen je bil spoznati in razumeti mehanizme tvorjenja in pripovedovanja izvirnih zgodb ob uporabi vizualnih spodbud. Cilj raziskave je bil ugotoviti, ali so vizualne spodbude tvorni element v procesu tvorjenja in pripovedovanja izvirne zgodbe, ali vizualne spodbude s svojo pojavnostjo in sporočilnostjo pomenijo doprinos k tvorjenju in pripovedovanju zgodb, ali je njihova uporaba nevtralna, estetska, ali zavirajoča, kako delujejo na otrokovo domišljijo, na razvoj besedišča, na usvajanje pripovedovalske strukture, na koherentnost in kohezivnost pripovedi ter na uporabo prvin nebesedne govorice (ritma, tempa, jakosti in intonacije), ki pomembno vplivajo na pripovedovanje ter so v medsebojni navezavi z vsebino.

Raziskovano skupino je sestavljalo šest otrok: eden iz vrta in pet osnovnošolcev (dva otroka iz četrtega, dva iz tretjega in en otrok iz prvega razreda). Od šestih otrok so se štirje otroci s pripovedovanjem izvirnih zgodb s pomočjo vizualnih spodbud srečali prvič. Dejavnosti so zaradi epidemije Covida 19 potekale na daljavo, preko aplikacije ZOOM. Vrtčevski otrok se je na prvem srečanju tudi prvič seznanil s tovrstnim načinom izvajanja dejavnosti in z upravljanjem računalniške aplikacije. Vsi štirje so pred tem pet mesecev obiskovali gledališko šolo, kjer so se tudi prvič srečali z gledališko dejavnostjo in v njej aktivno sodelovali. Dva otroka (četrti razred in tretji razred) sta se s tovrstnim delom srečala že v preteklem šolskem letu, znotraj gledališke šole, ki sta jo obiskovala devet mesecev. Predstavljenih vizualnih spodbud nihče od otrok še ni poznal in z njimi ustvarjal zgodbe. Tudi slikanice *Medvedja luknja* avtorice Nicole Grossi (Minibombo, 2017), iz katere so bile ilustracije, nihče od otrok ni poznal.

Raziskava je bila usmerjena v dejavnost pripovedovanja, pri kateri nismo sledili utečenemu in dobro poznanemu modelu (pripovedovalec pripoveduje zgodbo – otroci zgodbo poslušajo in pri tem opravilu aktivno ne sodelujejo), ampak smo izbrali model dejavnosti, pri katerem so otroci v vlogi aktivnih tvorcev in pripovedovalcev zgodbe, ki jo pripovedujejo ostalim v dejavnost vpletenim sodelujočim.

Pri posameznih dejavnosti smo delo načrtovali na podlagi sodelovalnega principa (otroci so v nenehnem dialogu z ostalimi otroki in mentorico), visoke stopnje

angažiranosti in motiviranosti otrok (s postavljanjem vprašanj s stani mentorice so bili otroci ves čas dogajanja spodbujeni k razmišljanju o tekočih, preteklih in bodočih situacijah in vsebinskih motivih), spodbujanja ustvarjalnosti (naloge so zahtevale uporabo bogate domišljije, preteklih izkušenj, povezovanje med seboj različnih vsebin in iskanje rešitev, odgovorov na zastavljene naloge) in samostojnega dela v domačem okolju (otroci so bili spodbujeni z različnimi tipi nalog, da bi ohranili pripovedovalsko kondicijo med enim in drugim srečanjem).

Spremljanje dejavnosti je potekalo preko opazovanj, zapisov, fotografij ter posnetkov dogajanja (fragmenti ogrevalnih/uvodnih delov srečanj in posamezne zgodbe otrok).

V sumativno evalvacijo smo vključili vse zapiske, otroške izdelke, fotografije, posnetke, s katerih smo brez popravkov in sprememb transkribirali izvirne zgodbe otrok, v njih označili poudarke, ki se navezujejo na naša raziskovalna vprašanja.

Cilji evalvacije so bili ugotoviti, ali vizualne spodbude, ki so bile v raziskavi uporabljene kot element, ki naj bi otroku pomagal pri tvorjenju koherentne (upoštevajoč dramski trikotnik, pripovedno shemo, razmerje med podatki, ritem in tempo pripovedi) in kohezivne (uporaba ustreznega besedoslovja in glasoslovja ter sintakse in skladnje) oblike pripovedi, pomagajo razvijati domišljijo, širiti besedišče, uporabljati besedno in nebesedno govorico (telesna gestika, obrazna mimika, zvoki, glasovi), ki dopolnjuje in mestoma tudi nadgrajuje besedno pripoved, uporabljati primerni glasovni tempo in ritem in s tem vplivati na tvorjenje in pripovedovanje zgodb. Zadnji cilj, ki smo ga z evalvacijo želeli osvetliti, je ugotavljanje, ali uporaba vizualnih spodbud pri otrocih vzpodbuja samoiniciativo pri uporabi, iskanju in osmišljanju novih in izvirnih vizualnih spodbud ter kaj vse otroci dojemajo kot vizualno spodbudo.

Prišli smo do ugotovitev, da so se vizualne spodbude, ki so jih otroci uporabljali pri tvorjenju in pripovedovanju zgodb, najbolj izkazale pri tvorjenju pripovedovalskega trikotnika ter pri zadregah, ki so nastale ob pomanjkanju idej v ključnih trenutkih (nadaljevanje poteka zgodbe, vsebina zapleta, vpeljava nove osebe ali predmeta). Poleg naštetega smo opazili, da vizualni motivi bogatijo besedišče, abstraktni vizualni motivi ali osnovni grafični motivi (krog, črta, kvadrat, puščica, pika ...) pa domišljijo širijo in odpirajo nove kontekste, iz katerih otrok črpa nove ideje/motive. Vidne oblike dobijo nov pomen (puščica je smer odhoda, pika je sled, kvadrat je nova dimenzija v vesolju). Vizualne spodbude, ki so bile prikazane pred začetkom tvorjenja pripovedi (tako, da so si jih otroci lahko ogledali, izbrali primerne glede na idejo, ki so jo imeli, ali so si jih izbirali skupinsko) niso vplivale na ritem, tempo in jakost pripovedovanja, kar pa ne velja za vizualne spodbude, ki so bile otrokom prikazane v trenutku, v katerem se je moral otrok usmeriti v: preobrat dogodkov, razkritje ali naden zaplet. V teh primerih so otroci vizualno spodbudo razumeli kot prelomno točko in s spremembo, bodisi jakosti glasu, tempa ali ritma pripovedi, ustvarili nebesedno razpoložensko vzdušje, ki je vplivalo na pripovedovalski trikotnik. Kot najpriročneje vizualne spodbude so se izkazale geste, ki jih vsakodnevno in velikokrat nezavedno izvajamo z rokami, posebej z dlanmi in prsti. Ta vizualna spodbuda je otroku vedno na voljo, z gestami in kretnjami lahko pokaže in izrazi veliko vsebin, spontano jih uporablja kot mašilo, dopolni ali prikaz/izvedbo akcije znotraj verbalne pripovedi (pest se spremeni v kladivo, ki izvede akcijo; dlani postanejo krila, ki odnesejo ptico daleč stran; palca in kazalca postaneta

daljnogled, skozi katerega se vidi v daljavo; roka drži navidezni kavni aparat, iz katerega naliva kavo v skodelico).

Pričujoča raziskava je razkrila, da otroci vizualne elemente, ki smo jih znotraj raziskave uporabljali kot spodbude, z velikim navdušenjem in pričakovanjem uporabljajo in razvijajo, dopolnjujejo in širijo njihovo sporočilnost. Izkazalo se je, da se otrokova pripoved z vizualnimi pripovedovalskimi spodbudami prične strukturirati v koherentno in kohezivno pripoved; da spodbude odpirajo domišljijo in širijo prostor imaginacije in posledično končne kreacije. Vsebine ne ostajajo v polju otrokove misli, ampak se utelesijo v zgodbo. Vizualne spodbude vplivajo na ritem in tempo pripovedovanja, kar pripomore k stopnjevanju ali padanju napetosti, to pa se medsebojno povezuje z vsebino zgodbe in njenimi ključnimi trenutki, ki so v soodnosu s pripovedovalsko strukturo in pripovedovalskim trikotnikom. Rezultati raziskave so osvetlili dejstvo, da otroci svoje vidno polje dobro izkoriščajo, vrednotijo njegove posamezne elemente, se z njimi povezujejo ter jih suvereno tkejo v svojo imaginacijo in končno ustvarjalno kreacijo. Tokom dogajanja je postalo tudi razvidno, da se otroci sčasoma oddaljijo od namensko pripravljenih in prikazanih spodbud s strani mentorja/učitelja in za svoje potrebe tvorjenja in pripovedovanja zgodbe iščejo spodbude povsod v vidnem polju; te spodbude z novimi pomeni in asociacijami tudi nadgrajujejo ali jih razgrajujejo, da bi posamezni deli postali nove tvorne pripovedovalske spodbude.

Uporaba pripovedovalskih spodbud je ustvarjalni proces, ki aktivno vključuje vse sodelujoče. Učinki zavestne uporabe elementov iz vidno zaznavnega polja otrokom omogočajo lažji in hitrejši skok v svet domišljije, hkrati pa mu omogočajo bolj poglobljeno raziskovanje diktije, telesne govorice, besedoslovja in glasoslovja, sintakse ter ritma, tempa in jakosti govora. Vizualne spodbude, tako iz raziskave, otroku omogočajo postanke, premore, v katerih ima čas za razmislek in za združevanje vidnega ter miselnega polja. Etape, ki z uporabo vizualnih spodbud nastanejo, mu omogočijo, da ozavešči in vizualizira že povedano ter uredi misli in podobe, ki jih bo uporabil v nadaljevanju. Zavedanje pomena postanka bo kasneje, prav tako kot namenske vizualne spodbude, namenoma uporabil v naslednjih zgodbah, ker se bo iz procesa dela naučil, da so pavze tvoren in pomembne element, ki povzroča spremembo ritma, tempa, jakosti, gibanja in s tem celotnega nastopa ter vsebinskega pomena zgodbe.

Sklep

Med raziskavo se nam je porodilo veliko vprašanj o branju in dojemanju vizualnih podob. Tako Arnheim (1997) ter Baumgartner in Devescovi (2001), Campagnaro in Dallari ter (2013) Engel (1995) in Vigotsky (2010) upoštevajo dejstvo, da je vsaka kreacija, ki izhaja iz imaginacije, sestavljena iz elementov, ki so pobrani iz realnega življenja in so kot taki torej že bili del pretekle izkušnje posameznika. Na temeljih te trditve bi si lahko zastavili nadaljnje raziskave o delovanju in razumevanju vizualnih elementov, ki postanejo tvorne vizualne spodbude pri ustvarjanju in pripovedovanju izvirne pripovedi.

Seveda se zastavi tudi vprašanje o vlogi in pomenu mentorja/vzgojitelja/učitelja pri tovrstni dejavnosti. Kakšne rezultate/zgodbe bi dobili takrat, ko bi mentor v pripoved vstopal ob pravem/nepravem času, izbral primerne/neprimerne (in kaj

to so?) vizualne spodbude in kako bi mentorjevo vrednotenje vizualnih spodbud vplivalo na pripoved?

Na tem mestu bi si bilo potrebno zastaviti tudi nekaj podvprašanj, kot npr.: kdaj nastopi primeren trenutek znotraj tvorjenja in na kateri točki tvorjenja naj vizualni element vstopi v pripoved, da bo le-ta postal tvorni in ne okrasni ali celo odvečni in moteči element. Kdo je tisti, ki ponudi element? Ali si ga izbere otrok sam ali mu ga določi mentor ter glede na kaj (ključni trenutek, zaplet, preobrat, opis nečesa ali nekoga ...) ali koga (pripovedovalec, protagonist, antagonist, mentor, stranska oseba, poslušalec ...) se izbere določena vizualna spodbuda? Vizualne spodbude niso torej osameli in posamični elementi, ki rušijo že obstoječo vsebino ali služijo zgolj in samo kot okrasni element, ampak tudi same s svojo pripovednostjo in sporočilnostjo prispevajo k razvoju zgodbe.

Vsakodnevno življenje je polno pripovedi: pričevanj, anekdot, spominov na doživete izkušnje, obnov zgodb ali pravljic, ki so bile prebrane otrokom. Še bolj pa je pripovedovanje pomembno v pedagoškem kontekstu, saj je močno orodje za prenos vsebin, izmenjavo izkušenj in izražanje lastne identitete.

Richard Kearney (2016) meni, da je za človeštvo pripovedovanje zgodb nekaj tako pomembnega kot uživanje hrane. Če nas hrana ohranja pri življenju, so zgodbe tiste, zaradi katerih je življenje vredno živeti. Kot meni sir Ken Robinson (v Mlakar 2014), imamo ljudje izjemen dar domišljije. Vsako področje človeške kulture je posledica te edinstvene sposobnosti. Sposobnosti, ki je prinesla neverjetno pestrost človeške kulture, pobud, iznajdb, pa tudi šest tisoč jezikov, ki jih dandanes govorimo na svetu. Preprosto bi lahko povedali, da zgodbe na nas ne delujejo le preko informacij, ki jih prenašajo, ampak tudi preko kemikalij, ki se začnejo zaradi njih sproščati v naših možganih.

Čas pandemije Covid 19 nas je oropal bližine sočloveka in s tem tudi možnosti neposrednega pripovedovanja, ko si govorec in poslušalec stojita nasproti in pripovedujeta besedno in nebesedno zgodbo, ki tke človekov notranji in zunanji svet, mobilizira več miselnih funkcij – spomin, ustvarjalnost, čustva, presojo, razmišljanje – in tako osmisli preteklost, sedanjost in prihodnost ter jih poveže v skladno in smiselno celoto. Pa vendar so zgodbe pričevalke našega mesta v svetu, našega vedenja v različnih situacijah. Omogočajo nam predstavo o svetu, za katerega sta značilna red in predvidljivost, kar nas pomirja in nam pomaga, da se orientiramo, hkrati pa puščajo odprta vrata nenavadnemu in nepričakovanemu, kar daje življenju okus, zato menimo, da je ta vedenja v pedagoškem kontekstu nujno prenesti na otroke že v predšolskem obdobju.

Literatura

R. Arnheim, 1997: *Visual thinking*. California, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

B. Baloh, 2013: *Pripovedovanje kot kontekst otrokovega govornega razvoja od tretjega do sedmega leta starosti*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

B. Baloh, 2015: Aplikativni vidik otrokovega pripovedovanja v predšolskem obdobju. *Revija za elementarno izobraževanje*, letn. 8, št. 4, str. 5–27.

- B. Baloh, 2019: *Umetnost pripovedovanja otrok v zgodnjem otroštvu*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- E. Baumgartner, A. Devescovi (ur.), 2001: *I bambini raccontano. Lettura, interazione sociale e competenza narrativa*. Trento: Erickson.
- M. Blažič, 1992: *Kreativno pisanje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- E. Birsá, 2016: Transfer likovnega znanja in izkušenj v novo učenje. V: Omelčenko, Svitlana (ur.), Aksman, Joanna (ur.). *Sučasni perspektivy osvity*. Horlivka: Institute for foreign languages, str. 283–294.
- T. Cremin, R. Flewitt, 2017: Laying the foundations: Narrative and early learning. V *Storytelling in early childhood. Enriching language, literacy and classroom culture*, ur. T. Cremin, R. Flewitt, B. Mardell, J. Swann, 13–28. New York: Routledge.
- M. Campagnaro, M. Dallari, 2013: *Incanto e racconto nel labirinto delle figure*. Trento: Erickson.
- S. Engel, 1995: *The stories children tell: making sense of the narratives of childhood*. USA: W. H. Freeman and Company.
- G. Freytag, 1976: *Tehnika drame*. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega.
- N. Grossi, 2017: *Orso buco (Medvedja luknja)*, Minibombo. Reggio Emilia.
- W. Humboldt, 2005: *La diversita' delle lingue*. (prevod Di Cesare, D.). Roma – Bari, Laterza.
- R. Kearney, 2016: *O zgodbah*. Ljubljana: Labirinti. Založba LUD Literatura.
- B. Kopačin, 2014: Ustvarjalnost učiteljev predmeta glasbena umetnost. *Didakta*, letnik XXIV, št. 171, 22–25.
- S. Kranjc, L. Marjanovič Umek in U. Fekonja, 2006: Govorni razvoj v zgodnjem otroštvu: razvojne spremembe med 3. in 4. letom otrokove starosti. *Slavistična revija* 54, posebna številka, 351–367.
- B. Kroflič, 1999: *Ustvarjalni gib – tretja razsežnost pouka*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- B. Kroflič, D. Gobec, 1995: *Igra, gib, ustvarjanje, učenje*. Ljubljana: Pedagoška obzorja.
- O. Kunst-Gnamuš, 1984: Govorno dejanje – družbeno dejanje, Komunikacijski model jezikovne vzgoje, Ljubljana, Pedagoški inštitut.
- L. Marjanovič Umek, U. Fekonja in S. Kranjc, 2004: Pripovedovanje zgodbe kot pristop za ugotavljanje otrokovega govornega razvoja. *Psihološka obzorja*, 13, 1, 43–64.
- L. Marjanovič Umek, S. Kranjc in U. Fekonja, 2006: *Otroški govor: Razvoj in učenje*. Domžale: Izolit.
- P. Mlakar, 2014: *Šola ubija kreativnost! Da ali ne?* <https://www.dnevnik.si/1042645874>, pridobljeno 28. 9. 2020.
- B. Munari, 2017: *Fantasia*. Bari: Editori Laterza.
- A. Nicolopoulou, 2017: Promoting oral narrative skills in low-income preschoolers through storytelling and story acting. V *Storytelling in early childhood. Enriching language, literacy and classroom culture*, ur. T. Cremin, R. Flewitt, B. Mardell, J. Swann, 13–28. New York: Routledge.
- V. Paley Gussin, 1990: *The boy who would be a helicopter. The uses of storytelling in the classroom*. USA: Harvard University Press.

- D. E. Papalia, S. Wendkos Olds in R. Duskin Feldman, 2003: *Otrokov svet. Otrokov razvoj od spočetja do konca mladostništva*. Ljubljana: Educy.
- P. Pavis, 1997: *Gledališki slovar*. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega.
- K. Podbevšek, 2006: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- C. Rinaldi, 2017: La pedagogia dell'ascolto: la prospettiva di Reggio Emilia. V: Edwards, Carolyn (ur.), Grandini, Lella (ur.), Forman, George (ur.) *I cento linguaggi dei bambini. L'approccio di Reggio Emilia all'educazione dell'infanzia*. Parma: Edizioni Junior. Gruppo Spaggiari.
- G. Rodari, 1977: *Srečanje z domišljijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- G. Rodari, 2010: *La grammatica della fantasia*. San Dorligo della Valle: Einaudi ragazzi.
- I. Škarič, 1996: *V iskanju izgubljenega govora*. Šola retorike, Pravljичno gledališče 1/4.
- A. Štefan, 1999: *Folklorno pripovedovanje kot prepletanje izročila in osebne ustvarjalnosti*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- T. Štemberger, 2014: Vzgojitelj in spodbujanje ustvarjalnosti pri predšolskih otrocih. Revija *Didakta*, letnik 24, št. 171, 13–17. Radovljica
- E. Umek, 2020: *Moja srečevanja z Giannijem Rodarijem*, Primorski dnevnik. 20. 10. 2020, str. 10.
- S. L. Vigotski, 2010: *Mišljenje in govor* (prevod Blaž Podlesnik). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- L. Vigotsky, 2010: *Immaginazione e creatività nell'età infantile*. Roma: Editori riuniti university press.

Sabina Fras Popović

SPODBUJANJE MOTIVACIJE ZA BRANJE PRI MLADIH HOKEJISTKAH IN HOKEJISTI

Mariborska knjižnica je v sodelovanju s Hokejsko drsalnim klubom Maribor razvila program bralnih spodbud Hokejska bralna postava, za katerega je leta 2019 prejela nagrado za najboljši projekt slovenskih splošnih knjižnic na področju inovativnih storitev za uporabnike. Teoretična izhodišča o procesu branja in branju kot kompetenci, ki jo razvijamo tudi v drugačnih okoliščinah digitalnega sveta, bomo povezali s specifičnim dojemanjem branja kot prostočasne dejavnosti v izbrani ciljni skupini mladih hokejistov in hokejistk. Poudarek je na konceptu proaktivne splošne knjižnice, ki se intenzivno ukvarja z vprašanjem ustvarjanja potrebe po branju med neuporabniki knjižničnih storitev.

In cooperation with the Maribor Hockey and Skating Club, Public Library of Maribor developed a program of reading incentives, named Hockey Reading Set-up, which in 2019 won the award of the best Slovene public library project in the field of innovative services for users. Theoretical principles of the reading process and reading as a competence, also developed in the different atmosphere of digital world, will be related to the specific perception of reading as a leisure activity in a selected target group of young male and female hockey players. The focus is on the concept of proactive general library, intensely working on generating the need of reading amongst non-users of library services.

Uvod

Mladostniki so pri spodbujanju branja in kreiranju motivacije za branje ciljna skupina, ki praktikom (npr. Kovič 2013; Orešnik 2013; Lesjak 2015; Jamnik 2015) in teoretikom (npr. Bralna 2006; Bošnjak in Košir 2020) prebuja vprašanja, kot npr.: zakaj ne berejo, zakaj naj bi brali, kaj naj bi brali, kako jim branje približati ali kako branje v njihovem svetu ohraniti. Tematski sklop bralnih motivacij, bralnih navad in bralnega vedenja mladostnikov je zanimiv za strokovne in znanstvene razprave (npr. Šterman Ivančič, 2014; Pečjak 2019; 2020) pa tudi za vrsto zaključnih del v sklopu formalnega izobraževanja (npr. Nemec 2011; Tirovič 2019; Kobal 2021). Pogosto so vsebine, vezane na vprašanje pristnosti branja pri mladostnikih, tudi nosilne teme strokovnih dogodkov v programu neformalnega vseživljenjskega izobraževanja strokovnih delavcev (npr. Poti do knjige 2013, seminar za mentorje Bralne značke, strokovne srede v organizaciji Pionirske – centra za mladinsko

književnost in knjižničarstvo, simpozij v okviru festivala Oko besede). Preizpraševanje o načinih, metodah in vzrokih, kako in zakaj branje ohraniti v času odrasčanja ali pa ga odraščajočim mladostnikom približati, je zagotovo ena od zimzelenih tem.

V pričujočem prispevku želimo povezati naslednje teme: bralna pismenost, bralna kultura, proaktivna splošna knjižnica, neuporabniki knjižnice, bralni klub, partnerstvo in mladostniki športniki. Raziskovalno vprašanje je vezano na izhodiščno tezo o uspešnosti bralnospodbujevalnih akcij za mladostnike. Uspešnost takšnih akcij je po našem spoznanju odvisna od povezanosti in prepletenosti bralnih spodbud z mladostnikovimi drugimi interesnimi področji, ki močno zaznamujejo njegov čustveni svet ter so podlaga za oblikovanje mladostnikove identitete. Naše raziskovalno vprašanje je, ali lahko za mlade hokejiste in hokejistke oblikujemo bralnospodbujevalni program, ki bo pozitivno vplival na njihov odnos do branja, jim pomagal razumeti sam proces branja, pomen branja za njihov športni, osebni in šolski razvoj ter nadomestil uporabo pametnih telefonov v času potovanja na prizorišča tekem. Raziskovalno vprašanje v prispevku večemo na proaktivno naravnost splošne knjižnice, na drugačen pristop k spodbujanju bralne pismenosti in oblikovanju bralne kulture pri mladostnikih, ki večino svojega prostega časa namenijo športni dejavnosti, ter na povezanost med zagovorništvo branja kot načinom posameznikovega razvoja in ozaveščanja mladih in odraslih o negativnih učinkih uporabe zaslonske tehnologije. Pri mladih hokejistih in hokejistkah je slednje v največji meri vezano na spoznavanje in poznavanje kognitivnih procesov, torej poznavanje delovanja možganov in različnost dogajanja v možganih, če na poti na prizorišče športne tekme npr. berejo, se pogovarjajo ali pa uporabljajo zaslonske medije, s poudarkom na uporabi pametnih telefonov. Osredotočamo se na značilnosti določene športne discipline, in sicer hokeja na ledu. Hokej je izredno hitra igra in zahteva precejšno mero miselne osredotočenosti. V prispevku se bomo dotaknili tudi začetkov bralnih klubov v Mariborski knjižnici, izpostavili pa bomo tudi pomen partnerstev v lokalnem in nacionalnem prostoru pri krepitvi bralni kulturi naklonjenega družbenega okolja.

Hokejska bralna postava: bralni klub malo drugače

Pri oblikovanju bralnospodbujevalnega programa za otroke in mladostnike, ki trenirajo hokej, smo v prvi fazi želeli ustvariti vsebine za kakovostno preživljanje prostega časa. Prosti čas smo vezali na čas avtobusnega potovanja na prizorišče hokejske tekme, ki ima v procesu športnega treniranja posebno nalogo, kar smo pri pripravi bralnospodbujevalnega programa upoštevali. Gre za čas miselne osredotočenosti na tekmo. Inovativno pri oblikovanju tega programa je ujeta v izbrano ciljno skupino (mladi športniki in športnice), prizorišče dogajanja (avtobus) in čas dogajanja (pred tekmovalno športno aktivnostjo, torej hokejsko tekmo). Tradicionalno metodo dela na področju bralnih spodbud, torej bralni klub, smo postavili v življenjski prostor skupine otrok in mladostnikov, ki prej ni uporabljala knjižnice, njenih storitev in načeloma ni imela pozitivnega odnosa do branja.

Program, ki sta ga v obdobju 2014–2020 izvajala in razvijala Služba za mlade bralce in Center za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice v sodelovanju s Hokejsko drsalnim klubom Maribor, nosi ime Hokejska bralna postava. V imenu smo povezali pojme, ki izražajo enakovredno vlogo partnerjev programa.

Branje je najpogostejša asociacija na knjižnico. Postava se imenuje sestava ekipe igralcev hokeja in znotraj ekipe posamezna ekipa petih igralcev, ki so na tekmi istočasno na ledu. Pridevnik hokejska razkriva, da gre za točno določeno športno disciplino, ki je v svoj program umestila tudi oblikovanje in izgradnjo odnosa do branja in knjige. Hokejska bralna postava je bibliopedagoška dejavnost za mlade hokejiste in hokejistke od 11. do 15. leta starosti. V slovenskem in tudi mednarodnem prostoru nima predhodnika v tako oblikovanem partnerstvu, torej med splošno knjižnico in hokejskim športnim klubom.

Program je inovativen že v osnovnem pristopu: spaja dva na videz nezdržljiva svetova, knjižnico in hokejsko ekipo. Osredotočen je na zelo jasno določeno in specifično ciljno skupino, ki je do sedaj (do leta 2021) ne nagovarja nobena druga slovenska knjižnica. Gre za tesno prilagajanje dveh dejavnosti, ki jih na prvo misel ne bi povezali. Pri zasnovi, nadgradnji in izvajanju programa sta najpomembnejša prilagodljivost in razmišljanje sodelujočih izven cone udobja ali danih možnosti. Mlade športnike nagovarja v obdobju, ko knjižnice zaznavajo drastičen upad branja, skupaj z mladimi športniki pa nagovarja tudi njihove starše in trenerje. Tako se je program ob elementih akcijskega raziskovanja širil še na biblioandragoško področje. Inovativna sta tudi prevladujoče prizorišče in čas dogajanja – avtobus v sklopu vožnje na prizorišče tekmovanja.

Posebno pozornost smo namenili izboru vključenih književnih del. Gradnik je bilo leposlovno delo, ki smo ga prepletki z izbranimi poučnimi knjigami. V program so bila vključena literarna dela, ki mladim športnikom omogočajo identifikacijo z literarnimi liki, dogajanjem v zgodbi ali s posredovanimi vrednotami. Poudarek pri branju literature na avtobusnem potovanju je bil tudi na oblikovanju skupinske dinamike in odkrivanju neznanega. Izbrana literarna dela na prvi pogled morda niso imela nobene povezave s športom, a so jih mladi hokejisti in hokejistke v skupnem branju in pogovoru odkrivali ter prenašali na polje hokejske igre oziroma na razumevanje ekipne filozofije sodelovanja in povezovanja.

Bralni klubi ali bralne skupine so ena najpogostejših in najbolj razširjenih oblik dela, ki povezujejo knjigo in določeno publiko ter v središče postavljajo pogovor. Nadgrajujejo individualno branje in ga hkrati spreminjajo v družbeni dogodek. Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (2019) navajajo organizacijo bralnih skupin kot možno obliko dela pri uresničevanju knjižničnih vlog, posebej pri dveh knjižničnih vlogah: bralna kultura in bralna pismenost otrok ter bralna kultura in bralna pismenost mladostnikov. Knjižničarji in knjižničarke pa tudi učitelji in učiteljice, vzgojitelji in vzgojiteljice organizirajo bralne skupine kot podporo izmenjavi mnenj o bralni izkušnji (str. 67 in str. 71).

Organizacija bralnih skupin, bralnih klubov ali klubov bralcev ima v Mariborski knjižnici svoje začetke v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja. V času, ki je bil prežet s svobodo razmišljanja in uporništvom, so v Mariborski knjižnici mladi bralci leta 1978 v publikacijo *Knjižni razgledi* zapisali:

Nimate nobene skupine, ki bi se zbrala in si pripovedovala o prebranih knjigah. Nikjer se ne moremo pogovarjati o prebranih knjigah. Urediti bi morali sobo, v kateri bi se lahko pogovarjali o prebranih knjigah. (Splet 2006: 110)

Knjižni razgledi so bili bilten in medij za knjižnično vzgojo v Mariborski knjižnici med letoma 1971 in 1987. Sprva so enkrat mesečno prinašali informacije o novih knjigah in o delu knjižnice, kasneje pa tudi prispevke mladih o knjigah ter njihova

lastna ustvarjanja. Občasno so mladi nastopili tudi v vlogi urednikov tematskih številk. Začetki bralnih klubov ali klubov bralcev so v Mariborski knjižnici povezani z datumom, ki vsako leto v središče našega zanimanja postavi knjigo. Prvi pogovor o knjigah je v Pionirski knjižnici Rotovž, osrednji pionirski knjižnici v mreži knjižnic Mariborske knjižnice, 23. aprila 1976 pripravila Sonja Matijević. (Splet 2006)

Splošna knjižnica iz sedemdesetih let dvajsetega stoletja in splošna knjižnica danes imata skupno poslanstvo, torej »uveljavljati vrednote razvoja, obveščenosti, izobraženosti in kulture ter družbene povezanosti (odpravljanje razlik, medkulturno povezovanje itn.).« (Strokovna 2019: 10) Razlika med splošno knjižnico iz sedemdesetih in to iz leta 2020 je v načinu uresničevanja poslanstva, ki se kaže skozi program knjižnice in še bolj skozi pristop k načinu uresničevanja poslanstva. Če je bilo za splošno knjižnico iz sedemdesetih let dvajsetega stoletja pomembno, da je pozicionirana v lokalni skupnosti in je bila sama po sebi izjemna pridobitev za lokalno skupnost, je za današnjo lokalno skupnost pomembno, da se splošna knjižnica pri uresničevanju svojega poslanstva obnaša proaktivno. Za splošno knjižnico današnjega časa je premalo, da je le na določeni lokaciji (realni ali virtualni) in čaka, da jo prebivalci ali obiskovalci njenega knjižničnega okoliša zaznajo, potrebujejo in obiščejo. Zanj je pomembno, da svojo proaktivno naravnost izkazuje skozi dejanja, v katerih se splošna knjižnica s svojimi aktivnostmi približuje prebivalcem ter jih vodi do ugotovitve, da knjižnico potrebujejo. Vodi jih od poznavanja njihovih želja do spoznavanja njihovih potreb ter v okolju ustvarja potrebo po branju. Pa ne le za kakovostno preživljanje prostega časa, temveč za kakovost lastnega življenja. Sodobna splošna knjižnica ugotavlja in predvideva potrebe lokalnega okolja in prebivalcev ter program knjižnične javne službe »gradi na motivaciji, promociji, vzgoji in usposabljanju za različne vrste pismenosti.« (Strokovna 2019: 11) Proaktivnost je »načrtno in ciljno delovanje knjižnice glede na ugotovljene potrebe, ki vključuje vrednotenje rezultatov. Knjižnica ravna spodbudno in odgovorno glede na razpoložljive možnosti.« (Strokovna 2019: 19)

Proaktivnost splošna knjižnica gradi na programu opredeljenih in izbranih knjižničnih vlog. Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice knjižnično vlogo opredelijo kot »splošno opredelitev določenega področja delovanja splošne knjižnične, ki je zasnovano kot odziv na zaznano potrebo ali stanje v lokalni skupnosti.« (Strokovna 2019: 11) Enajst opredeljenih knjižničnih vlog v tem strokovnem dokumentu nas vodi do spoznanja, da so v knjižničnih vlogah podana temeljna področja uresničevanja poslanstva splošne knjižnice, ki so pri delovanju splošnih knjižnic v lokalnem okolju prisotna že od nekdaj. Knjižnične vloge so konkretizacija poslanstva in vodilo pri postavljanju prioritet uresničevanja poslanstva, glede na potrebe lokalne skupnosti.

Bralna kultura in bralna pismenost sta temeljna gradnika delovanja splošne knjižnice. Prav vsaka splošna knjižnica v Sloveniji načrtuje, organizira, vodi in evalvira kakšno obliko dejavnosti, ki jo lahko umestimo znotraj ene od štirih knjižničnih vlog: razvoj predbralne pismenosti, bralna kultura in bralna pismenost otrok, bralna kultura in bralna pismenost mladostnikov ter bralna kultura in bralna pismenost odraslih.

Eden od sodobnih trendov na področju knjižničarstva je koncept skupnosti. V mednarodnem prostoru je ta koncept v največji meri zastopan pri izgradnji mreže zagovornikov ter izvajanju programa zagovorništva in financiranja delovanja knjižnic. Ta koncept ni značilen le za splošne knjižnice, temveč je močno prisoten v

vseh vrstah knjižnic. Vse pogostejše koncepta skupnosti knjižnice uporabljajo tudi pri izvajanju drugih programov knjižničnih dejavnosti. V središču tega koncepta je postavljena mreža vplivov. Posameznik sam ne doseže tako velikega vpliva v primerjavi s širjenjem ideje v skupnosti. Koncept skupnosti gradi na medsebojnem vplivu posameznikov, ki jih povezuje določen interes. Pogosto in najbolj čisto se ta koncept skupnosti in širjenje vpliva po principu snežne kepe pokaže pri temeljni človeški dejavnosti preživetja: branju.

Skozi stoletja si knjižničarji in knjižničarke ter drugi profili razgledanih in oza-veščenih posameznikov prizadevajo, da bi mladi brali. Iz zelo različnih razlogov, pobud in spodbud. Vedno so to odrasli posamezniki, ki jih skrbi za prihodnost mladih, saj brez branja njihove prihodnosti naj ne bi bilo. Takšno razmišljanje lahko zasledimo v 18., 19. in 20. stoletju in skoraj vsako uro posameznega dne. Čeprav danes beremo več kot kadarkoli prej, je dinamika branja zelo drugačna, kot je bila nekoč. V sedanjosti je delež pismenega prebivalstva v primerjavi s preteklostjo res izjemno visok, a je glede na dinamiko in zahteve današnjega življenje delež nepismenega ali slabo pismenega prebivalstva v ekonomsko in socialno razvitih okoljih prevelik.

Pri ugotavljanju potreb prebivalcev nekega okolja nas danes vodi tudi spoznanje o drugačnem medsebojnem povezovanju in sodelovanju pripadnikov posameznih generacij. Nekoč so v knjižnico prihajali vsi člani določene družine iz dveh razlogov: ker je bilo to družbeno zaželeno ravnanje (spodobi se) ali ker so pač morali hoditi (zahteva se). V obeh primerih sta imeli odločujočo vlogo družinska dinamika in družinska avtoriteta. Še dalje v zgodovini je bil obisk knjižnice in s tem dostop do knjig in pisnih virov privilegij, ki je resnično peljal po poti do višje izobrazbe in praviloma do drugačnega načina življenja.

Danes redno in samoumevno v knjižnico prihaja manjšina prebivalcev, hkrati pa obisk knjižnice ni enosmerno povezan z branjem. Vse močnejše je odklonitev obiska knjižnice in umeščanja branja med dnevne aktivnosti mladostnikovega življenja povezana s sociološkim konceptom mladostništva. Obisk knjižnice ni vedno in edini vzrok za branje, tako kot branje ni vedno in edini vzrok za obisk knjižnice. To je dejstvo spremenjenih družbenih okoliščin zadnjega desetletja. Ostaja pa sposobnost branja oziroma zadostno razvita bralna pismenost pogoj za učinkovito uporabo vseh knjižničnih storitev v sodobni knjižnični ponudbi ter »temeljno sredstvo za pridobivanje novega znanja, ki ga moramo v sodelovanju z različnimi ustanovami nenehno samostojno in vodeno razvijati.« (Nacionalna, 2019, str. 5)

Branje in pogovor sta danes precej drugačna, kot sta bila nekoč. Spremenjeni proces branja je vezan na uporabo zaslonske tehnologije in pojav stalne povezanosti, odzivnosti in dosegljivosti. Zaslonska tehnologija je doprinesla, da je dnevna količina branja večja kot kadarkoli do sedaj, branje pa je spremenila iz poglobljenega in osredotočenega dejanja v razpršeno spremljanje impulzov. Premik na tehnološkem področju je prinesel tudi premik pri vpogledu v delovanje možganov. S tem je prinesel različne ugotovitve o pomenu in vplivu branja, ki jih lahko uporabimo pri zagovarjanju redne in nenehne prisotnosti branja v različnih družbenih praksah (npr. Kepić Mohar 2020; Wolf 2021). Nevrozanost je v zadnjem desetletju razkrila, kaj se v možganih beročega posameznika dogaja in kako se možgani beročega posameznika razvijajo drugače kot možgani neberočega posameznika, kako proces branja vpliva na razmišljanje in razvoj kognitivnih sposobnosti (Wolf 2020; Spitzer 2021 Alter 2019). Vrsta raziskav prinaša zanimive ugotovitve (med

drugimi določene navaja tudi dr. Miha Kovač v knjigi *Berem, da se poberem*) in primerjave procesa branja tiskanega gradiva s procesom branja besedila na zaslonu.

Sodobna tehnologija je s telefoni in tablicami v kratkem desetletju vzpostavila nekakšno novo materialno kulturo, digitalni red, ki smo ga nezavedno sprejeli kot samoumeven del življenja. Ne le da se spreminjajo načini branja že izkušenih bralcev, tudi otroci vse pogosteje in vse bolj zgodaj dobijo v roke digitalne naprave, ki nezavedno oblikujejo njihov proces razvijanja v bralce, še preden branje zanje postane avtomatizirano dejanje njihovega uma. (Kepić, Mohar, 2020: 39)

V Sloveniji smo dobili prva nacionalna priporočila za uporabo zaslonov¹ pri otrocih in mladostnikih, ki jih je izdala Zdravniška zbornica Slovenije² (Smernice, 2021). Smernice potrjujejo tista vedenjska ravnanja otrok in mladostnikov, ki so bila postavljena v izhodišče snovanja programa Hokejska bralna postava. Pri (prekomerni) uporabi zaslonov otroci izgubijo stik s soigralci ob sebi, težje vzpostavijo očesni stik, se zapirajo vase, niso miselno osredotočeni na aktivnost pred seboj, njihovi kognitivni procesi potekajo drugače, so razpršeni; otroci so po uporabi zaslonov tudi fizično utrujeni ali izpraznjeni, pogosto tudi razdražljivi, ker so uporabo zaslona prekinili s prihodom na prizorišče. V letu 2014, v katerega sega pričetek snovanja in izvajanja programa Hokejska bralna postava, sta bili v največji meri prisotni nepovezanost soigralcev na poti do prizorišča tekem in miselna raztresenost ob pričetku tekme. Smernice leta 2021 dajejo priporočila, kaj naj otrokom in mladostnikom v starosti od šestega do osemnajstega leta ponudimo v zameno za uporabo zaslona: spodbujamo naj pristne medsebojne stike in druženje z vrstniki v živo. To je bila naša osnova leta 2014 pri začetkih oblikovanja programa Hokejska bralna postava. Vedeli smo, da je neučinkovito nekaj prepovedati in odvzeti (pametni telefon), če tega ne nadomestimo z neko drugo dejavnostjo. Mladim nismo želeli ponuditi le knjigo, saj smo vedeli, da lahko s tem spodbujamo negativni odnos do branja in literature. Želeli smo, da se otroci in mladostniki, ki preživijo drug z drugim povprečno tri ure na avtobusnem potovanju do prizorišča hokejskih tekem, pogovarjajo, spoznavajo ter krepijo tiste kognitivne procese, ki so nujno potrebni za otrokov in mladostnikov razvoj. Pri tem smo imeli v mislih vsaj tri področja razvoja: osebni, akademski in športni. V tej povezavi smo želeli v programu Hokejska bralna postava izpostaviti in poudariti ter tako zagovarjati branje kot primerno metodo za razvoj kognitivnih sposobnosti in socialnih veščin mladih hokejistov in hokejistk ter posledično zgraditi drugačen odnos do skupnega branja.

¹ »Zasloni so vse naprave, ki vsebujejo zaslone: televizija, pametni telefoni, tablice, računalniki, igralne konzole, pametne ure in očala za navidežno in razširjeno resničnost.« (Smernice, 2021, str. 7). V našem prispevku se osredotočamo na uporabo pametnih telefonov, tablic in pametnih ur pri mladih športnikih in športnicah.

² Smernice so pripravili primarni pediatri iz Sekcije za primarno pediatrijo Združenja za pediatrijo pod okriljem Odbora za osnovno zdravstvo pri Zdravniški zbornici Slovenije skupaj s strokovnjaki z drugih področij. Nastale so na podlagi izsledkov raziskav in konsenza številnih strokovnjakov ter po zgledih smernic iz tujine. Dokument je dobil široko podporo različnih strokovnih organizacij.

Raziskovalni problem

Zanimalo nas je, ali lahko za mlade športnike in športnice oblikujemo takšno ponudbo, ki bo nadomestila uporabo pametnih telefonov na skupinskem avtobusnem potovanju in hkrati skozi to ponudbo oblikujemo še drugačen odnos do knjig in branja. V središče našega zanimanja smo postavili vpliv povezave športne aktivnosti z bralnomotivacijsko akcijo in razvoj programa skozi obdobje petih let. Pri oblikovanju programa za mlade hokejiste in hokejistke smo posebej upoštevali naslednje tri okoliščine: pripadniki naše skupine trenirajo ekipni šport, večino prostega časa namenijo športu, avtobusno potovanje iz Maribora do prizorišča najbližje hokejske tekme pa traja najmanj 60 minut v eno smer. Želeli smo preveriti:

- kako je možno uporabo pametnega telefona nadomestiti z drugo aktivnostjo,
- na kakšen način razviti posebno dinamiko skupnega branja v posebnih okoliščinah avtobusnega potovanja in tako branje premakniti iz intimnega zasebnega polja v skupinsko dinamiko javnega
- ali je možno v sklopu določene interesne dejavnosti vplivati na dojemanje procesa branja pri mladih.

Na ta glavna raziskovalna vprašanja smo vezali tudi dodatno raziskovalno vprašanje o vplivu:

- na kakšen način lahko zaznamo spremenjen odnos mladih do knjig in branja
- na kakšen način morebiten pozitivno spremenjen odnos mladih do knjig in branja vpliva na odnos njihovih spremljevalcev do knjig in branja.

Opredelitev termina vpliv povzemamo po mednarodnem standardu ISO 16439:2015 Informatika in dokumentacija – Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic (2015): vpliv je »sprememba ali razlika v vedenju posameznika ali družbe, ki je posledica stika s storitvami knjižnice. Sprememba je lahko opredmetena ali neopredmetena.« (ISO, 2015, str. 10)

Metodologija

V prispevku predstavljene rezultate smo dobili z metodo akcijskega raziskovanja, anketo med starši otrok, ki so bili vključeni v program, in intervjuji med trenerji, ki so sodelovali v programu.

»Poglavitni cilj akcijskega raziskovanja ni testiranje hipotez ali oblikovanje teorije na podlagi empirične evidence, temveč uporaba.« (Adam, 1990) (Raziskovalne, 2005: 135) V našem primeru je bilo akcijsko raziskovanje primerna metoda, saj gre »za prenos teoretskih spoznanj in informacij v določeno družbeno okolje z namenom sooblikovanja in načrtovanja različnih sprememb in analitičnega spremljanja njihovih učinkov.« (Adam, 1990) (prav tam) Akcijsko raziskovanje je prisotno tudi v vzgojno-izobraževalnem prostoru.

Glavni namen akcijskega raziskovanja v šolah je torej pomoč pri izboljšanju kakovosti učenja in pouka s tem, da omogoči premišljeno vpeljevanje sprememb s strani tistih, ki jih le-te zadevajo. Ob tem gre za troje povezanih vidikov: za izboljšanje same vzgojno-izobraževalne prakse, za boljše razumevanje te prakse ter za izboljšanje pogojev in okoliščin, v katerih se ta praksa odvija. (Maretič Požarnik, 2013: 16)

V našem primeru smo združili oba izpostavljeni vidika metode akcijskega raziskovanja, in sicer prenos iz teorije v prakso ter spremembe v program vnašali z uporabo povezanih vidikov, kot jih opredeli Maretič Požarnik. Omogočili so sprotno evalvacijo in prilagajanja programa glede na potrebe, pogoje in okoliščine vključenih. Akcijsko raziskovanje na našem primeru je imelo posamezne faze, pomembna faza je bila evalvacija vsakoletne izvedbe in na tej osnovi preoblikovanje programa za nadaljnje izvajanje. Evalvacija je potekala v sodelovanju med knjižničarji in trenerji, v dveh sezonah so bili v evalvacijo vključeni tudi starši in otroci. Evalvacija med starši je bila izvedena s pomočjo ankete ter občasno tudi s krajšimi intervjuji. Anketa za starše je imela dve odprti vprašanji, s katerima smo ugotavljali vpliv otrokovega sodelovanja v programu na njegov odnos do branja ter do sodelovanja v programu in na starševsko doživetje pozicije programa. Program je bil v prvih dveh sezonah opcijski, torej so praviloma sodelovali res le tisti, ki so že imeli pozitivno izoblikovan odnos do branja. V naslednjih sezonah pa je postal redni del potovanja na hokejsko tekmo. Vzorec anketirancev je bil namenski. Anketo smo tako izpeljali le med starši tistih otrok, ki so sodelovali na tekmah (ne samo na treningih).

Vzorec, vključen v raziskavo, se je skozi leta spreminjal, saj so otroci odrasčali in napredovali v višje selekcije, nekateri pa so tudi prenehali trenirati. Vsa leta trajanja programa je bila kljub temu zagotovljena določena stabilnost vzorca, saj je v jedru skupine ostajalo 16 mladih hokejistov. V prvi sezoni je vzorec obsegal člane ene skupine, eno selekcijo, in sicer 23 mladih hokejistov in enega trenerja. V nadaljevanju smo vzorec razširili na dve skupini in dve selekciji, ob mladih hokejisti so bile vključene še mlade hokejistke, teh je bilo v zaključnem letu 8. V dveh letih, ko je bilo izvajanje programa in s tem akcijsko raziskovanje najbolj osredotočeno, je bilo v vzorec vključenih 45 otrok v starosti od 8 do 12 let ter 23 mladostnikov, starih od 12 do 16 let, in 6 trenerjev. Število staršev in spremljevalcev se je spreminjalo zaradi dinamike družinskega življenja, v vzorec je bilo tako zajetih 30 odraslih spremljevalcev otrok. Pogoj za sodelovanje je bil njihov izkazan interes.

Posamezne faze akcijskega raziskovanja smo pripravljali na osnovi raziskave strokovne in znanstvene literature ter na osnovi metode opazovanja otrok v procesu akcijskega raziskovanja. Izbrana raziskovalna metoda nam je omogočila, da smo bili neposredno vključeni v izvajanje in spremljanje raziskave.

Rezultati in razprava

Rezultat akcijskega raziskovanja je največkrat študija primera, v kateri so natančno opisani posamezni koraki v projektu, uvedene novosti, njihovi rezultati, mnenja udeležencev, njihovo poglobljeno razumevanje in spremembe v ravnanju pa tudi dvomi in strankpoti ter ovire. (Raziskovalne, 2005: 137)

V tem delu prispevka bomo predstavili študijo bibliopedagoške dejavnosti Hokejska bralna postava. Temeljna značilnost tega raziskovanja je »spiralni potek, prehajanje iz enega koraka v drugega« (prav tam), zato bodo določeni koraki (ali faze) v naši študiji primera med seboj povezani.

Izhodišče študije primera je predstavljalo spremljanje otrok in mladostnikov pri preživljanju časa na avtobusni vožnji na prizorišče hokejske tekme. Otroci in mladostniki so čas preživljali vsak zase, praviloma pa vsi z uporabo svojega pametnega telefona. Ker gre pri tej izbrani športni disciplini za izredno dinamično in

ekipno igro, so trenerji neposredno pred samo tekmo vse pogosteje opozarjali na težave otrok z osredotočenostjo, zaznavanjem soigralcev, očesnim kontaktom in v posameznih primerih tudi izredno pozen preklon iz virtualnega v realni fizični svet. Kot problem so izpostavljali tudi premajhno medsebojno povezanost, saj so otroci prihajali iz različnih okolij, vezala jih je praviloma le ista izbira športne aktivnosti. Čas na avtobusu bi lahko namenili medsebojnemu spoznavanju, a so se praviloma družili le s svojimi pametnimi telefoni. Na tej točki se je začelo sodelovanje med trenerji in knjižničarji.

V sezoni 2014/2015, prvem letu sodelovanja, so bili med 18 otroki v starosti od 11 do 13 let le trije otroci člani Mariborske knjižnice. V sezoni 2019/2020 je v skupini 29 otrok razmerje 20 proti 9. Še vedno v korist nečlanov. To je le eden od kvantitativnih kazalnikov.

V partnerskem odnosu sta klub in knjižnica ustvarila nekaj, kar vsakemu zase ne bi uspelo. Mariborska knjižnica bi v svojih prostorih težje (ali pa sploh ne) uspela zbrati skupino mladih športnikov in športnic, ki bi ob svojih polnih urnikih šolskih in športnih obveznosti prihajali še v knjižnico na redna klubska srečanja. Trenerji in strokovni kader Hokejsko drsalnega kluba Maribor je v sodelavcih Mariborske knjižnice našel strokovno pomoč pri iskanju vsebin za kakovostno preživljanje časa na avtobusnem potovanju na tekmo ter namigov, kako knjigo in branje povezati s športnimi aktivnostmi. Mariborska knjižnica se je vsa leta izvajanja programa prilagajala urniku športnih obveznosti mladih. Sprva le terminu tekem v gosteh, v sezoni 2018/2019 in 2019/2020 pa tudi v času priprav na sezono (mesec avgust) in enkrat do dvakrat na mesec tudi v tekmovalnem obdobju, in sicer po treningu ali pred njim.

Spoznanja, ki so jih pridobili otroci in mladostniki, posledično pa tudi odrasli (Fras Popović, 2016) iz sodelovanja v tem programu lahko strnemo v naslednje točke:

- Branje je tehnika, ki jo posameznik lahko usvoji samo, če ji namenimo dovolj časa za vajo. Predpogoj pa je, da k učenju te tehnike pristopi s podobnim zanimanjem, predanostjo, zavzetostjo in radovednostjo, kot jo lahko zaznamo pri otrocih, ko se želijo učiti drsanja. Drsanje je osnovna tehnika gibanja na ledni ploskvi, ki jo posameznik potrebuje za igranje hokeja na ledu. Primerjava med drsanjem in branjem, kot dvema osnovnima tehnikama za napredek, je omogočila mladim drugačen pogled na branje.
- Starši igrajo pomembno vlogo tako pri hokeju kot pri branju, saj kreirajo otrokov odnos do specifične aktivnosti, ki oblikuje razvoj njegove osebnosti in sposobnosti.
- Po prvem glasnem branju so mladi hokejisti³ ugotovili:
 - da je za dobro, tekoče branje potrebno prav tako trenirati kot za dobro igro hokeja,
 - da lahko mlajši (igralci) bolje berejo kot starejši,
 - da ni nič narobe, če se ti pri branju zatika, saj se tudi odraslim spremljevalcem pri glasnem branju besede lahko zapletejo,
 - da je lahko skupinsko razpravljanje o prebranem tudi konkretna priprava na tekmo,

³ V prvih treh sezonah v ekipi ni bilo nobenega dekleta.

- da kapetan določi, kdaj bodo nehali brati in da je prav prijetno, če ob tej odločitvi ekipo poveže, včasih pa se odloči tudi po svoje
- da čas avtobusnega potovanja res hitro mine, ko skupaj berejo
- da so prvo bralno gostovanje zaključili z zmago.
- Po naslednjih etapah Hokejske bralne postave so mladi hokejisti ugotovili:
 - da je zelo prijetno tudi poslušanje glasnega branja. Pri branju v nadaljevanju udeležencev ni bilo več potrebno miriti, mladi hokejisti so situacijo uredili sami
 - da je obstaja možnost, da branje vpliva na njihovo igro, saj so od štirih gostovanj na treh potovanjih brali in zmagali. Zanimiv je bil njihov odziv po vrnitvi domov. Starši so povedali, da so mladi hokejisti sami naredili povezavo med branjem in zmago. Najpogostejša ugotovitev je bila, da so bili »bolj pri stvari«. V nadaljevanju programa smo to njihovo spoznanje nadgradili in jim s pomočjo poučne literature predstavili razliko med vplivom branja in uporabo zaslonke tehnologije na delovanje njihovih možganov.
- Moč jezikovnega koda. Ob pričetku skupnega branja je bilo postavljano temeljno pravilo: kdorkoli v ekipi lahko ustavi branje, če opozori na besedo, ki je ne razume ali ni prepričan v njen pomen. Mladi hokejisti in hokejistke so pogosto popolnoma spontano ustavljali skupno glasno branje, pogosto je to naredil kar glasen bralec. Primer takšne razprave je bil npr. pri razlikovanju besed *hinavec* in *zahrbtnjež*. Ločevanje teh dveh besed smo povezali s posameznikovim dejanjem, ki ne odraža tega, kar dejansko misli o tebi. Ali ti laže v obraz ali za hrbtom. Otroci so pomen znali ponazoriti tudi s primeri iz lastnega življenja. S tem smo krepili marsikaj, na kar opozarja Mikolič (2020, 2021).

Prvotno sodelovanje je bilo ob redni letni evalvaciji (Fras Popović, 2016) nadgrajeno z naslednjimi aktivnostmi:

- Iz ene selekcije (torej mladih hokejistov, ki so trenirali hokej v eni starostni tekmovalni kategoriji) smo aktivnosti, vezane na spoznavanje knjižnične in knjižne vzgoje, razširili na tri selekcije.
- Otroke in mladostnike, ki trenirajo hokej pri Hokejsko drsalnem klubu Maribor, smo pripeljali na programske dogodke v organizaciji Mariborske knjižnice.
 - V teh letih smo za otroke, mladostnike, starše in trenersko ekipo organizirali ogled filma, ki smo ga v Mariborski knjižnici predvajali v ciklu ruskega filma. V obeh primerih smo obisk vezali na film s športno vsebino. Leta 2015 smo si ogledali film *Legenda 17* (film o ruskem hokejistu), v letu 2019 pa *Pot navzgor* (zgodba ruske košarkarske reprezentance).
 - Udeležili so se pravljirnega večera. Pri tem so spremljali tudi nastop pravljničarjev in pravljničark. Opazovali so, kaj naredijo na odru v primeru, če se pri pripovedovanju npr. zmotijo, se jim zatakne ali jim morda ponagaja tehnika. S to nalogo so dobili vpogled v soočenje s tremo in razumevanje nepredvidenega med samo hokejsko tekmo.
 - Otroci, mladostniki in starši so do sezone 2018/2019 redno sodelovali na osrednjem dogodku v mesecu juniju, to je Dnevu Mariborske knjižnice, in sicer v tekaškem delu prireditve.
- V sezoni 2017/2018 smo zaključek hokejske sezone postavili v eno od krajevnih knjižnic. Ob tem smo pripravili razstavo fotografij mladih hokejistov in hokejistk, ki so v tisti sezoni igrali v selekciji U12 (starost od 10. do 12. leta).

Na razstavljenih fotografijah so bili motivi branja z avtobusnih potovanj na hokejske tekme in določene akcije iz hokejskih tekem. Na zaključku te hokejske sezone smo za otroke in starše pripravili tudi bralne spodbude in razstavo knjig o športu.

- Branje z otroki in mladimi je ustvarilo polje bralnih razprav s starši, ki so se odvijale v vzporednem dogajanju, a je na to močno vplival prav bibliopedagoški del programa.
- Na facebook profilu Hokejsko drsalnega kluba Maribor je bila v sezoni 2019/2020 vsak torek objavljena rubrika Torkove modrosti. Citate iz knjig so za administratorja klubske strani pripravili v knjižnici.
- Za mlade hokejiste in hokejistke smo oblikovali posebne knjižne kazalke in potrdila o sodelovanju, ki so jih v šoli predložili kot možnost uveljavljanja prebranih knjig za bralno značko.
- Na zaključku posamezne hokejske sezone smo pripravili podelitev knjižnih nagrad, priznanj in potrdil. Pri tem smo uporabili tudi publikacije iz projekta Rastem s knjigo, ki ga financira JAK.
- Vsebine izbranih knjig so bile izhodišče za oblikovanje posebnega programa v sklopu priprav in rednih treningov. Te vsebine so bile v urnik treningov vključene pod pojmom »predavalnice« in smo jih pričeli izvajati v pripravljalnem obdobju za sezono 2019/2020.
- Serija medijskih objav na povezavo hokeja in branja. V intervjujih so sodelovali tudi mladi športniki. S tem smo jim omogočili posebno izkustveno učenje.
- V času prvega vala epidemije smo zasnovali in izvedli spletni bralni klub za trenerje. Ta sodi v biblioandragoški del programa Hokejska bralna postava in ga v tem prispevku ne bomo podrobneje predstavljali. Na tem mestu želimo le poudariti, da do te oblike sodelovanja ne bi prišlo brez bibliopedagoškega dela programa.

Na sodelovanje med Mariborsko knjižnico in HDK Maribor je v letu 2018 postal pozoren tudi Olimpijski komite Slovenije, oddelek za šport, znotraj katerega deluje tudi Olimpijska akademija. Tako so postala spoznanja in izkušnje pri izvajanju programa Hokejska bralna postava temelj za oblikovanje novega programa. V sodelovanju z Olimpijskim komitejem Slovenije smo v letu 2018 zasnovali dogodke v Evropskem tednu športa in program povezali z Nacionalnim mesecem skupnega branja. Tako smo 24. septembra 2019 izpeljali prvega od dogodkov pod sloganom #športajmoinberimo. Ta dogodek je v naslednjem letu prerastel v nacionalni medresorski program za spodbujanje branja med mladimi športniki in športnicami. Hokejska bralna postava je v Mariborski knjižnici postala sinonim za spodbujanje bralne pismenosti in dvig bralne kulture pri določeni ciljni skupini prebivalcev, pri otrocih in mladostnikih, ki se v svojem prostem času zelo aktivno ukvarjajo s športom. Z oblikovanjem programa za spodbujanje branja med mladimi športniki in športnicami jim želimo predstaviti, kakšne možnosti se jim odpirajo, če navežejo športni in osebni razvoj na pridobivanje znanja iz knjig in na branje knjig. Otroci in mladostniki so pri programu spodbujanja branja med mladimi športniki in športnicami tudi pot do odraslih. Z njihovo pomočjo in preko njih sežemo do staršev, odraslih spremljevalcev, učiteljev, pedagogov in trenerjev.

Anketo med starši mladih hokejistov in hokejistik smo izpeljali ob zaključku sezone 2018/2019. Na elektronski naslov so povezavo do ankete prejeli starši, katerih

otroci so bili redno del tekmovalne ekipe. Anketa je obsegala dve odprti vprašanji, s katerima smo želeli ugotoviti odnos staršev do sodelovanja otrok v tem programu in njihovo oceno vpliva tega programa na otrokov odnos do branja. Prejeli smo 16 odgovorov od 25 razdeljenih anket. Odgovori so se razlikovali po obsegu, iz analize teh odgovorov smo lahko prepoznali tudi odnos staršev do branja in pismenost.

Vsebinska analiza odgovorov je prinesla popolno podporo programu v sklopu športnega udejstvovanja njihovega otroka. Izpostavili so lastno pozitivno prepričanje o potrebi branja, dodali lastno samokritiko o tem, da nimajo časa za branje, v enem primeru je oče hokejistke izrazil spremembo lastnega vedenja, saj je po dvajsetih letih ponovno segel po leposlovju. Prepoznali so spremembo v vedenju otrok, koncentraciji, pogostejše prisotnem branju tudi v domačem okolju, iskanje podobnih knjig, kot so bile v programu Hokejske bralne postave, v knjižnici, več izkazane volje za branje doma in v šoli, drugačen odnos do branja (npr. mlajši igralci lahko berejo boljše kot starejši, napake pri branju – zatikanja, napačno naglašene besede, nenatančno prebrane besede – se lahko z vajo odpravijo), prepoznavanje potrebnega treninga tudi pri branju. Starši so poročali, da so otroci po vrnitvi domov najprej poročili o tekmi, nato pa še o prebrani zgodbi. Izpostavili so še novo navado, da nekateri otroci tudi na daljših privatnih poteh z osebnim avtomobilom berejo knjigo.

Starši in otroci so izredno pozitivno podprli tudi knjižno nagrado ob zaključku sezone in uspešno povezavo med knjižnico in šolskim okoljem (branje za bralno značko). Razen v enem primeru so v teh letih mentorji in mentorice bralne značke vedno priznali otrokom sodelovanje pri Hokejski bralni postavi za eno prebrano knjigo.

Nekateri starši, trije primeri, so izpostavili tudi navdušenje nad branjem, ki ga je v projekt prinesel izvajalec projekta s strani knjižnice. Izpostavili so, da je navdušenje nad branjem prav tako pomembna motivacija za branje kot je navdušenje trenerjev nad hokejem pomembna motivacija za igranje hokeja. Starši so v veliki večini (razen treh) popolnoma podprli odsotnost pametnih telefonov in tablic.

Dve mnenji anonimno objavljamo v celoti, ker najbolj celostno zarišeta obseg programa in vpliv na odnos mladega športnika in športnice do branja, hkrati pa močno izražata pozitiven odnos staršev.

Naši deklici se zdi »fajn«. Všeč ji je, da berejo skupaj in debatirajo o stvareh/besedah, ki jih ne poznajo. Kar nekaj novih se je naučila. Lansko sezono je dobila zagon za branje, žal letos ne več. Mogoče tudi zaradi pomanjkanja časa. Se pa veseli nove sezone in ponovnega branja novih knjig na avtobusu, zato upam, da ohranite in nadaljujete s tem v prihodnji sezoni.

Kot knjigožeru se mi zdi branje v vseh oblikah, ob vsaki priložnosti in v vsakem trenutku smiselno. To strast do knjig skušam že 17 let prenašati na svoje otroke. Pri enem bolj pri drugem manj uspešno, pa vendar. Čestitke za projekt in vzpodbudo. Letošnja bralna značka, ki sta jo organizirali Mariborska knjižnica in HDK Maribor, je prinesla novo dimenzijo v življenja otrok, hokejistov, pa tudi staršev, ki spremljamo razvoj naših otrok. Poti, ki jih opravijo otroci na in s tekem, so dobile novo dimenzijo in nova spoznanja. Ekipa ni samo na ledu, ko se je treba spopasti z nasprotniki. Ekipa se lahko druži tudi ob dobrih zgodbah. In teh v letošnji sezoni ni manjkalo. Z veseljem sem svojemu hokejistu prisluhnil, kaj so skupaj brali, še bolj pa sem bil presenečen, ko si je želel knjigo poiskati v knjižnici. Kot starš, ki goji globoko spoštovanje do pisane besede, in vsakogar, ki rad bere, se že veselim nove športno-bralne sezone.

Intervjuji, ki smo jih izpeljali s trenerji, so potekali v nestrukturirani obliki in z odprtimi vprašanji, ob tem smo dodali še metodo opazovanja sodelovanja skozi več

sezona, kar je velika prednost metode akcijskega raziskovanja. Sprva je sodelujoči trener sprejel izvajanje te dejavnosti neopredeljeno, zanj je bilo ključno, da je na avtobusu mir. V nadaljevanju, ko so bili prepoznani učinki skupinske dinamike na avtobusni vožnji tudi v obnašanju in ravnanju mladih hokejistov (npr. osredotočenost, umirjenost, zdravo navdušenje in pozitiven adrenalin), je bila ta metoda dela sprejeta pozitivno. V določenem trenutku je program obstal zaradi izredno močnega pritiska dela staršev, ki so bili negativno naravnani do branja in knjig. Prevladalo je mnenje, da knjige in branje niso del hokeja in da so starši otroke vpisali na trening hokeja in ne na bralne urice. V naslednji sezoni se je s prihodom nove trenerske ekipe program nadaljeval in dobil izreden zagon. Dva od petih trenerjev sta programu dala izredno podporo, pričela z oblikovanjem drugačne podobe za mlade športnike in športnice (npr. redno izpostavljala potrebo po šolski in športni uspešnosti) ter se tudi sama vključila v program. Trenerji so bili najbolj navdušeni nad t. i. predavalnicami, ki smo jih umestili sprva v program poletnih priprav. Eden od trenerjev je izrazil navdušenje nad poučnimi in strokovnimi knjigami, ki smo jih povezali z različnimi športnimi temami (npr. vaje za umiritev dihanja, premagovanje treme). Izredno pozitivno je bil pri trenerjih sprejet bralni online klub, ki smo ga v času prvega vala epidemije covid 19 pripravili zanje. Povezali smo leposlovje in stroko, vsebinsko pa smo bili usmerjeni na delovanje najstniških možganov ter sodobne nevroznanstvene ugotovitve. Trenerji so poročali, da so tudi sami pričeli drugače gledati na knjige in branje. V določenem trenutku smo pričeli oblikovati trenersko knjižnico in med trenerji spodbujati branje strokovne trenerske literature (ki je žal večinoma v angleščini) ter na to vezati tudi pogovor o prebranem. Trenerji so se vključili tudi v promocijo programa in so svoje varovance spodbujali k branju v poletnem času. Z objavami na svojih profilih družabnih omrežij so pokazali svojo naklonjenost programu. Trenerji so izpostavili tudi medsebojno zaupanje in sodelovanje med trenerji in knjižničarko, kar je bilo ključno v nadaljevanju programa, ko se je ta iz avtobusa razširil še na garderobo. Slednja je v vseh športih sveti prostor igralcev in trenerjev in ga oblikuje vodilo: »Kar se zgodi v garderobi, ostane v garderobi!«. Brez načelne podpore kluba in aktivne vključenosti trenerjev program ne bi imel možnosti za uspeh.

Pri evalvaciji programa smo zabeležili tudi negativne odzive s strani staršev in trenerjev. Ker je bilo to v prvi fazi programa, smo z določenimi prilagoditvami pripravili program, ki je po posameznih fazah postal sestavni del triaznega procesa in del rednega klubskega programa. Odnos trenerjev se je spremenil, negativni odnos nekaterih staršev pa je v določeni meri ostal nespremenjen.

Po šestih letih se je Hokejska bralna postava od »le« branja na avtobusu, ki je do oktobra 2020 bilo središče te dejavnosti, razvila v celosten program, preko katerega se v svet splošne knjižnice, branja in literature vključi določena skupina prebivalstva, to so mladi športniki in športnice, ob njih, z njihovo pomočjo in preko njih pa tudi odrasli. Na ta način smo posegli v življenjski in miselni prostor skupnosti. Torej, tiste skupnosti, ki ji je skupni imenovalec šport, natančneje hokej. Osnovna dejavnost, ki je temeljila na značilnosti t. i. bralnega kluba, se je razširila v celosten program, ki je pokazal spremembe v odnosu, obnašanju, veščinah in znanju. Te spremembe smo zabeležili tako na področju bralne kulture, kjer je šlo za drugačen odnos ali sploh za prvo vzpostavitev odnosa do knjige kot temeljnega medija bralne kulture, kot tudi na področju bralne pismenosti ter znanja, poznavanja in razumevanja materinega jezika. Knjige, ki jih mladi, otroci in odrasli srečajo v

sklopu Hokejske bralne postave, so vsebinsko zanimive in jezikovno spodbudne. S svojimi zgodbami nagovarjajo »fair play« obnašanje, sodelovanje, povezovanje, spoštovanje različnih akterjev skupnosti ter preko tega tudi spoznavanje sebe kot dela skupnosti.

V sodelovanju med dvema partnerskima organizacijama je nastala storitev za otroke in mladino, ki je posegla tudi v svet odraslih, in se je v sezoni 2019/2020 dotikala 342 otrok in mladostnikov ter približno 560 odraslih, ki so v različnih vlogah sopotniki teh otrok in mladostnikov.

Zaključek

Zagovorništvo in spodbujanje branja usmerja v zadnjem desetletju drugačen pristop, kot je bil pred tem prisoten v družbenem prostoru. V ospredje stopajo tiste prednosti branja, ki vplivajo na kognitivne sposobnosti posameznika in prinesejo drugačne rezultate uporabe kot zaslonske naprave. Sodobne nevroznanstvene raziskave poudarjajo pozitiven vpliv branja in izpostavljajo zaskrbljenost nad negativnimi učinki uporabe zaslonske tehnologije prav pri mladih. Spodbujanje branja pri mladostnikih je pogosto vprašanje, s katerim se redno srečujejo praktiki pri svojem delu, in vprašanje, ki si ga teoretiki pogosto izberejo kot predmet proučevanja in raziskovanja.

V tem prispevku smo z uporabo metode akcijskega raziskovanja predstavili program, ki sta ga v obdobju od 2014 do 2020 razvijala in izvajala Mariborska knjižnica in Hokejski drsalni klub Maribor. Program je bil prilagojen mladim hokejistom in hokejistkam v starosti od 11 do 15 let. Sprva je bil program naravnani na strukturirano preživljanje časa med vožnjo z avtobusom do prizorišča hokejske tekme. Iz dosega mladih so umaknili pametne telefone in jih nadomestili s knjigo, glasnim branjem, pogovorom o vsebini, raziskovanjem jezika ter spoznavanjem posameznih pojmov. Ves čas je program temeljil na oblikovanju skupinske dinamike. V šestih letih se je program iz »le« branja in pogovora o prebranem na avtobusu razširil na delavnice, na katerih so mladi hokejisti in hokejistke spoznavali proces branja skozi delovanje možganov, spoznavali povezavo med strokovno in leposlovno literaturo, poskušali prepoznavati možnost pridobivanja znanja iz knjig za boljše športne rezultate, spoznali knjižnično ponudbo ter nezavedno, pod vplivom pozitivnih dražljajev in dobrega počutja v skupini, spreminjali svoj odnos in odnos staršev do branja in knjig.

Pozitiven odnos do branja in knjig sodi v tisto zaželeno obliko vedenja, pri kateri odrasli pogosto odgovorijo bolj pozitivno, kot dejansko mislijo. Otroci in mladostniki so v podajanju svojih stališč bolj iskreni. Po evalvacijah, ki so bile narejene ob zaključku vsake sezone, sta partnerja v programu vedno bolj ugotavljala naslednje: Tisti mladi hokejisti in hokejistke, ki doma niso bili deležni skupnega družinskega branja ali podobnih bralnosposodbuvalnih usmeritev, temelječih na glasnem skupnem branju, so pri sodelovanju v tem programu pokazali večje premike kot tisti mladi hokejisti in hokejistke, ki so bili v domačem okolju tovrstnih bralnih spodbud deležni. Anketa med starši v program vključenih otrok je pokazala, da je bistvo dela z mladimi tudi na področju bralnosposodbuvalnih projektov v poznavanju zakonitosti razvoja otrok in mladostnikov ter osebnem pristopu pri izbiri bralnih priporočil.

Ugotovili smo, da lahko z skupinskim glasnim branjem in pogovorom o prebranem uporabo pametnega telefona nadomestimo z drugo aktivnostjo, da je možno

razviti posebno dinamiko skupnega branja v posebnih okoliščinah avtobusnega potovanja in tako branje premakniti iz intimnega, zasebnega polja v skupinsko dinamiko javnega ter da je možno v sklopu določene interesne dejavnosti vplivati na dožemanje procesa branja pri mladih. Ob tem smo ugotovili, da je slednje pri mladostnikih eden izmed učinkovitejših načinov umeščanja branja v njihov življenjski ritem. V sklopu akcijskega raziskovanja smo zaznali močno spremenjen odnos mladih do knjig ter vpliv tega pozitivno spremenjenega odnosa na odnos odraslih spremljevalcev do knjig.

Skozi leta izvajanja programa in redno evalvacijo programa smo prišli tudi do spoznanja, da je pri izvajanju bralno spodbujevalnih akcij v tako specifičnem okolju eden od ključnih elementov zaupanje. Slednje se je gradilo in vzpostavljalo med mladimi hokejisti ter knjižničarko preko izredno individualno naravnane pristopa pri spoznavanju interesov otrok in mladostnikov. Knjižničarka na avtobusno potovanje na prizorišče hokejske tekme ni prišla le s tisto knjigo, ki so jo izbrali za skupno glasno branje v določeni hokejski sezoni, temveč z vsaj dvema velikima torbama različnih knjig. Nekateri otroci in mladostniki so določene oblike knjig videli in spoznali prvič (npr. tipanke), nekateri so dobili vpogled v raznolikost vsebin poučnih knjig, vsi pa so dobili občutek, da je med knjigami vedno vsaj ena, ki je zanje zanimiva. Fantje »berejo le zato, da pridejo do informacij, ki jih potrebujejo« (Pečjak 2020: 44). Z individualnim, skoraj bi lahko rekli butičnim pristopom, smo prepoznali pri vsakem članu hokejske ekipe, katere informacije ga zanimajo in katere potrebuje. V nadaljevanju smo jim pomagali vzpostaviti povezavo med tem, da lahko potrebne informacije (npr. kako se umiriti pred tekmo, premagati strah, predelati občutke razočaranja po slabi igri ali zmagi) najdejo tako v poučnih kot leposlovnih knjigah. Tako smo jim osmislili branje v kontekstu njihovega ravnanja, torej, da berejo le, da pridejo do informacij. Zaupanje je bil pomemben element tudi v odnosu med trenerji in knjižničarko. Vsebine predavalnic so bile načrtovane skupaj, prav tako tudi vse druge aktivnosti. Prav na oblikovanje slednjih je vplivalo zaupanje, ki se je razvilo med trenerji in knjižničarko. Najbolj opazno je to bilo, ko se je ta program iz avtobusa razširil še na garderobo.

Na program, ki je bil sprva projekt, smo v tem prispevku in tudi v postopku rednih evalvacij pogledali z metodo akcijskega raziskovanja. Akcijsko raziskovanje B. M. Požarnik (1990) pojmuje kot obliko samorefleksivnega delovanja, ki se ga lotevajo v institucijah z naslednjimi cilji: 1. izboljšati svojo prakso, 2. izboljšati svoje razumevanje prakse, 3. izboljšati razumevanje okvirne situacije, v kateri praksa poteka. (Raziskovalne, 2005:136) Predpostavljamo, da bo to raziskovalno metodo uporabilo vse več knjižnic za vrednotenje, razvijanje in predstavljanje bralnomotivacijskih projektov, saj se le-ti pogosto prilagajajo potrebam in okoliščinam.

V prispevku smo želeli nagovoriti še dve vsebini. Vključiti smo nameravali naslove knjižnih del, s katerimi smo mladim hokejistom in hokejistkam predstavili povezavo med branjem in športom, ter jim tako približali svet branja in kakovostne literature. Na to smo želeli navezati tudi predstavitev smernic nacionalnega medresorskega programa za spodbujanje branja med mladimi športniki in športnicami. Slednjega pod nazivom #športajmoinberimo vodi Olimpijski komite Slovenije, vsebinsko koordinacijo pa Center za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice. Ker bi s tema vsebinama presegli namen tega prispevka, ju bomo predstavili v drugih objavah.

Pričujoči prispevek želimo zaključiti z razmišljanjem Kepic Mohar (2020: 44):

Morda se zdi primerjava s športom preveč poljudna – toda če se je v osemdesetih letih 20. stoletja še zdelo, da so maratonce skrajneži, ki nimajo pametnejšega dela kot mučiti lastno telo, potem so sodobne množične tekaške prireditve jasen dokaz, kakšne spremembe lahko prinese družbena ozaveščenost o pomenu gibanja in zdravega načina življenja. Tudi »mentalna« telovadba, kakršno je branje, potrebuje tovrsten preboj v množičnosti – najprej v obliki sistematičnega družinskega branja ter ukrepov za ozaveščanje pomena branja.

Mariborska knjižnica in Hokejsko drsalni klub Maribor sta s programom Hokejska bralna postaja naredila enega prvih korakov v tej smeri, še bolj odločen korak v to smer pa predstavlja program #športajmoinberimo, ki je zasnovan na spoznanjih programa Hokejske bralne postave. Povezati branje in šport pomeni ustvariti pot do tega, kar si pri mladih in odraslih želimo vsi, ki verjamemo v moč branja, in korak k temu, kar so verjeli že antični modreci: Zdrav duh v zdravem telesu.

Literatura

Adam Alter, 2019: *Sužnji zaslona: kako nas tehnologija zasvoji, industrija pa to izkoristi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bralna motivacija v šoli: merjenje in razvijanje, 2006: Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Brati knjigo danes ne zmorejo več vsi; intervjuvanec Vesna Mikolič. *Večer*, 16. maj 2021.

Blanka Bošnjak, Katja Košir, 2020: Motiviranost za branje. Vir: *Gradniki bralne pismenosti* [Elektronski vir]: teoretična izhodišča. 61–79

Sabina Fras Popović, 2016: Ko branje postane pogoj za zmagovanje: pogled v projekt Hokejska bralna postaja. *Informator* 146, 8–10

Sabina Fras Popović, 2016: Kaj treniram: hokej ali branje? Najbolje kar oboje!: predstavitev sodelovanja med Mariborsko knjižnico in Hokejsko drsalnim klubom Maribor = What am I training: hockey or reading? Both would be best!: presentation of cooperation between the Maribor Public Library and the HDK Maribor Hockey and Skating Club. *Šolska knjižnica*. št. 3/4, 5–15

Frank Furedi, 2017: *Moč branja: od Sokrata do Twitterja*. Ljubljana: UMco

ISO 16439:2015 Informatika in dokumentacija – Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic, 2015. Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.

Tilka Jamnik, 2015: Branje je lahko v pomoč: pasti mladostništva v mladinskih knjigah.

Alenka Kepic Mohar, 2020: V naročju mobilcev in tablic ali izgubljena priložnost, da bi z branjem razvijali otrokovo razmišljanje. *Otrok in knjiga*, 109, 39–45

Rebeka Kobal, 2021: *Poustvarjalna obravnava domačega branja kot način za spodbujanje bralne motivacije dečkov: magistrsko delo*. Koper: [R. Kobal]

Miha Kovač, 2020: *Berem, da se poberem*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Miha Kramli, 2020: Zaradi dela na daljavo otroci ne bodo zasvojeni s tehnologijo. *Viva, medicina & ljudje*, št. 323, 324; 21–25

Miha Kramli, 2020: Novosodobne igrače, ki vodijo v zasvojenost. <http://institut-igrac.si/sl/novice-in-dogodki/299-intervju-miha-kramli-psihoterapevt-novosodobne-igrace-ki-vodijo-v-zasvojenost>

Miha Kramli, 2021: *Desetletni zombiji – življenje jih ne zanima*. <https://revijazarja.si/clanek/zgodbe/59280a7eb7e01/desetletni-zombiji-zivljenje-jih-ne-zanima>

Majda Lesjak, 2015: *Bralne navade celjskih srednješolcev in vloga šolskega knjižničarja pri spodbujanju branja: magistrsko delo*. Ljubljana.

Mariborska knjižnica. *Hokejska bralna postava*: Dostopno na: <https://www.mb.sik.si/hokejska-bralna-postava.html>

Vesna Mikolič, 2020: *Izrazi moči slovenskega jezika*. Koper: Znanstveno raziskovalno središče Koper, Annales ZRS; Ljubljana: Slovenska matica.

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030. 2019. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/> [Datum dostopa 20. maj 2021]

Barbara Nemec, 2011: *Pomen branja za celostni razvoj mladostnika: diplomsko delo*. [B. Nemec]. Maribor

Barica Marentič-Požarnik, 2013: Uveljavljanje prvin akcijskega raziskovanja v projektu Bralna pismenost. *Vzgoja in izobraževanje*. 44, 2/3, 16–22. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-W6G81E9E>

Klaudija Šterman Ivančič, 2014: Bralna pismenost in motivacija za branje v kontekstu družbenih sprememb. V: *Učna (ne)uspešnost: pogledi, pristopi, izzivi*. Uredila Urška Štremfel. Ljubljana: Pedagoški inštitut,

Sonja Pečjak, 2019: Psihološka perspektiva razlik med spoloma v bralni pismenosti: izvor in njihov pomen za vzgojno-izobraževalno prakso. *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*. 3/4, 51–70. Dostopno: URN:NBN:SI:doc-JG4W59TE from <http://www.dlib.si>

Sonja Pečjak, 2019: Pouk književnosti v osnovni in srednji šoli pri generaciji »Z« – psihološka perspektiva. *Jezik in slovstvo*. št. 1, 57–63, 104. Dostopno:

Sonja Pečjak, 2020. Bralna pismenost v raziskavi PISA 2018 – psihološki vpogled in interpretacije dosežkov slovenskih učencev. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*. 31, 1/2, str. 35–56, Dostopno: [https://www.pei.si/IS-SN/1581_6044/1-2-2020/1581-6044.31\(1-2\).pdf](https://www.pei.si/IS-SN/1581_6044/1-2-2020/1581-6044.31(1-2).pdf)

Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu. 2005. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.

Gail Saltz, 2019: *Moč različnosti: vez med duševno motnjo, nadarjenostjo in genialnostjo*. Ljubljana: UMco.

Smernice za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih: priročnik za strokovnjake. Dostopno na: <https://online.pubhtml5.com/agha/gytr/#p=1> (10. 6. 2021)

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: (za obdobje 2018–2028). 2019. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Manfred Spitzer, 2016: *Digitalna demenca: kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Celovec: Mohorjeva.

Manfred Spitzer, 2021: *Epidemija pametnih telefonov: nevarnost za zdravje, izobraževanje in družbo*. Celovec: Mohorjeva; Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jasmina Tirović, 2019: *Mladi bralci pri tabornikih: magistrsko delo*. Ljubljana: [J. Tirović]

Polona Vilar, 2017: *Proaktivna splošna knjižnica za bralno pismenost in bralno kulturo*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Maryanne Wolf, 2020: *Bralec, vrni se domov: beroči možgani v digitalnem svetu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Barbara Hanuš

IZBIRA BRALNIH GRADIV ZA UČENCE, KATERIH MATERNI JEZIK NI SLOVENŠČINA

Učencev, ki se ne šolajo v svojem maternem jeziku, je povsod po svetu zelo veliko. Pestra narodnostna struktura otrok tudi v Sloveniji vpliva na oblikovanje knjižnih zbirk v vrtcih in šolah in na oblike spodbujanja branja. V članku predstavljam gradiva, ki lahko učencem in učiteljem (tudi tistim, ki poučujejo v tujini) pomagajo pri razvijanju bralne pismenosti v slovenščini.

There are many children around the world whose language of instruction is not Slovenian. In Slovenia too the varied ethnic structure has its impact upon the formation of book collections in kindergartens and schools, as well as upon the forms of reading enhancement. The article presents materials, which can be of use to children and teachers (including those teaching abroad) striving to enhance reading literacy in the Slovenian language.

Uvod

Prvo in drugo leto šolanja v Sloveniji so učenci priseljenci upravičeni do prilagoditev. Za nekatere sta dve leti dovolj, za nekatere premalo. Ni vseeno, ali se všola učenec, čigar materni jezik je slovanski, ali pa učenec, ki govori slovenščini nesoroden jezik. Včasih je drugačna tudi pisava, zato razlike med jezikoma pomembno vplivajo na hitrost usvajanja novega jezika in na sposobnost branja knjig v slovenščini.

Prvo leto šolanja																
Šol. leto	Hr	BiH	Sr	Ma	Ko	CG	EU	E_O	Az	Irak	Iran	Afgan	Sir	Jord	Sud	Drugo
2010/11	21	255	53	119	219	1	59	24	22							36
2011/12	8	321	60	142	275	0	84	37	29							59
2012/13	16	395	62	127	209	2	68	52	23							38
2013/14	13	343	63	97	291	2	60	51	24							50
2014/15	10	449	41	97	356	4	52	45	17							115
2015/16	14	469	68	135	357	1	59	52	36							105
2016/17	14	532	79	107	285	4	51	79	49	9	1	20	28			39
2017/18	14	666	107	163	326	8	54	34	22	3			21			114
2018/19	13	919	164	145	344	5	75	70	24	9	3		20			82
2019/20	30	1127	166	168	324	10	75	93	16	3	3	6	5	0	2	106

Drugo leto šolanja																
Šol. leto	Hr	BiH	Sr	Ma	Ko	CG	EU	E_O	Az	Irak	Iran	Afgan	Sir	Jord	Sud	Drugo
2010/11	7	192	24	86	158	0	22	20	14							12
2011/12	13	169	34	110	173	3	25	15	8							42
2012/13	6	269	35	123	241	1	46	41	24							29
2013/14	12	330	53	95	198	3	49	20	12							31
2014/15	11	306	44	81	243	1	32	26	14							52
2015/16	9	463	40	103	352	1	42	38	24							80
2016/17	11	422	65	128	363	1	35	107	35		7	5				39
2017/18	12	471	75	115	285	1	40	26	15	5	1	1	21			133
2018/19	12	648	111	154	291	6	50	45	12	1			24			58
2019/20	13	925	151	127	296	5	60	67	27	7	1	0	17	0	1	73

Države Irak, Iran, Afganistan, Sirija, Jordanija in Sudan spremljamo od šolskega leta 2016/17 dalje. Pred tem so omenjene države zajete v podatku »Drugo«. Gre za podatke MIZŠ.

Podatki Ministrstva RS za šolstvo pokažejo, da se je v šolskem letu 2019/2020 skoraj 2000 učencev priseljencev šolalo prvo leto, v znanju slovenščine so bili večinoma začetniki.

Imam izkušnje z delom šolske knjižničarke na OŠ Livada v Ljubljani, kjer prevladujejo učenci priseljenci, in z delom učiteljice dopolnilnega pouka slovenščine v tujini. Od septembra 2012 delam v Bosni in Hercegovini, kjer se srečujem s podobnimi izzivi, kot sem se kot knjižničarka pri delu s priseljenci. Pomembna naloga vseh, ki poučujemo slovenščino kot drugi/tuji jezik, je ustvarjanje priložnosti za učenje jezika v različnih govornih položajih in izbira raznovrstnih bralnih gradiv.

Učence moramo spodbuditi k branju. Meta Grosman (2003: 11) pravi:

Zaradi dejavne bralčeve udeležbe je branje tudi nenadomestljiva vaja v rabi jezika in prispeva k izboljšanju vseh drugih jezikovnih zmožnosti: k boljšemu pisanju, saj bralec ves čas branja opazuje rabo jezika v vseh njenih posebnostih, k boljšemu poslušanju, saj se bralec ves čas uči pazljivo slediti besedilu, in k razvitejšemu govoru, ker bralec spoznava izrazne možnosti jezika in pridobiva nove besede.

Anica Mikuš Kos (2015: 12) predvideva, da bo število migrantov na svetu naraščalo, zato: »Sposobnost branja in kultura branja sta pomembni ne le za integracijo migrantov, temveč za skupno preživetje, za skupni fond spoznanj, znanj, skupni intelektualni in socialni kapital.« Dodaja še (2015: 13): »Raziskave kažejo, da sta želja po branju in uresničeno branje mladih in otrok migrantov v veliki meri odvisna od tega, kar v deželi gostiteljici ponudijo otrokom.«

Vpliv večkulturnosti in večjezičnosti na oblikovanje knjižnih zbirk v šolah

Jezikovno znanje priseljencev je različno, naloga pedagogov je vsakemu posamezniku zagotoviti zanimivo bralno gradivo, ki ga bo lahko razumel. To ni le naloga učiteljev slovenščine in knjižničarjev, prav vsak učitelj mora razmišljati, kaj lahko učencem ponudi. Upoštovati moramo kronološko starost bralcev, za mlajše učence

je izbire več, za starejše in za dijake, ki jezika ne znajo, manj. Tu ne uporabljam besede knjiga, saj s pojmom bralno gradivo lažje zajamem vse, kar damo otroku: leposlovna in poljudna besedila lahko prilagodimo učenčevemu znanju jezika, lahko uporabimo že prilagojena besedila, izbiramo tudi med besedili v revijah, brošurah, reklamnih letakih ... Učenec s pomanjkljivim znanjem slovenščine potrebuje bogato ilustrirana in raznolika besedila, ob katerih ima občutek kompetentnosti, drugače bo izgubil zanimanje za branje. Kdor nima dovolj jezikovnega znanja, težko zapolni vrzeli v razumevanju besedila.

Mnogi mislijo, da se šele v tem stoletju ukvarjamo z vključevanjem priseljencev in z iskanjem primernih bralnih gradiv, sama pa imam izkušnje s tem že od svoje prve zaposlitve leta 1983. Na posvetu Drugačnost otrok v šoli, ki je potekal leta 1986, sem skupaj s psihologinjo Tamaro Neuman sodelovala v skupini, ki je obravnavala delo z otroki priseljenci. Takrat učenci, ki so iz Bosne, Srbije, Hrvaške in Makedonije prišli v Slovenijo, niso zamenjali države bivanja, a smo se pedagogi vendarle spraševali, kako olajšati njihovo vključevanje v družbo. Priseljivanje je bilo intenzivno že v času skupne države Jugoslavije. S kolegico sva na posvetu predstavljali igre, ki sva jih uporabljali za učenje jezika, že takrat pa sem kot šolska pedagoginja opazila, da slabo znanje jezika učencem pogosto ne omogoča, da bi brali knjige, ki zbudijo njihovo zanimanje in so primerne za njihovo starost. Knjižni trg v Sloveniji takrat še ni bil tako razvit, zato sem primerna gradiva in didaktične igre prinašala s sejmov knjig in učil (Bologna, Frankfurt, Zürich) in iz Mednarodne mladinske knjižnice (IJB München).

Poleg učbenikov za učenje slovenščine in gradiv, ki priseljencem olajšajo branje, morajo biti na knjižnih policah v razredih in v šolskih knjižnicah tudi dela, ki poudarjajo, da nismo vsi enaki in da živimo v večkulturni družbi. V modelu medkulturne vzgoje in izobraževanja Vižintin (2017: 378) med sedmimi kriteriji navaja tudi razvoj zavedanja o večkulturni družbi pri vseh učnih predmetih in medkulturni dialog na šoli. Pri medkulturnem dialogu izpostavlja pouk maternih jezikov in kultur otrok priseljencev, medkulturne učne ure in medkulturne šolske prireditve, gradivo v maternih jezikih otrok priseljencev v šolski knjižnici in javno videno večjezičnost na šoli.

Ob zgodbah, ki govorijo o tem, kar so doživeli tudi nekateri naši učenci, z bralci spregovorimo o položaju literarnih likov in o njihovem lastnem položaju. Odhod od doma, iskanje svojega mesta v novem okolju in iskanje identitete so pomembne teme mladinske književnosti. Otrok sam morda ne pokaže potrebe, da bi se o tem pogovarjal, a zgodba, ki prinaša izkušnjo, podobno njegovi, spodbudi njegove odzive. Pogovor je lažje začeti, če je zgodba most med nami in bralcem. Zgodba je lahko kratka, tudi slikanice prinašajo globoka sporočila, ki nagovorijo mladostnika in odraslega. Tega se je potrebno zavedati, ko iščemo gradiva za mladostnike. Slikanice niso namenjene le najmlajšim. Izberemo lahko kakovostne naslovniško odprte slikanice, ki tematsko ustrezajo starosti bralca. Pogovor po branju navežemo na besedilni in na slikovni del knjige.

Anica Mikuš Kos (2015: 13) poudarja, da ima znanje, ki izhaja iz branja, za migrante blagodejne psihološke učinke:

Je zdravilni pripomoček, omogoča obvladovanje težav, neškodljiv izstop iz težke osebne in družinske stvarnosti, iz svojega sveta stisk, nesreče in žalosti v svet drugih, prepoznavanje usod in dogajanj v drugih, njihovih strategij obvladovanja težav in aktiviranja virov pomoči.

Ob branju poučnih besedil učenci izvedo več o zgodovini migracij in o različnih kulturah, ob umetnostnih besedilih podoživijo izkušnjo tistih, ki so morali na pot. V številnih literarnih delih je glas priseljencev, ob branju njihovih zgodb spoznamo, da oni tako kot mi občutijo žalost, strah, hvaležnost ... Hrzenjak (2003, 73) pravi: »Knjižna vzgoja je ena od poti spoznavanja lastne kulture ter razlik in podobnosti med različnimi kulturami, različnih načinov človekovega bivanja ter razvijanja strpnosti in spoštovanja do razlik med ljudmi.«

Vzgojiteljem, učiteljem in knjižničarjem, ki iščejo dela, ki poudarjajo pomen medsebojnega razumevanja in strpnosti, je v pomoč seznam *Enaki v različnosti*, o katerem pišem v poglavju o izdajah v maternih jezikih učencev. Vižintin je veliko pisala o ozaveščanju in preseganju predsodkov pri pouku književnosti (2017: 117–139), manj strokovnih besedil je o izboru gradiv glede na jezikovno in bralno zmožnost priseljencev.

Prva besedila za učence, ki slovenščine (še) ne znajo

Za otroke, ki imajo zaradi različnih vzrokov primanjkljaje v znanju jezika, moramo poiskati primerno bralno gradivo. Tudi njim moramo omogočiti, da se bodo med branjem dobro počutili in da bodo to dejavnost zaznali kot nekaj zanimivega in prijetnega. Le tako si bodo želeli, da se ta izkušnja ponovi.

Prve knjige za otroke, ki pridejo v Slovenijo in ne znajo jezika, ali za otroke, ki se v tujini učijo slovenščino kot drugi/tuji jezik, so preproste kartonke, pri katerih se besede in stavčne strukture ponavljajo. Ob izbiri nismo pozorni le na kakovost besedila, ampak tudi na kakovost ilustracij. Prav ilustracije prikažejo prostor, zaporedje dogodkov, literarne like, njihova razpoloženja ..., in s tem vplivajo na naše razumevanje. Bralec pretvarja vizualni kod v jezikovnega, ob tem mu pomagamo s poimenovanjem tega, kar vidi.

Pomembni so tudi slovarji. Dobro je, da jih imamo v knjižnem kotičku v razredu, saj je načrtno bogatenje besedišča pri učenju jezika ena od pomembnih nalog. Obseg besedišča vpliva na razvoj bralne pismenosti, učenec mora usvojiti tako zvočno kot pisno podobo besed. Otroci imajo zelo radi slikovne slovarje, ki so tematsko urejeni. O gradivih, ki jih pri delu z učenci uporabljam za bogatenje besedišča, podrobneje pišem v prispevku *Jezikovno uzaveščanje in bogatenje besedišča otrok* (Hanuš, 2009).

Nove pojme morajo učenci doživeti v različnih kontekstih: narišemo jih in uporabimo v različnih povedih, šele potem jih otroci lahko prepoznajo v besedilu. Za učence s slabšim jezikovnim znanjem je zelo pomembno, da imajo besedilo možnost poslušati in prebrati večkrat. Ob vsakem novem branju se jim odstirajo novi pomeni. Širjenje besednjaka poteka postopoma, to pa pomembno vpliva na vedno bogatejšo izbiro bralnega gradiva.

Slikopisi, slikanice brez besedila in stripi

Za učenje novih besed in za prve bralne korake so zelo primerni slikopisi, pri katerih sličice nadomeščajo nekatere samostalnike in otrok lahko sodeluje pri branju tako, da pove besede, ki jih prepozna na sličicah. Slikopisi spodbujajo govorni razvoj

otrok in so dobra motivacija za učenje jezika. Ob branju slikopisov je potrebno samostalnike postaviti v pravi sklon, ob tem lahko opazujemo napredek učencev, ki se slovenščino učijo kot drugi/tuji jezik.

V Sloveniji opažamo porast izdaj zelo kakovostnih slikanic brez besedila. Na prvi pogled menimo, da so te knjige primerne tudi za otroke z jezikovnimi primanjkljaji, v praksi pa se pokaže, da ni tako. Otrok, ki v slikanicah z besedilom najde besede, povezane z zgodbo, tu besed nima, zato je njegovo pripovedovanje oteženo. Slikanice brez besedila so primerne le, če ima otrok ob sebi nekoga, ki njegovo pripovedovanje ob ilustracijah spremlja in nadgrajuje. Sporočilno močna ilustracija nagovori bralca, ki si sam sestavi pomen. Bralec se uči brati vizualne podobe, kar je izjemno dragoceno, pomagati pa mu moramo pri iskanju pravih besed. Ob tem bi opozorila na pomen dialoškega branja. Nekateri avtorji zanj uporabljajo tudi termin razgovorno branje.

Pri dialoškem branju se zamenjajo vloge otroka in odraslega. Odrasli postanejo aktivni poslušalci, otroku pomagamo pri razumevanju besedil s postavljanjem vprašanj. Če otroka spodbujamo, naj pripoveduje ob ilustracijah, bo postajal vedno spretnější pripovedovalec. Pri večjezičnih otrocih bo tudi pripovedovanje otrok večjezično. Zavedati se moramo, da so otrokovi odgovori odvisni od naših vprašanj, zato ni vseeno, kako pogovor vodimo.

Tudi pri stripu branje temelji na opazovanju ilustracij, dogajanje pa nam pomaga razjasniti še besedilo v oblakih. Besedila ni veliko, kar opogumi tudi učence s slabšim znanjem jezika. Stripi so med mladimi priljubljeni, izhaja veliko kakovostnih stripov in zanimanje bralcev je lahko učinkovita motivacija za branje. V knjižnih kotičkih so dobrodošli stripi, ki jih lahko dobimo v maternem jeziku otroka in v slovenskem prevodu. Veliko zgodb stripovskih junakov je zaživel v številnih jezikih in ti nam pomagajo pri premagovanju jezikovnih ovir, za otroke pa so spodbuda za učenje tujih jezikov. Učencem ponudimo tudi kakovostne slovenske stripe. V stripih izhajajo priredbe pravljic in drugih literarnih del, dobili smo odlične stripe o zgodovinskih obdobjih in dogodkih ter o pomembnih osebnostih. Pri starejših osnovnošolcih in srednješolcih lahko branje teh stripov povežemo s temo, ki jo v razredu obravnavamo. To ni pomembno le za učence, ki imajo jezikovne primanjkljaje. Če učencem ob zgodovinskih temah (reformacija, požig Narodnega doma v Trstu ...) in ob spoznavanju umetnikov (France Prešeren, Ivan Cankar ...) pokažemo stripe, ki obravnavajo te teme, jih spodbudimo, da razširijo svoje znanje in da se ob branju osredotočijo tudi na branje vizualnih podob. Tudi izdaje znanih literarnih del v stripih učinkovito popestrijo pouk slovenščine in ga približajo mladostnikom.

Pomen otroških revij in prenosa knjig v druge medije

Kakovostna otroška revija je odličen vir kratkih besedil in dobrih ilustracij ter fotografij. Revija prinaša različna besedila, poleg pesmi, ugank, pravljic in zgodb iz vsakdanjega življenja so objavljeni tudi slikopisi, stripi in zgodbe v slikah, ki z malo besedami povedo veliko. Vsa besedila so bogato ilustrirana in bralec pomen razbira iz ilustracij. Kakovostne ilustracije so spodbuda za razvijanje otrokovih pripovedovalnih zmožnosti. Otroci lažje pripovedujejo ob vizualni spodbudi, ilustracije burijo njihovo domišljijo, zgodbe, ki jih slišijo, vplivajo na njih, pomagajo

jim, da z istimi besedami oblikujejo svoje stavke. V revijah so objavljena tudi poučna besedila, dopolnjujejo jih fotografije. Ob didaktičnih nalogah preverjamo otrokovo razumevanje navodil, ob reševanju se učenec navaja na delo z delovnimi zvezki.

Otroci, ki šele usvajajo stavčne strukture, morajo isto besedilo slišati večkrat, pomembno pa je tudi, da jim ga posredujemo na različne načine: učenci ga večkrat poslušajo (v različnih interpretacijah, saj lahko poiščemo tudi zvočne posnetke besedila), ogledajo si animirani film, lutkovno ali gledališko predstavo ... Če poiščemo književna dela, prenešena v druge medije, posegamo tudi na področje medijske vzgoje. Vsak medij ima svoje značilnosti. Ob poslušanju radijskih iger si morajo otroci v mislih naslikati podobe književnih oseb, saj slišijo le njihovo barvo glasu, tempo govora, tonsko višino ... To je tudi za otroke, ki nimajo jezikovnih težav, zahtevno, zato moramo priseljencu, ki ima težave z razumevanjem, že pred poslušanjem povedati zgodbo in ga opozoriti na nekatere jezikovne posebnosti.

Veliko kakovostnih zgoščenk s posnetki uglasbene poezije in pravljic ter DVD-jev z animiranimi filmi je bilo izdanih kot brezplačna priloga revij *Cicido* in *Ciciban*. Poslušanje in gledanje posnetkov ne more nadomestiti živega pripovedovanja, lahko pa ga dopolnjuje. Medijska psihologinja Martina Peštaj, ki je sodelovala pri izboru animiranih filmov, poudarja, da so filmi čudovito izhodišče za pogovor o njihovi vsebini, o mislih in čustvih otroka in o njegovem povezovanju gledanih vsebin z vsakdanjim življenjem. Pripravila je orodno vrstico za pogovor z otrokom, ki je ob gledanju filma lahko vključena ali izključena. Peštaj (2012) ugotavlja, da so trendi vsebin, ki jih zadnja leta otrokom ponujajo elektronski mediji, usmerjeni v učenje. Ob izdaji DVD-ja *Slon 6* v spremnem besedilu za vzgojitelje in starše zapiše: »Že šesti DVD SLON, ki prihaja med vas, otrokom zagotovo pomeni privlačno, varno in prijetno učno okolje.« Tudi pri učencih, ki se učijo slovenščino, seznanjanje z različnimi mediji pomaga zbuditi njihovo zanimanje za zgodbe. Zgoščenke in DVD-je jim izposodimo, da jih lahko večkrat poslušajo in gledajo.

Književna dela izhajajo tudi na CD-ROM-ih, igre, ki omogočajo sodelovanje in računalniško opismenjevanje, so dostopne tudi na spletu. Tako lahko otrokom predstavimo znane knjižne like – npr. Mačka Murija (besedilo je napisal Kajetan Kovič). Slikanico z ilustracijami Jelke Reichman spoznajo slovenski otroci že v vrtcu, priseljenci pa Murija ne poznajo. Prvi stik z likom so kartonke *Muri šteje*, *Murijev dan*, *Murijeve igrace* in *Murijeva nasprotja*. Z muckom se učijo šteti, na preprostih ilustracijah prepoznavajo predmete, ki jih srečujejo tudi v vsakdanjem življenju: uro, telefon, knjige ... Spoznajo pridevnike in prislove: dolgo in kratko, mokro in suho, zgoraj in spodaj ... Maček Muri ima svojo spletno stran, dosegljiva je knjiga iz blaga, zvočna knjiga, pobarvanka, sestavljanica, plišasta igračka, družabna igra, otroci spoznajo pesem v interpretaciji Nece Falk, Murijeve dogodivščine pa si lahko ogledajo tudi v animiranih filmih. Otroci lahko odigrajo prizor s priljubljenim likom – igračko, zgodbo upodobijo v stripu, narišejo/napišejo še nadaljevanje. Če sprejemanje besedila dopolnimo z lastno ustvarjalnostjo otrok, poglobimo njihovo doživljanje in razumevanje besedila.

Lahko branje, priredbe znanih besedil, zvočnice in izdaje v maternih jezikih učencev

Nekaj leposlovnih del (*Romeo in Julija*, *Visoška kronika*, *Pod svobodnim soncem* ...) je prirejenih po pravilih lahkega branja, Zavod RISA izdaja časopis za lahko branje *20 minut*, v okviru MMC RTV Slovenija je bil leta 2014 ustanovljen spletni portal Dostopno.si, ki ima posebno rubriko Lahko branje. Do teh vsebin lahko vsi prosto dostopamo, poznati bi jih morali učitelji slovenščine kot drugega/tujega jezik.

Haramija (2019: 75) piše o uporabi lahkega branja za ljudi z omejenim znanjem jezika in posledično omejenimi jezikovnimi zmožnostmi:

Ena skupina tovrstnih uporabnikov potrebuje lahko branje le določen čas (npr. priseljenci takoj ob priselitvi, ko njihove jezikovne kompetence v drugem jeziku še niso dovolj razvite; otroci, ki svoje jezikovne kompetence šele razvijajo); druga skupina – skupina slabših bralcev – potrebuje tovrstno gradivo vse življenje, če se njihove jezikovne kompetence ne izboljšajo.

V knjižnici bi morali imeti posebne police za vse, ki se slovenščino šele učijo. Če bomo sistematično delali s priseljenci, lažje berljivih besedil sčasoma ne bodo več potrebovali in bodo lahko posegali tudi po originalnih delih.

Založba Miš izdaja knjižno zbirko Prve prave, v kateri izhajajo skrajšane različice klasičnih svetovnih in domačih literarnih del s privlačnimi ilustracijami. Ob opisu poudarjajo, da zbirka stremlji k temu, da obdrži kakovostno raven izvirnih del in hkrati literaturo naredi dostopno večini bralcev, tudi tistim, ki sicer morda po njej ne bi posegli:

Ne gre za krnjenje zgodb, pri katerem bi zasuli s ploho dogodkov iz izvirnega romana ali suhoparno podali povzetek izvirne zgodbe ter tako bralcu ponudili zgolj informativno bralsko izkušnjo. Pri predelavi v skrajšano različico ostajamo zvesti zgodbi, pripovednemu slogu in literarnim osebam v izvirniku.

Večinoma so priredbe, ki so dostopne, prezahtevne za priseljence, ki se šolajo prvo leto in njihov materni jezik ni slovanski, zato za njih sami pripravimo zelo okrnjene povzetke besedil, ki jih njihovi vrstniki berejo v originalu. To seveda ne pomeni, da bodo spoznali literarno delo, ampak le, da bodo lažje sledili pogovoru v razredu.

Običajno starši, ki v Sloveniji še ne živijo dolgo, otroku ne morejo brati knjig v slovenščini, saj jezika okolja tudi oni ne obvladajo. Zato pomislimo na zvočnice – otroku posodimo knjigo in zvočno knjigo. Tako besedilo sliši, hkrati pa mu sledi v knjigi. Posnetek lahko ugasne in ponovno posluša nekatere dele besedila, tako kot se tudi pri branju vrača k besedilu, ki ga je že prebral.

Kot primerno obliko spodbujanja branja navajam tudi branje istega literarnega dela v maternem jeziku učenca in v slovenščini. Seznam del na temo *Enaki v različnosti* sta pripravili Darja Lavrenčič Vrabec in Ida Mlakar Črnič (Pionirska – Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo), podatki o knjigah v slovenščini so dopolnjeni z izdajami istega dela v drugih jezikih. Upoštevané so knjige, ki so dostopne v sistemu Cobiss, in jih lahko dobimo tudi prek medknjižnične izposoje. S tem omogočimo, da učenci in dijaki dostopajo do kakovostne literature v svojem prvem jeziku ali pa v jeziku, ki ga znajo oziroma se ga učijo. Starejši osnovnošolci in dijaki so katero izmed del morda že spoznali v svoji domovini, zato je branje

teh del v slovenščini za njih lažje. Seznam je dosegljiv na spletni strani <https://www.jeziki-stejejo.si/seznama-z-gradivi-kulturnega-bazarja-2020-ter-njihovimi-izdajami-v-tuj-jezikih/>

Negovanje maternega jezika in večjezične knjige

Če ima učenec možnost prebrati isto besedilo v svojem maternem jeziku in v slovenščini, to olajša njegov prehod k branju v drugem jeziku. Knjižna zbirka Spominčice, ki izhaja pri založbi KUD Sodobnost International, je na slovenski trg prva prinesla več kakovostnih besedil slovenskih avtorjev, ki smo jih lahko brali v slovenščini (z ene strani) in v angleščini (z druge strani). Danes je večjezičnih slikanic veliko in imajo pomembno vlogo pri bralni vzgoji otrok v večjezični družbi. Zastopani so jeziki priseljencev (bosanski, srbski, makedonski, albanski, ruski, španski, kitajski, japonski), angleški jezik, ki nam pri nekaterih priseljenecih lahko pomaga pri komunikaciji, romski jezik in uradni jeziki sosednjih držav, kjer živijo Slovenci (italijanski, nemški, madžarski, hrvaški). Prosto dostopna je npr. slikanica *Hodim v vrtec* v slovenskem in arabskem jeziku, ki ponuja možnost vključitve dodatnega prevoda (<https://drive.google.com/file/d/1EkB9CLpOhoy7ioWoxNis2Mt4SEIRLg0V/view>). Taka gradiva pomagajo pri vključevanju otrok in njihovih staršev iz različnih kulturnih in jezikovnih okolij v vrtec in tudi v šolo.

V mnogih splošnih knjižnicah so večjezične slikanice posebej izpostavljene, mesto zanje moramo poiskati tudi v šolskih knjižnicah. Za slovenske otroke so te knjige lahko spodbuda in pomoč pri učenju tujih jezikov. Če priseljenec na knjižnih policah najde knjige v svojem maternem jeziku, mu s tem potrjujemo, da je njegov materni jezik pomemben. Obvladanje maternega jezika ima pomembno vlogo pri učenju drugih jezikov. Jezikovni primanjkljaji v maternem jeziku so lahko vzrok primanjkljajev, ki jih imajo otroci v slovenskem jeziku. Če otroci prvega jezika niso usvojili v zadostni meri, nimajo ustrezne jezikovne podlage za usvajanje drugega jezika. Pomen maternega jezika pa izpostavljam tudi v povezavi z identiteto priseljenca.

Vprašanje priseljencev in njihovega vključevanja v družbo je eno osrednjih vprašanj sodobnega sveta. Tina Bilban v poročilu o regionalni konferenci IBBY, na kateri so govorili o večkulturnosti in večjezičnosti v evropskem prostoru, izpostavlja (2020: 73):

V multikulturnem okolju, kakršen je nenazadnje celoten evropski prostor, je za uspešno opismenjevanje ključnega pomena, da prepoznamo pomen multilingvizma: otrokova baza je vedno materni jezik, tudi opismenjevanje je najlažje v maternem jeziku, šele ko je otrok z izražanjem, branjem in pisanjem domač v maternem jeziku, lahko hitro steče tudi proces opismenjevanja v drugem jeziku, na primer v jeziku okolja.

Tina Bilban predstavlja projekt Mantra lingua (<http://uk.mantralingua.com>), ki ga

odlikuje predvsem izjemna odprtost, saj založnik iz Velike Britanije naslavlja sodobno multikulturnost in ponuja izbor trenutno 1787 izbranih knjižnih naslovov, ki jih lahko izdajo v kakršnikoli kombinaciji izbranih 68 jezikov, pri tem pa knjigo pospremi s svinčnikom, ki lahko bere namesto nas. Tako lahko, na primer, učitelj vzpostavi stik z otrokom, ki prihaja iz drugega jezikovnega okolja, tudi če ni večč njegovega jezika. Ali pa nasprotno s knjigo, ki je otroku domača, ker govori tudi njegov materni jezik, pomaga otroku spoznavati jezik njegovega novega okolja – njegov zapis in zven.

Branje in pripovedovanje na daljavo

Od marca 2020 do zaključka šolskega leta 2019/2020 in večji del šolskega leta 2020/21 smo se z dejavnostmi za spodbujanje branja preselili v virtualno okolje. Zaprtje vrtcev, šol in knjižnic je otrokom, ki doma nimajo spodbudnega učnega okolja, onemogočilo dostop do knjig. Učenci, ki so se začeli učiti slovenščino, so učenje nadaljevali ob ekranih, kar zagotovo ni enako učinkovito kot osebni stik z učiteljem. Mnogi priseljenci doma nimajo tehničnih možnosti za učenje, predvsem pa nimajo nikogar, ki bi jim pomagal. Tudi motivacijo za učenje na daljavo težje vzdržujemo.

Med epidemijo je veliko avtorjev pripravilo spletna branja in pripovedovanja, prosto smo lahko dostopali do knjig različnih založb, pravljичne ure na daljavo so organizirale tudi knjižnice. Vse to so lahko spremljali tudi otroci, katerih materni jezik ni slovenščina. Poslušanje zgodb pisateljev je učinkovita motivacija za branje njihovih del, zavedati pa se moramo, da mnogi priseljenci spletnemu pripovedovanju ali branju ne morejo slediti. Pripovedovanje avtorjev je prehitro, učenci nimajo časa premisliti, ali poznajo pomen besed. Običajno posnetki ostanejo na spletu, zato si jih učenci lahko večkrat zavrtijo, v pomoč pa jim je tudi, če imajo pred seboj besedilo.

Za učence, ki slovenščine ne znajo dobro, je premalo, da jim po elektronski pošti pošljemo zgodbo ali pesem. Čeprav že samostojno berejo, morajo najprej slišati naše branje, saj mnogih besed ne znajo izgovoriti, potrebujejo pa tudi pomoč pri razlagi pomena besed. Najbolje je, da učencu, ki ima težave z bralnim razumevanjem, ponudimo hkrati besedilo in interpretacijo besedila. Če delamo z njim v razredu, smo učitelji ali knjižničarji tisti, ki besedilo beremo in preverjamo, ali ga otrok razume. Otrok ima besedilo pred seboj, kasneje ga sam še večkrat prebere. Če delamo na daljavo, besedilo delimo na zaslonu, skupaj ga preberemo, otroku pa ga pošljemo tudi po elektronski pošti. Če vidimo, da skupno branje ob zaslonu ni bilo dovolj, posnamemo svoje branje in otroku pošljemo še posnetek.

Učitelji, ki poučujemo v tujini, med epidemijo nismo zaznali pomanjkanja gradiv. Nasprotno – v tem času smo našli na spletu bogat nabor literarnih del in posnetkov, tako smo učence lahko še naprej spodbujali, naj berejo. Posegali smo po knjigah, ki so bile prosto dostopne, učence smo ponovno seznanili z možnostjo izposoje e-knjige. Delo na daljavo je zelo popestril prosti dostop do posnetkov pravljic ter lutkovnih in gledaliških predstav, zanimive vsebine pa vedno najdemo tudi v arhivu televizijskih in radijskih oddaj. V šolskem letu 2019/2020 med mojimi učenci v Banjaluki in Slatini ni bilo upada branja, bralna priznanja je prejelo celo več učencev kot leto prej.

Slovenske knjige med Slovenci v zamejstvu in po svetu

Tako kot je potrebno skrbno izbirati knjige za priseljence, ki so se vključili v slovenski izobraževalni sistem, je potrebno dostop do slovenskih knjig zagotoviti tudi Slovencem, ki živijo izven meja Slovenije. Med njimi so tudi učenci dopolnilnega pouka slovenščine. Dopolnilni pouk slovenščine v tujini financira in organizira Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo, ki nudi strokovno podporo. V šolskem letu 2020/21 poteka pouk v 19

evropskih državah, obiskuje ga okrog 1900 udeležencev, od tega več kot 1000 otrok. Za nekatere je slovenščina materni jezik, za druge ne. Slovenščino poučuje 36 učiteljev, od tega 13 napotenih in 23 nenapotenih.

Tudi pri delu z učenci, ki živijo izven meja Slovenije, izbiramo gradivo glede na njihovo znanje jezika. Tako kot priseljenci tudi oni prek knjig spoznavajo Slovenijo, slovenske pisatelje in ilustratorje, naravne in kulturne znamenitosti, navade in običaje. Moji učenci doma ne govorijo slovenščine, v svojem okolju slovenščine ne slišijo, zato je pomembno, da v prostem času poslušajo in gledajo slovenske oddaje, berejo ter izkoristijo še vse druge možnosti za stik z jezikom.

Društvo Bralna značka Slovenije in Javna agencija za knjigo namenita del naklade knjig, ki izidejo v okviru projektov darilne knjige za prvošolce, Zlati bralec in Rastem s knjigo tudi Slovencem, ki živijo izven meja Slovenije. Razpise za programe in projekte pripravlja Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. Učitelji skrbimo za bralno vzgojo otrok, v svoje delo vključujemo dejavnosti za spodbujanje branja, povezujemo se s slovenskimi knjižnicami. Učence opozarjamo na možnost izposoje e-knjig, medse vabimo slovenske umetnike. Društvo Slovencev Triglav, ki deluje v Banjaluki in Slatini, sodeluje s Knjižnico Antona Tomaža Linhartaradovljica in z Osrednjo knjižnico Srečka Vilharja Koper. Otroci, mladostniki in odrasli so del radovljiškega projekta Knjižnica – veselje zakladov, osnovnošolci pa sodelujejo v koprskem projektu Rovka Črkolovka.

Med učenci dopolnilnega pouka slovenščine so otroci, mladostniki in odrasli z dobrim jezikovnim znanjem in tudi taki, ki slovenščine ne znajo in se z njo srečujejo le pri pouku. Nekateri odrasli so v tujino odšli začasno, njihovi otroci se bodo vrnili v slovenski šolski sistem. V teh družinah običajno poznajo ponudbo knjig in dostop do njih, manj pa so avtorji sodobne slovenske književnosti znani učencem, ki doma slovenščine ne govorijo in Slovenijo redko obiščejo.

Zamida (2021: 235) poudarja:

Za slovensko govorno skupnost zunaj Slovenije je možnost dostopa do knjig v slovenščini eden od najpomembnejših načinov ohranjanja sporazumevalne zmožnosti v slovenščini. E-knjiga v slovenščini v smislu podpore razvoju bralne pismenosti ter bralne kulture pri uporabnikih zunaj matičnega jezikovnega okolja se v visoko digitaliziranem svetu kaže kot logično nadaljevanje jezikovnonačrtovalnih ukrepov Slovenije.

E-knjige so dostopne hitro in enostavno, izposoja prek biblosa je za Slovence, ki živijo v tujini, brezplačna.

Pri otrocih in mladostnikih, ki ne živijo v Sloveniji, prek slovenskih revij, knjig, filmov, lutkovnih in gledaliških predstav, radijskih in televizijskih oddaj in drugih kulturnih dogodkov, ki jih spremljamo prek spleta, ohranjamo živ stik z jezikom in kulturo. Mnoga društva Slovencev imajo svoje knjižnice. Mladi in starejši berejo za bralno značko, izvajamo projekt medgeneracijskega branja, v skupinah kroži bralni nahrbtnik, obiskujejo nas slovenski pesniki, pisatelji in ilustratorji, vedno znova pa iščemo še nove oblike spodbujanja branje.

Zaključek

Večjezičnost je bistveni del evropske identitete, upoštevati jo moramo pri bralni vzgoji in izbiri gradiv. Otroci, katerih materni jezik ni slovenščina, je v slovenskih

vrtec in šolah veliko, slovenščino pa se učijo tudi učenci v zamejstvu in v različnih evropskih in neevropskih državah. Pri vseh teh otrocih moramo pri izbiri bralnih gradiv upoštevati njihovo znanje jezika. Priseljenci so deležni pouka slovenščine in bralnih spodbud v vrtcu in šoli, za njih je pomembno, da se kar najbolje naučijo jezik okolja, ki je hkrati tudi učni jezik in učni predmet. Le znanje jezika jim omogoča učenje in stike z vrstniki.

Ni vseeno, kakšno bralno gradivo ponudimo učencu, ki se slovenščino šele uči. Ob branju mora imeti učenec občutek, da je pri razumevanju besedila uspešen, hkrati pa se ob vsakem besedilu nauči tudi nove besede in sporazumevalne vzorce. Pred branjem učencu vsebino zgodbe na kratko predstavimo, spodbujamo ga k ponovnem branju že prebranih zgodb. Iščemo knjige, v katerih ilustracije nosijo del sporočila in podpirajo razumevanje besedila. Izbiramo med knjigami, ki tematsko ustrezajo kronološki starosti bralca, in mu pomagamo pri premoščanju jezikovnih ovir. Knjižničarji se trudimo upoštevati znani izrek: Dati pravo knjigo ob pravem času pravemu bralcu. Dodamo pa lahko še misel Kristine Brenkove, ki je pomen kakovosti knjig za otroke poudarila z besedami: »Za otroka je treba izbirati s pin-ceto, ne pa z lopato vanj metati stvari.«

Ob mednarodnem dnevu knjig za otroke 2015 je IBBY sekcija Združenih arabskih emirатов (UAE) pripravila poslanico Mnogo kultur – ena zgodba. Besedilo je napisala Marwa Obaid Rashid Al Aqroubi, plakat pa narisala Nasim Abacian. Poslanica prinaša pomembno sporočilo o pomenu zgodb, ki jih pripovedujemo z različnimi glasovi in v različnih barvah. Zgodbe so povsod enake in vsi smo jih že slišali. V poslanici so besede, na katere ne smemo pozabiti, ko delamo z učenci, katerih materni jezik ni slovenščina: »Govorimo veliko jezikov, prihajamo iz različnih sredin, a delimo si iste zgodbe.«

Literatura

Tina Bilban, 2020: Večkulturnost in večjezičnost v evropskem prostoru. *Otrok in knjiga* 107. 73–76.

Meta Grosman, 2003: Pomen branja za posameznika in širšo družbo. V *Beremo skupaj*. Ljubljana, Mladinska knjiga. 10–12.

Barbara Hanuš in Tamara Neuman, 1987: Delo z otroki drugih narodov in narodnosti v Osnovni šoli Karla Destovnika Kajuha. V: *Drugačnost otrok v naši šoli*: zbornik s strokovnega posvetovanja, ki je bilo v Ljubljani 17. in 18. septembra 1986 (ur. Zoran Jelenc). Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše. 302–307.

Barbara Hanuš, 2009: Jezikovno uzaveščanje in bogatenje besedišča otrok. V *Šolska knjižnica*, letn. 19, št. 2–3, 180–186.

Dragica Haramija, 2019: *Lahko je brati. Lahko branje za strokovnjake* [Elektronski vir]. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod Risa, 2019.

Majda Hrženjak, 2003: Medkulturnost in otroška literatura. V *Beremo skupaj*. Ljubljana, Mladinska knjiga. 73–76.

Anica Mikuš Kos, 2015: O pomenu izobraževanja in kulture za otroke in mlade migrante in priseljence. V *Branje združuje*: z BDS že 20 let: zbornik Bralnega društva Slovenije ob 11. strokovnem posvetu. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 11–16.

Martina Peštaj, 2012: Otroci se nenehno učijo – tudi iz vznemirljivih animiranih zgodb. V *Zgibanka DVD Slon 6: osem animiranih filmov*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Marijanca Ajša Vižintin, 2017: *Medkulturna vzgoja in izobraževanje: vključevanje otrok priseljencev*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Renata Zamida, 2021: E-knjiga v slovenščini kot priložnost za ohranjanje vitalnosti slovenskega jezika zunaj meja Slovenije. V *Sociolingvistično iskrenje*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 235–256.

Ema Palovšnik in Aksinja Kermauner

INKLUZIVNA KNJIGA *LEGENDA O ZLATOROGU*

V članku je predstavljena inkluzivna knjiga z naslovom *Legenda o Zlatorogu*, namenjena tako otrokom z različnimi izzivi na področju sprejemanja informacij kot tudi nevrotičnim otrokom. Bralec se lahko z inkluzivno knjigo spozna kot s celoto ali pa le z delom, ki je zanj v tistem trenutku najbolj koristen, zanimiv. Hkrati se z isto vsebino lahko srečujejo različni bralci, pa naj se razlikujejo po starosti, kognitivnih zmožnostih ali načinu sprejemanja informacij iz okolja.

The article presents an inclusive book, titled *Legend of the Goldenhorn*, aimed so at children coping with different challenges in information reception as at neurotypical children. A reader can get to know the book as a whole, but he can also focus only on the part he finds particularly useful and relevant at a given moment. At the same time the book addresses diverse readers, differing in terms of age, cognitive abilities and information perception.

1 Uvod

Pojem inkluzija se vse pogostejše pojavlja v našem okolju, predstavlja pa stalno razvijajoči se proces, ki se ukvarja z različnostjo, prisotnostjo, participacijo in napredovanjem različnih oseb na različnih področjih. Išče in odstranjuje morebitne ovire za doseg ciljev. Pretežno se ukvarja z marginaliziranimi, izključenimi ali manj uspešnimi posamezniki (Opara 2015).

Potreb vseh posameznikov ne moremo vedno zadovoljiti hkrati in na enak način, lahko pa oblikujemo okolje ali izdelek, ki zadovolji potrebe čim širše populacije. Tako lahko posameznik ne glede na svojo različnost sodeluje in pridobiva informacije brez dodatne pomoči (Kermauner 2014).

Ker je prilagojenih knjig za otroke s posebnimi potrebami (pre)malo, smo se odločili, da v inkluzivni knjigi predstavimo legendo o Zlatorogu, ki kot ena pomembnejših slovenskih pripovedk predstavlja bogato ljudsko izročilo. Poznamo kar nekaj različic, a nobena ni prilagojena otrokom, ki se srečujejo z izzivi na področju sprejemanja informacij oz. bralno oviranim otrokom. Inkluzivna knjiga je tako s prilagoditvami na več področjih namenjena različnim otrokom, njihovem napredovanju in osebni rasti, predvsem pa spodbujanju njihovega veselja do branja.

2 Inkluzija in različnost

Zagotavljanje enakih možnosti ne pomeni istih možnosti, zato je nesmiselno zagotavljanje enake pomoči in prilagoditev vsem. Ljudje smo individuumi, niti dva posameznika nista enaka, zato prav vsak potrebuje različno količino in obliko pomoči ter podpore na različnih področjih. Inkluzija skrbi za univerzalne dostope in prilagaja okolje, pripomočke in načine dela, ki omogočajo participacijo čim več ljudi brez specifične dodatne podpore, ter s tem posameznikom in okolici omogočajo napredek (Le Capitaine 2018; Nojič 2006).

Nezmožnosti so pogosto pogojene s časom in okoljem, v katerem nekdo živi, s kulturnimi vrednotami, ki usmerjajo človeške kompetence in določajo, kaj je t. i. normalno in kaj ne oz. kaj večina sprejema. S tem se pojavijo tudi pojmi, kot so nezmožnost, invalidnost ipd. Koristneje za posameznika in družbo vsekakor je, če se osredotočamo na spekter ali kontinuum kompetenc, sposobnosti in spretnosti posameznika ter se zavedamo nevrrozličnosti – ljudje delujemo različno, imamo različne kompetence, predznanja in izkušnje, zato smo uspešni na različnih področjih. Ker bogatejše okolje vzpodbuja kompleksnejše nevronske povezave v možganih in se posamezniki z več izkušnjami lažje prilagajajo potrebam okolja, je prav, da v čim večji meri poskrbimo za dostop do raznolikih izkušenj predvsem tistim, ki jih potrebujejo in si jih želijo (Armstrong 2019; Rutar v Kermauner in Plazar 2019).

Kljub vsemu temu vedenju pa se še vedno pojavljajo dileme, ali posameznike za potrebe pridobivanja ustrezne pomoči, podpore in prilagoditev razvrščati v skupine in kako jih poimenovati, ne da bi jih pri tem stigmatizirali. S pomočjo klasifikacije je namreč mogoče odkriti posameznikove ključne potrebe in sposobnosti, ki služijo kot izhodišče ustreznih prilagoditev. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (*Uradni list RS*, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZUOPP) opredeljuje devet skupin otrok s posebnimi potrebami: otroci z motnjami v duševnem razvoju; slepi in slabovidni otroci oz. otroci z okvaro vidne funkcije; gluhi in naglušni otroci; otroci z govorno-jezikovnimi motnjami; gibalno ovirani otroci; dolgotrajno bolni otroci; otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja; otroci z avtističnimi motnjami in otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.

Poleg teh opredelitev so še druge ranljive skupine, ki za aktivno vključevanje in participacijo v okolju potrebujejo dodatno pomoč in ustrezne prilagoditve. To so lahko nadarjeni in talentirani, gluhoslepi, osebe z nižjim socialnoekonomskim položajem, osebe iz dvojezičnih okolij, iz romskih okolij, priseljenci, begunci, iskalci azila, starejši, osebe po kapi, po poškodbi glave, z demenco in afazijo (Haramija in Knapp 2019).

Za pripravo inkluzivne knjige je potrebno poznavanje zmožnosti in sposobnosti čim bolj raznolike populacije, zato so v nadaljevanju predstavljene ključne ugotovitve o posameznih skupinah otrok, seveda ob zavedanju, da so vse skupine izredno heterogene, posamezniki pa imajo različne zmožnosti in kompetence.

Otroci z motnjami v duševnem razvoju

Za to skupino otrok so značilne nižje intelektualne sposobnosti, skromnejše besedišče, upočasnjeno kognitivno delovanje, težave s presojanjem, sklepanjem in abstraktnim mišljenjem, zato bralci težje razumejo daljše, kompleksnejše besede,

besedne zveze in besede v nevsakdanji rabi. Potrebujemo konkretna ponazorila, več časa, spodbujanje, motivacijo in ponavljanje. Nekaterim so pri branju v veliko pomoč konkretizacije in uporaba preprostega jezika, samostojno lahko berejo preprosta besedila. Radi berejo besedila v lahkem branju s konkretnimi ponazorili za razumevanje vsebine. Tisti, ki se srečujejo z večjimi izzivi na področju razumevanja in sporočanja, uporabljajo nadomestno ali dopolnilno komunikacijo. Nekateri ne zmorejo samostojnega branja, radi pa poslušajo branje drugega (Albreht, Zupanc, Pajk, Kutin, Gavran in Zapušek Černe 2016; Nomura, Skat Nielsen in Tronbacke 2010; Vovk Ornik 2015).

Otroci s slepoto, slabovidnostjo in z okvaro vidne funkcije¹

Otrokom s slepoto, slabovidnostjo in z okvaro vidne funkcije vida ni mogoče popraviti s korekcijo (tj. z očali, kontaktnimi lečami, operacijami ali drugimi medicinskimi ukrepi). Razlikujejo se glede na sprejemanje vidnih dražljajev, kognitivne sposobnosti, samostojnost, motoriko, vedenje in socialno vključenost, največje razlike pa se pojavljajo pri sprejemanju okvare vida in funkcioniranju v vsakdanjem življenju. Namesto vida si pri zaznavanju predmetov in oseb od daleč pomagajo s sluhom, od blizu pa s tipom. Otrokom s slabovidnostjo se pojavljajo meglen in nejasen vid, barvna slepota, težave z globinskim vidom in/ali manjši obseg vida, kar pomeni, da delov vidnega polja ne zaznavajo. Pri branju si pomagajo s povečevalnimi stekli, elektronskimi lupami in/ali povečanim tiskom. Primerna so besedila, ki upoštevajo grafične prilagoditve, in sicer s povečanim tiskom na vsaj 18 pik in zapisom v malih tiskanih črkah. Otroci s slepoto iz okolja ne sprejemajo vidnih informacij, zato si pri orientaciji in zaznavanju pomagajo predvsem s tipom in sluhom ter pripomočki, ki nadomeščajo vid, kot so bela palica, pes vodič, bralec zaslona in brajeva vrstica. Berejo in pišejo predvsem v brajici, pomagajo si tudi s sintetizatorji zvoka, ki preberejo zapisano besedilo na računalniku ali telefonu. Veliko knjig je že posnetih v zvočni obliki, mlajši pa radi listajo tipanke. Otroci z okvaro vidne funkcije, kar je posledica obolenja ali nedelovanja osrednjega živčevja, se srečujejo z izzivi na področju vidne pozornosti in vidne kompleksnosti, motenj pogleda in fiksacije, z zakasnelim in upočasnjanim vidnim odgovorom, odsotnim, netipičnim vidnim odgovorom, ki se kaže kot reakcija na grozečo nevarnost, neustreznim vidno-motoričnim vedenjem, npr. koordinacija oko-roka, neučinkovito vidno percepcijo ali z vidno agnozijo (Albreht idr. 2016; Kermauner 2014; Kermauner 2016; Vovk Ornik 2015).

Otroci z gluhoto in naglušnostjo

Otroci z gluhoto in naglušnostjo se razlikujejo glede na povprečno izgubo sluha v govornem območju. Izguba sluha različno vpliva na otrokove govorne in jezikovne

¹ Čeprav to skupino otrok ZUOPP imenuje slepi in slabovidni otroci oz. otroci z okvaro vidne funkcije, bomo na tem mestu raje uporabili pozitivno terminologijo, ki postavlja na prvo mesto osebo, šele potem njeno okvaro oz. motnjo. Enako velja za naslednje skupine otrok po ZUOPP.

spretnosti ter na sporazumevanje, izobraževanje in socializacijo. Pojavljajo se razlike glede na vrsto in stopnjo izgube sluha, ustrezno in zgodnjo obravnavo, kognitivne spretnosti, otrokove osebnostne lastnosti, močno pa k temu prispeva tudi čas nastanka izgube sluha, torej prelingvalno ali postlingvalno. Otroci z naglušnostjo si pri sporazumevanju pomagajo z odgledovanjem z ustnic, pri težki izgubi tudi z znakovnim jezikom, saj veliko glasov slišijo nepopolno in popačeno. Razumevanje besed, povedi, besedil in govora je otežkočeno, počasneje usvajajo besedišče, slovnična pravila in se srečujejo z izzivi pri oblikovanju povedi in besedil v smiselno celoto. Težje razumejo preneseni pomen, odvisne in vrinjene stavke ter dvojno zanikanje. Otroci z gluhoto zaradi oteženega sporazumevanja uporabljajo znakovni jezik kot svoj naravni jezik. Ne zmorejo slišati ali razumeti govora, zato komunicirajo v znakovnem jeziku, ki ima drugačno slovnico kot govorjeni jezik, in v pisni obliki. Srečujejo se z jezikovnimi izzivi pri branju, pisanju in govoru, pogosto imajo skromnejše besedišče in slabše osvojene slovnične strukture. Razumejo preprostejša besedišča z enostavnimi stavčnimi strukturami, konkretne primere in preproste zapise. Težje razumejo abstraktne pojme, metafore in jezikovne posebnosti. Pogosto zavračajo leposlovje, saj je zaradi besednih figur zanje težje razumljivo. Priredbe besedil v lahkem branju lažje dojemajo in s tem dvigujejo lastno bralno motivacijo. Besedila lažje razumejo, kadar vsebujejo ilustracije kretenj ali posnetke tolmačenja v obliki videa (Kermauner 2016; Kermauner 2018; Vizjak Puškar 2019 v Haramija in Knapp 2019; Vovk Ornik 2015).

Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami

Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami (GJM) se srečujejo z izzivi na področju govora in jezika ter nimajo težav s sluhom. Izzivi se pojavljajo tako pri sprejemanju, oddajanju, obdelavi, kot tudi pri pošiljanju besednih, nebesednih in grafičnih elementov, kar vpliva na sporazumevanje, komunikacijo ter branje in pisanje. Pogosta so neskladja med besednimi in nebesednimi sposobnostmi, pri čemer so nebesedne sposobnosti običajno boljše od besednih. Njihovo besedišče je skromno, pri prejetju in oddajanju besednih informacij potrebujejo več časa, sistematične pomoči in ponovitev za pomnjenje, priklic informacij in tvorjenje povedi ter besedil. Fonološko zavedanje je šibko, skladnja je šibkeje osvojena, prepoznavanje istih besed v različnih slovničnih strukturah je oteženo, ravno tako razumevanje sopomenk, večpomenk in tvorjenk. Slabše razumejo prenesene pomene, metafore in frazeme kot tudi zanikanja ali dvojno zanikanje. Težje razumejo zaimke in ne razlikujejo med vprašalnicami, saj ne vedo, na kaj se nanašajo, ker ne prepoznavajo besed, vzetih iz konteksta, zato za razumevanje potrebujejo konkretiziranje. Z večjimi izzivi se srečujejo pri samostojnem branju in razumevanju umetnostnih besedil kot tudi pri zapisovanju le-teh. Lažje razumejo govorjeno besedilo z uporabo preprostega besedišča in konkretnimi primeri. Pri besedilih potrebujejo prilagoditve, ki jih zasledimo pri lahkem branju. Poleg tega se svetuje uporaba dvogovora, ki omogoča bralčevo vživljanje v dogajanje (American Speech-Language-Hearing Association 1993; Košak Babuder 2010 v Kermauner 2018; Vizjak Puškar 2019 v Haramija in Knapp 2019; Vovk Ornik 2015).

Otroci z gibalno oviranostjo

Zaradi poškodbe ali okvare gibalnega aparata, centralnega ali perifernega živčevja so ti otroci ovirani pri gibanju, skrbi zase in izvrševanju življenjskih funkcij. Kadar nimajo pridruženih motenj, ne potrebujejo posebnih grafičnih ali jezikovnih prilagoditev pri branju, določeni potrebujejo le pomoč pri namestitvi knjige (Vovk Ornik 2015; Kermauner 2016).

Otroci z dolgotrajno boleznijo

Kadar pri otrocih bolezni ne izzveni v času treh mesecev in posledice bolezni ali zdravljenja vplivajo na njihovo funkcioniranje in uspešnost, govorimo o otrocih z dolgotrajno boleznijo. Lahko se srečujejo z motnjami pozornosti s hiperaktivnostjo (ADHD ali brez nje, kjer prihaja do nevrokemičnih posebnosti, zlasti v delovanju nevrotansmitorjev. Odražajo se kot pomanjkanje vztrajnosti pri dejavnostih, ki zahtevajo kognitivno zavzetost, in težijo k prehajanju ene dejavnosti k drugi. Kaže se dezorganiziranost, slaba usmerjenost, pretirana, brezciljna dejavnost, odkrenljiva pozornost in impulzivnost, kar pa ne vpliva na intelektualne sposobnosti, četudi specifične vedenja in pozornosti lahko povzročajo izzive pri branju, pisanju in drugih učnih spretnostih. Prilagoditve pri lahkem branju so tem osebam lahko v veliko pomoč (Nagode 2008; Nomura idr. 2010).

Otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja

Otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja (PPPU) se srečujejo z različnimi primanjkljaji na področju pozornosti, pomnjenja, mišljenja, koordinacije, komunikacije, socialnih kompetentnosti in čustvenega dozorevanja. Večji izzivi se kažejo na področju branja, pisanja, pravopisa in računanja, kjer sta potrebna interpretacija in povezovanje informacij. Težje dekodirajo zapisane besede in jih črkujejo, četudi jih razumejo. Pri branju jim koristijo besedila, prilagojena v lahkem branju (Nagode 2008; Nielson in Irvall 2007; Nomura idr. 2010).

Otroci z avtističnimi motnjami

Za to skupino otrok so značilne posebnosti na področjih besedne in nebesedne komunikacije, fleksibilnosti mišljenja, razumevanja prenesenih pomenov in besednih figur ter socialne integracije. Na področju bralne pismenosti se najbolj znajdejo posamezniki z visokofunkcionalnim avtizmom ali Aspergerjevim sindromom, za katere so značilne povprečne ali celo nadpovprečne intelektualne sposobnosti. V besedilih za boljše razumevanje potrebujejo prilagoditve, kot sta konkretizacija in dobredno navajanje, saj prenesenih pomenov pogosto ne razumejo. Priporočena je enopomenska, a ne osiromašena literatura. Ustrezne prilagoditve so besedila, prilagojena v lahkem branje (Kermauner in Plazar 2019; Licardo 2019 v Haramija in Knapp 2019; Vovk Ornik 2015).

Otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami

Otroci iz te skupine doživljajo različne, dalj časa trajajoče izzive v socialnih interakcijah, na kar vplivajo biološki, psihološki, socialni in okoljski dejavniki ter se kažejo kot neustrezno zadovoljevanje psihosocialnih potreb, doživljanje travmatskih izkušenj, slabša kontrola impulzov in pomanjkanje strategij spoprijemanja (Vovk Ornik 2015). Ne potrebujejo posebnih jezikovnih ali oblikovnih prilagoditev besedil.

Otroci z gluhoslepoto

Otroci iz te skupine imajo hkratno okvaro sluha in vida v tolikšni meri, da jim to povzroča izzive v vsakodnevnem funkcioniranju. Zaradi specifične okvare potrebujejo posebno prilagojeno pomoč, storitve, ki so namenjene samo otrokom z gluhoto ali samo otrokom s slepoto, pa jim dostikrat ne koristijo. Večina potrebuje prilagoditve v lahkem branju in zapis v brajici (Gerenčer 2005 v Gerenčer Pegan 2017; Nomura idr. 2010) in pa specifične načine sporazumevanja.

Otroci z nadarjenostjo in/ali talentiranostjo

Ti otroci kljub visokim sposobnostim in zmožnostim na splošnem intelektualnem, specifično akademskem, produktivnem, kreativnem, vodstvenem ali umetniškem področju za funkcioniranje, razvoj sposobnosti in prispevanje lastnega deleža družbi potrebujejo dodatno pomoč, usmerjanje, vzpodbude in določene prilagoditve. Potrebujejo dodatno vzpodbudo pri razvijanju višjih miselnih procesov in konceptov na fleksibilen način v varnem okolju ter intelektualne izzive, s katerimi poglobljeno raziskujejo neko temo in prikažejo lastno ustvarjalnost ter svobodo izražanja (Žagar, Artač, Bezić, Nagy in Purgar 1999).

Otroci z dvojno izjemnostjo

Otroci imajo poleg nadarjenosti še eno od posebnih potreb, zato jih je treba posebej obravnavati in razvijati njihova močna področja. Pogosto imajo težave pri branju zaradi kognitivnih posebnosti – procesiranja informacij (Lep 2012: 70–71).

3 Legenda o Zlatorogu

Ljudske pripovedi so dragocene, ker segajo dlje kot zapisana zgodovina in sporočajo, kako so predniki živeli, kakšna prepričanja in pravila so takrat veljala. Iz slovenskih pripovedi je razbrati, da so bili ljudje blagi in občutljivi za krivice, hkrati pa sporočajo o revščini, trdem delu, lepi slovenski besedi in ljubezni do domovine (Aškerc 2004; Kunaver in Lipovšek 2011).

Legenda o Zlatorogu je planinska pripovedka o lovcu in čudežni živali visokogorja – Zlatorogu, vladarju živalske divjine, ki prikazuje tesno povezanost človeka z naravo. Njeno sporočilo opominja na spoštljiv odnos do gora in trajnostnega varstva

narave. Prepoznavna je predvsem v Triglavskem narodnem parku, predstavlja simbol varstva narave in je prisposoba enotnosti zavarovanega parka z gorskimi vrtovi, ki naj bi jih v preteklosti varoval Zlatorog. Po nekaterih zapisih naj bi legenda izvirala iz Trente, po drugih iz Bohinja, ker pa sta ta dva kraja povezana z gorami, kjer naj bi se nahajal Zlatorog, se je verjetno dotaknila prebivalcev v obeh dolinah (Baumbach 1995; Mihelič 2018).

Zaradi ustnega izročila je mogoče najti različne variante. Te se razlikujejo predvsem pri ustvarjanju dramatičnega vzdušja, ki se ponekod kaže z omenjanjem zelenega lovca ali ljubosumnega dekleta, ki naj bi trentarskega lovca nagovarjalo ali nagovorilo k uboju živali, v natančnosti opisovanja prizorov, ki se odvijajo med dekletom iz doline, v katero je zaljubljen trentarski lovec, in trgovcem ter v poimenovanju glavnih oseb (Palovšnik 2020).

Zgodba govori o lovcu, ki je bil varovan s strani belih žena. Te so v planinskem raju pasle bele koze, ki jih je vodil bel kozel z zlatimi rogovi – Zlatorog. Veljalo je, da so njegovi rogovi ključ do skritega zaklada v gori. Lovec je v želji po zakladu streljal na Zlatoroga in ga tudi zadel. Iz njegove krvi je zrastle triglavske rože, ki jo je ranjeni Zlatorog pojedel in takoj okreval. Stekel je proti lovcu, ta pa je zaradi bleščanja zlatih rogov v soncu stopil v prepad. Zlatorog je v jezi razkopal planinski raj in skupaj z belimi ženami za vedno izginil v neznano, zaklad pa naj bi ostal skrit v gorah pod Triglavom (Kunaver in Lipovšek 2011; Aškerc 2004; Baumbach 1995).

Pripovedka sporoča, da so se ljudje iz strahu in spoštovanja izogibali visokogorja; zanje so bile to pravičnice dežele, kjer so živeli bogovi in skrivnostna bitja, kot so npr. bele žene in zmaji. Zaradi revščine so se domačini kasneje pričeli naseljevati tudi v višje ležečih krajih, kjer so jih ta skrivnostna bitja varovala in vodila. Običajno so bile to živali bele barve (zaradi naravne mutacije so bile brez pigmenta – albinizem), česar si takrat niso znali razlagati, saj se v naravi le redko pojavljajo. Kdor je srečal tako belo žival, je verjel, da se je soočil z nečim nadnaravnim, in je ob pripovedovanju žival predstavil še večjo, bolj belo in posebno. Zaradi vedno večjega poseganja človeka v naravo so te živali ušle drugam, kar je v skladu z vsebino zgodbe (Aškerc 2004; Kunaver in Lipovšek 2011; Kretzenbacher 1995 v Baumbach 1995).

Zgodba spominja tudi na zgodbo gorskega vodnika in divjega lovca Ivana Berginca Štuklja, ki se je večkrat podal v visokogorje, že leta 1890 naj bi preplezal navpične triglavske stene. Tudi on naj bi, podobno kot v zgodbi, svojo puško usmeril proti gamsu in bil pri tem ubit. Lov na gamse je bil v tistem času prepovedan, saj naj bi bili last dunajskega cesarja, torej je podobno kot v legendi o Zlatorogu ustrelil sveto žival in bil pri tem pogubljen (Kunaver in Lipovšek 2011).

Opisi narave v legendi sovpadajo s poznanimi naravnimi pojavi. Na območju Triglavskega narodnega parka, v visokogorju, kjer naj bi Zlatorog nekoč s svojimi zlatimi rogovi razril nekdanji raj, se nahajajo sledi v obliki žlebov, žlebičkov, škrapelj, polic in prepadnih sten. Pod Triglavom so Zlatorogove police, nevarna smer, ki prečka Triglavsko steno, strmina Zelenica, na kateri prevladujejo pesek in skale, med njimi pa so cvetoči gorski pašniki. Med skalnimi razpokami še vedno raste triglavska roža. Prav tako naj bi gora Bogatin dobila ime po govoricah, da naj bi skrivala zaklad – bogate rude, v kar je verjelo veliko ljudi, saj so že od rimskih časov goro oblegali iskalcı rude. Na visokih planotah se še danes pojavljajo bele meglice, ki ob ustrezni domišljiji lahko spominjajo na bele žene (Baumbach 1995; Kunaver 1996; Kunaver in Lipovšek 2011).

Legenda o Zlatorogu je polna sporočil iz preteklosti, ki jih kot večna svarila prinaša v prihodnost, in človeku sporoča, naj v naravi ne prestopa dovoljenih meja. Zlatorog predstavlja skrivnostno podobo narave, ki si zna celiti rane in pogubiti človeka, ki jo je ranil. Enako se je zgodilo z lovcom v zgodbi, ki ga je pohlep po zlatu in bahanju pred svojo izbranko pripeljal do tragičnega konca, tako kot tudi človeka, ki si želi od narave več, kot potrebuje. Žival, ki je del narave, ostaja nesmrtna, prilagodljiva, medtem ko je človek smrten in odvisen od narave. Zaradi človeške pohlepnosti in želje po materialnih dobrinah marsikdo pravega zaklada še ni našel, saj je resnični zaklad pravzaprav narava sama (Aškerc 2004; Kunaver in Lipovšek 2011).

Zlatorog je pomemben slovenski simbol. Ker narod ni imel kralja, si je ustvarili tri kraljevske podobe – goro Triglav, kralja Matjaža in kraljevskega Zlatoroga. Kot simbol je še danes v grbu Bovca (Kunaver in Lipovšek 2011).

Omembe vredno je opazovanje Miheliča (2018), ki je po šolah in vrtcih pripovedoval pravljice, pri tem pa je bil pozoren na odziv otrok, predvsem na prenos sporočila in način, kako se v legendi zgodi kazen. Božanstvo po njegovih pripovedih nikoli ne kaznuje neposredno, temveč vedno posredno. Tako se je zgodilo tudi v legendi o Zlatorogu, v kateri je sicer Zlatorog zdirjal proti lovcu, a ga ni pahnil v prepad, temveč so se Zlatorogovi rogovi tako bleščali, da je to lovca zaslepilo in je sam prestrašen zgrešil stopinjo nad prepadom.

4 Predstavitev rezultatov

Raziskovalni vprašanji

V raziskavi sta bili zastavljeni dve raziskovalni vprašanji, in sicer:

1. Katere prilagoditve v knjigi razumejo osebe s posebnimi potrebami?
2. Kako posamezniki s pričakovanim razvojem sprejemajo prilagoditve v knjigi?

Načrt

Po teoretičnem pregledu dostopne literature je bila načrtovana inkluzivna knjiga z vsebino legende o Zlatorogu, torej priprava in prevod besedila v lahko berljivo in razumljivo obliko skupaj s pomočniki, vnos fotografij s ključnimi elementi in barvnimi kontrasti v knjigo v papirnati obliki, dodani brajica in tipna slika, namenjeni predvsem otrokom s slepoto in slabovidnostjo, pa tudi slike kretenj v SZJ, namenjene predvsem otrokom z gluhoti. Načrtovana je bila knjiga v škatli, ki nudi podporo vsebini tiskane knjige, in videoposnetek s fotografijami iz knjige, tolmačenjem v SZJ in zvočno podporo, objavljen na spletnem portalu YouTube, ki ponudi raznolik dostop do zgodbe.

Celotni izdelek naj bi preizkusili v praksi z različnimi bralci, in sicer individualno ali v manjših skupinah preko opazovanja z udeležbo, bralcem pa omogočili rokovanje s končnim izdelkom ter branje in poslušanje besedila. Po branju je bil načrtovan polstrukturiran intervju z bralci, preko katerega bi dobili povratne informacije o razumevanju in ustreznosti prilagoditev, hkrati pa tudi pogled bralcev na inkluzivno knjigo, ki vsebuje informacije, posredovane v različnih oblikah. Zaradi

izrednih razmer, ki so bile posledica epidemije nalezljive bolezni SARS-CoV-2 (COVID-19), je bilo potrebno načrt prilagoditi.

Izvedba

Inkluzivna knjiga je bila zaradi obsega pripravljena v več delih. V začetku je bilo izdelano besedilo v lahkem branju, brajici in SZJ, ki je v knjigi predstavljeno v slikah, dodana je tudi povezava do videoposnetka na spletnem portalu YouTube, v katerem so slike iz knjige in kretnje v SZJ. Izdelana je bila knjiga v škatli. Fotografije elementov knjige v škatli so bile obdelane in umeščene v knjigo, pripravljen je bil načrt za 3D-tisk, potreben za tiskanje tipne knjige v tiskarni. Izdelava posameznih delov končnega izdelka se je prepletala, v nadaljevanju pa je za lažje razumevanje opisan potek dela po strnjenih celotah.

Knjiga v škatli

S knjigo v škatli oz. kovčku² je omogočena dodatna možnost sprejemanja informacij in spoznavanja s ključnimi elementi zgodbe. Bralec z vsemi elementi lahko rokuje in spoznava zgodbo s pomočjo tipa.

V legendi o Zlatorogu se pojavljajo bele žene, Zlatorog, koze, lovec, dekle, v katero je bil lovec zaljubljen,³ pa tudi podrobnosti, kot so trava, triglavska roža, zlato in srce.

Osnovna scena je izdelana iz lesa, ki se stabilno sestavi v dve nadstropji, s čimer so prikazani veličina narave, strma, gorska pobočja in prepadi. V nekaj potezah je prvo sceno, ki z umetno travo in kvačkanimi rožami kontrastne barve predstavlja gorski raj, mogoče spremeniti v drugi prizor, skalnati visokogorski svet. Za prikaz grobsti skal v visokogorju je uporabljena z akrilnimi barvami obarvana tetra ple-nica, ki omogoča varno tipanje, a hkrati zavedanje, da so stene ostre in hladne. Tla so razgibana, obarvana s sivo in rjavo barvo, celotna scena je za gladek in hladen učinek premazana z lepilom.

Modeli Zlatoroga in belih koz so natisnjeni s 3D tiskalnikom, zlepljeni skupaj ter ojačani z belim blagom in lepilom. Vse skupaj je prebarvano z akrilno barvo in lakom za sijaj, po telesu so modeli prepleteni s polnilom za blazine, kar daje topel občutek dlakave živali.

Bele žene so izdelane iz igračk punčk, prebarvanih z akrilno barvo ter lakom za sijaj. Sešite imajo hlače in dolge obleke iz belega blaga in vrtno koprene, kar daje poseben tipni občutek. Lase imajo obarvane belo in skrite pod dolgo vlečko iz vrtno koprene, skozi katero bralec lahko pogleda in dobi občutek meglic oziroma jih otipa.

Lovec in njegovo dekle (v zgodbi na predlog pomočnikov poimenovana Danijela) sta izdelana iz punčk, ki sta manjši od belih žen. Lovec ima sešito lovsko obleko in brezrokavnik iz filca, škornji so izdelani z vročim lepilom in prelakirani z akrilno

² Za zagotavljanje dovolj velike igralne površine, spravila vseh elementov in lažji transport je knjiga pripravljena v potovalnem kovčku.

³ Čeprav se zaljubljenost lovca v dekle ne pojavlja v vseh zgodbah, smo skupaj s pomočniki presodili, da je ta del zgodbe za bralca izredno zanimiv in ga zato umestili v knjigo.

barvo ter lakom. Na glavi ima klobuk iz filca, v katerem je všita rdeča roža, kar ponazarja njegovo povezanost z naravo. Na hrbtu ima obešeno puško, izrezljano iz lesa. Na obrazu ima brke in brado iz tršega dela gobice za pomivanje posode, kar omogoča tipno prepoznavo moške osebe.

Lovčeva ljubezen, dekle Danijela, je izdelana iz enake igrache punčke kot lovec, le da ima sešito žensko obleko s predpasnikom, na glavi pa ima spleteno dolgo kito. Obuta je v čevljičke, prebarvane z rjavo barvo in lakom. Med lovцем in dekletom je dovolj tipnih razlik, hkrati pa sta si podobna, saj oba predstavljata človeka.

Za dodatno razumevanje zgodbe so pripravljene še nekatere podrobnosti, s katerimi si bralec popestri pripovedovanje. Zaklad oz. zlato je ponazorjeno s kamenčki, pobarvanimi enako kot Zlatorogovi zlati rogovi. Izdelana sta tudi srce in kapljica krvi iz rdečega filca. Srce je izrezano v klasični obliki, ki simbolizira ljubezen, hkrati pa je lahko izhodišče za pogovor o simbolih, ljubezni. V kapljici krvi je skrita triglavska roža. Bralec jo s prsti obrne in tako ponazori rast triglavske rože iz te kapljice. Bralcu, ki je motorično manj spreten, se lahko ponudi že obrnjena kapljica.

Vse omenjeno se zloži v potovalni kovček, ki so mu priložena enostavna, slikovno podprta navodila za postavljanje prve in druge scene ter navodila za spravo elementov v kovček. Priložen je kolofon, v katerem je omenjena tudi klasična knjiga z lahkim branjem, tipanko, brajico in kretnjami v sliki, dodana je koda QR s povezavo do videoposnetka knjige.

Tiskana knjiga

Knjiga je zaradi boljše dostopnosti pripravljena na način, ki omogoča tisk večje naklade oz. ponatis. V začetku je predstavljena struktura knjige s pomočjo preprostih razlag SZJ, lahkega branja in tipanke. Namen tega je seznanjanje z določenimi pojmi in načini sprejemanja informacij.

V knjigi je na levi strani predstavljena zgodba v kretnjah SZJ s podnapisi. Na desni je v zgornjem delu besedilo v lahkem branju, zapisano v kontrastni barvi, pod njim pa so fotografije iz kovčka, obdelane tako, da so izpostavljeni ključni elementi v kontrastnih barvah. Čez te slike naj bi bil po načrtih natisnjen 3D nanos laka ključnih elementov posamezne strani, kar omogoča tipno zaznavo slepim in dodatno senzorno izkušnjo videčim. Vmes je prozorna folija, na kateri je natisnjena zgodba v brajici, kar omogoča slepim branje besedila, videčim pa seznanjanje s pisavo slepih.

Na zadnjih straneh knjige sta pripravljene še enoročna abeceda SZJ in abeceda brajice, na koncu pa je dodan tudi kolofon. Na zadnji platnici je koda QR s preprostimi navodili za dostop do videoposnetka.

Lahko branje

Lahko branje je bilo pripravljeno s tremi pomočniki, odraslimi osebami, ki obiskujejo Center za usposabljanje, delo in varstvo Matevža Langusa v Radovljici, Varstveno-delovni center Jesenice. Pomočnike je predlagala vodja delovne enote, nato pa so se po predstavitvi projekta sami odločili za sodelovanje, s čimer so se strinjali tudi njihovi starši oz. skrbniki.

Celotno besedilo je bilo pripravljeno v treh delih. Na prvem srečanju so bili pomočniki seznanjeni z načinom dela in idejo o končnem izdelku, torej tiskano obliko knjige z lahkim branjem, brajico in SZJ. Motivirani so bili za pripravo besedila v lahkem branju. Pred drugim srečanjem s pomočniki je bil zaradi kompleksnosti, raznolikosti in zahtevnosti jezika pripravljen krajši zapis *Legende o Zlatorogu*, v katerem so bili izpuščeni manj pomembni deli zgodbe, predvsem tisti, ki se niso ponavljali v različnih verzijah. Kljub izzivu ohranjanja velikega števila skritih sporočil je bila pripravljena vsebina za izhodiščno delo s pomočniki.

Nihče od pomočnikov ni bil bralec, zato so na drugem srečanju poslušali vsako poved posebej in s pomočjo odprtih vprašanj interpretirali lastno razumevanje besed ter celotne povedi. Iz izhodiščnega besedila so bile izločene težje besede, ponekod so bile zahtevnejše besede dodatno razložene, spet drugje pa nadomeščene s popolnoma novimi besedami, ki so jih predlagali pomočniki. Ves čas so sodelovali in oblikovali njim razumljivo besedilo. Odločili so se tudi za vključitev zaljubljenega dekleta, ki so jo poimenovali Danijela, lovcu pa niso želeli nadeti posebnega imena, temveč so se soglasno odločili, da ostane »lovec«.

Na naslednjem srečanju so pomočniki najprej določili pisavo, za katero so menili, da bo najbolj primerna za zapis v knjigi. Izbirali so med naborom črk Tahoma, Calibri, Verdana, Open Dyslexic in Arial (brezserifne pisave), nato pa še med velikostmi 12, 14, 16 in 18. Odločili so se za Arial, glede velikosti pa so se odločali med 16 ali 18, na koncu pa so izbrali velikost 17. V nadaljevanju so poslušali besedilo, ki so ga pripravili na preteklem srečanju. Slišali so vsako poved posebej in ob pomoči odprtih vprašanj diskurirali o razumljivosti besedila. Vnesli so nekaj manjših sprememb ter oblikovali končno besedilo.

Sodelovanje s pomočniki je ves čas potekalo preko dialoga s poudarkom na upoštevanju njihovega mnenja. Besedilo je bilo v celoti pripravljeno v treh srečanjih po pol ure oz. manj z namenom ohranjanja koncentracije, motivacije in aktivne participacije pomočnikov.

Slikovna podpora in tipanka

Za dopolnjevanje besedila v lahkem branju so v knjigi dodane fotografije elementov knjige v kovčku. Izbrane fotografije dopolnjujejo informacije iz besedila in upodabljajo elemente iz kovčka. S tem je ustvarjena povezava med branjem ali poslušanjem ter opazovanjem in tipanjem.

Fotografije so preproste, enoznačne in prikazujejo bistvo dela zgodbe. So jasne, brez podrobnosti, s ključnimi elementi. Ozadje je kontrastne barve brez vzorcev, odstranjene so sence in poudarjene barve.

Pripravljeni so načrti za tipne slike v vektorski obliki. Na tipnih slikah so zanemarjene podrobnosti, pri vsakem liku je tipna obroba in različen vzorec, zaradi katerega je podobne elemente s tipom mogoče razlikovati. Toplina pri tipanju je ustvarjena z manjšimi razmaki med samim vzorcem, kar omogoča zadrževanje toplote med papirjem in prstom, s katerim oseba tipa. Prilagojena je tudi perspektiva, ne prihaja do prekrivanj, živali imajo po priporočilih za tipne slike prikazane vse štiri noge, ki jih oseba lahko otipa, za bolj jasno razlikovanje dogajanja je prilagojena tudi podlaga, torej se prva scena razlikuje od druge.

Slovenski znakovni jezik in videopodpora

Besedilo lahkega branja je tolmačeno v slovenskem znakovnem jeziku (SZJ). Kretnje so v knjigo vložene v obliki fotografij začetnih položajev kretenj, katerim so dodane puščice, ki prikazujejo smer gibanja. Razumevanje kretenj so preizkusile odrasle osebe, ki znakovnega jezika ne poznajo, pa tudi tolmačka in odrasla oseba z gluhoti. Tudi pri teh fotografijah so odstranjene sence, ozadje je kontrastne barve. Pod vsako sliko je zapisan prevod v črnem tisku, kar omogoča učenje SZJ bralcem, ki ga še ne poznajo. Kot dodatna zanimivost in priložnost za spoznavanje z znakovnim jezikom je ob koncu knjige dodana enoročna abeceda.

Zgodba v kretnjah je dostopna tudi preko video posnetka, ki je na spletnem portalu Youtube. Kretnje so počasne, da bi lahko SZJ približali čim širši publiki. Poleg posnetka kretanja so priložene slike iz knjige in zvočna podpora branja besedila iz knjige. Zvočna podpora je prilagojena tako, da nima dodatne spremljave, je jasna, razločna in primerne hitrosti, brez šumov v ozadju, sliši se en, čisti zvok, med samim posnetkom pa je dovolj premorov za obdelavo informacij. Do posnetka bralec lahko dostopa preko kode QR, ki je priložena kovčku in tiskani knjigi. Poleg kode so preprosta navodila za uporabo, s čimer je zagotovljen dostop tudi uporabnikom, ki kode QR morda še ne poznajo ali ne znajo uporabljati.

Evalvacija

Knjiga s tipno sliko zaradi neizvedenega tiska v praksi še ni bila prikazana. Posnetek in knjigo v kovčku pa si je ogledalo že kar nekaj bralcev in gledalcev. Z vsebino je bil seznanjen širok spekter ljudi, od predšolskih otrok do ljudi, ki so v pokoju, od nevrotičnih do tistih, ki se v našem okolju srečujejo z različnimi izzivi pri sprejemanju in obdelovanju informacij.

Preizkusi v praksi so pokazali, da so prilagoditve ustrezne⁴, da različni bralci razumejo vsebino knjige in sprejemajo informacije po njim najbolj ustrezni poti, hkrati pa se seznanjajo tudi z drugimi možnimi načini in tudi s slovenskim ljudskim izročilom.

V praksi je bilo ugotovljeno, da se z inkluzivno knjigo lahko izvajajo vaje poslušanja in razumevanja besedila, vaje branja in bralnega razumevanja, razvija se bralna motivacija besedišče, možnosti igre vlog, vaje pisanja, razvijanja domišljije – in še mnogo več, hkrati pa uči spoštovanja narave, bralca spozna s slovensko ljudsko književnostjo in ga seznaja z značilnostmi gorskega sveta. Bralec se ob spoznavanju knjige uči socialnih spretnosti, dela v paru ali manjši skupini, zato inkluzivna knjiga spodbuja vključevanje posameznikov, ki se težje vključijo v skupino, razvija empatijo ter seznanja z različnimi potrebami in spretnostmi ljudi.

Rezultati predstavitev so bili pozitivni, saj so bralci in poslušalci z zanimanjem spremljali zgodbo, se vključevali v pripovedovanje in igranje. Preko polstrukturiranih vprašanj, ki so bila zastavljena ob koncu zgodbe, je bilo mogoče ugotoviti, da so vsebino razumeli, običajno pa so izpostavljali, kako zelo jim je bilo všeč, da so se lahko dotikali elementov iz zgodbe. Nekaterim bralcem sta bila predstavljena tudi

⁴ Izjema je prilagoditev tipne slike v tiskani knjigi, ki še ni bila realizirana, zato je bralci še niso preizkusili.

SZJ in brajica. Ti so z zanimanjem tipali, ponavljali kretnje in spoznavali različne načine komunikacije.

Ugotoviti je bilo mogoče, da inkluzivno knjigo lahko uporabljamo pri različni populaciji za različne namene. Lahko gre za predstavitev legende o Zlatorogu, razlago sporočil, ki jih zgodba nudi, spoznavanje različnosti, razvijanje empatije, pa tudi urjenje branja, razumevanja besedila, razvijanje besedišča in še mnogo več.

Predstavljeno inkluzivno knjigo je mogoče še nadgraditi. V trenutni verziji ni vključena skupina ljudi, ki je za razvoj človeštva izredno pomembna, to so nadarjeni in/ali talentirani, ki bi jim bili v knjigi lahko namenjeni miselni izzivi, s katerimi bi širili sporočila legende o Zlatorogu, empatijo in zavedanje o bogastvu različnosti.

Sklep

Rezultati procesa priprave izdelka so potrdili pomembnost sodelovanja z različnimi potencialnimi bralci. Inkluzivna naravnost in vključevanje različnih pomočnikov je ključnega pomena pri pripravi učinkovite inkluzivne knjige, saj so pomočniki tisti, ki vodjo usmerjajo in mu konkretno sporočajo, kakšne prilagoditve v resnici potrebujejo.

Izziv pri takem projektu so stroški, ki so zaradi raznolikosti in zahtevnosti izdelave še vedno precej visoki. Tudi zato verjetno takih izdelkov v praksi skorajda ni. Izdelava kovčka, nabava vseh potrebnih materialov in prilagajanje varnosti ter ustrezni otipljivosti zahtevajo čas in denar, še največji izziv pa se je pokazal pri tisku knjige. Le redke tiskarne se ukvarjajo s parcialnim UV nanosom laka na papirnate površine, take vrste tiska pa zaradi obsežne priprave ne izvajajo oz. so stroški izdelave za nekaj izvodov previsoki. V kolikor bi se v prihodnje ponudila priložnost večje naklade in prodaje takih knjig, bi bila ta tehnika tiska učinkovita, saj je pripravljena za velike naklade.

S pomočjo povratnih informacij, pridobljenih iz prakse, lahko sklepamo, da je inkluzivna knjiga zanimiva za široko populacijo. Z njeno pomočjo je mogoče razvijati različne spretnosti in popestriti pouk ali prosti čas. Prilagoditve zagotavljajo razumevanje vsebine, hkrati pa učijo o različnosti, empatiji in sprejemanju informacij iz okolja.

Literatura

Andreja Albreht, Milan Zupanc, Darja Pajk, Julija Kutin, Katja Gavran, Andreja Zapušek Černe, 2016: *Inkluzivno oblikovanje in dostop do informacij. V okviru načrtovanja in graditve objektov v javni rabi*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja. Pridobljeno 2. 11. 2018, http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/inkluzivno_oblikovanje.pdf.

American Speech-Language-Hearing Associationciglar, 1993: *Definitions of communication disorders and variations*. Pridobljeno 2. 8. 2019, <https://www.asha.org/policy/RP1993-00208.htm?fbclid=IwAR1C8j9-LiDXPnD7tpSnWfnNCVwBwjGglWYyeNLsg210wqamVg-HIQq0VRkA>.

Thomas Armstrong, 2019: *Neurodiversity: A Concept Whose Time Has Come*. American Institute For Learning and Human Development. Pridobljeno 20. 8. 2019, <http://www.institute4learning.com/resources/articles/neurodiversity/#infinite-mobile-menu>.

- Anton Aškerc, 2004: *Zlatorog: narodna pravljica izpod Triglava*. Ljubljana: D. Kunaver.
- Rudolf Baumbach, 1995: *Zlatorog: planinska pravljica*. München: A. Kovač.
- Simona Gerenčer Pegan, 2017: *Ljudje z gluhoslepoto v Sloveniji*. Ljubljana: Borut Petrovič Jesenovec.
- Dragica Haramija, Tatjana Knapp, 2019: *Lahko je brati: Lahko branje za strokovnjake*. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA.
- Aksinja Kermauner, 2014: Umetnost za vse. *Revija za elementarno izobraževanje* 7(3–4). 17–31.
- Aksinja Kermauner, 2016: Književnost za vse otroke in inkluzivna paradigma (ideologija). *Detinjstvo: časopis o književnosti za decu* 42(1). 78–88. Pridobljeno 18. 7. 2019, http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/Detinjstvo/XLII_1/10/download_ser_cyr.
- Aksinja Kermauner, 2018: Knjiga v škatli (Knjiška) kot pripomoček za spodbujanje branja pri nekaterih skupinah otrok s posebnimi potrebami. Book in the Box (Boox) as a Tool for Encouraging Reading with some Groups of Children with Special Needs. *Inkluzivno izobraževanje: pedagoška revija za teorijo in prakso inkluzivnega izobraževanja* 1(1/2). 24–31.
- Aksinja Kermauner, Janja Plazar, 2019: *Prilagojeni pripomočki in metode pri vzgojno-izobraževalnem delu z otroki s posebnimi potrebami*. Nova Gorica: Educa Izobraževanje.
- Milena Košak Babuder, 2013: Lažja berljivost gradiv kot ključni dejavnik spodbujanja branja otrok in mladostnikov z disleksijo. V: Veronika Rot Gabrovec (ur.), *Tudi mi beremo. Različni bralci z različnimi potrebami* 19–26. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Dušica Kunaver, 1996: *Živali zlatorogovega kraljestva v ljudskem izročilu*. Ljubljana: D. Kunaver.
- Dušica Kunaver, Brigita Lipovšek, 2011: *Zlatorog: v pripovedi in resnici*. Ljubljana: D. Kunaver.
- Jean Yves Le Capitaine, 2018: *Inclusion scolaire, éducation inclusive*. Pridobljeno 4. 8. 2019, <https://jeanyveslecapitaine.blogspot.com/2018/04/inclusion-scolaire-education-inclusive.html>.
- Biserka Lep, 2012: Dvojno izjemni otroci-nadarjeni učenci s specifičnimi učnimi težavami. V: Tanja Bezić (ur.), *Vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci osnovne šole*, 67–80. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Jože Mihelič, 2018: Triglav in legenda o Zlatorogu. V: Matija Zorn, Peter Mikša, Irena Lačen Benedičič, Matej Ogrin in Ana Marija Kunstelj (ur.), *Triglav 240* 319–326. Ljubljana: Založba ZRC. Pridobljeno 7. 8. 2019, <https://zalozba.zrc-sazu.si/sites/default/files/triglav240.pdf>.
- Andreja Nagode (ur.), 2008: *Navodila za prilagojeno izvajanje programa osnovne šole z dodatno strokovno pomočjo*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Brigita Nojič, 2006: Individualiziran program – skupaj znamo in zmoremo! V: Božidar Založnik (ur.), *Otroci s posebnimi potrebami, integracija in inkluzija* 73–80. Nova Gorica: Educa.
- Misako Nomura, Gyda Skat Nielsen, Bror Tronbacke, 2010: Guidelines for easy-to-read materials. *International Federation of Library Association and Institutions (IFLA)*. Pridobljeno 30. 8. 2019, <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf>.
- Božidar Opara, 2015: *Dodatna strokovna pomoč in prilagoditve pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: CenterKontura.
- Natalija Vovk Ornik (ur.), 2015: *Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 17. 7. 2019, <https://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf>.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1), Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPOPP. Pridobljeno 24. 7. 2019, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896>.

Drago Žagar, Jana Artač, Tanja Bezić, Mirt Nagy, Sonja Purgar, 1999: *Koncept – odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli*. Strokovni svet RS za splošno izobraževanje. Pridobljeno 25. 8. 2019, <https://www.zrss.si/zrss/wp-content/uploads/koncept-dela-z-nadarjenimi-ucenci.pdf>.

Živa Čebulj

ZRCALKIN PESKOVNIK¹

V članku so na primeru tetralogije Zrcalka Christelle Dabos predstavljeni različni besedotvorni postopki in strategije, in sicer izpeljava, zlaganje, sestavljanje in sklapljanje ter pripis dodatnega pomena že dani besedi. S sistematiziranim gradivom novotvorjenk ugotavljamo, da so vse besedotvorne vrste še žive, najproduktivnejša pa je izpeljava, ki novotvorjenkam omogoča tudi večstopenjskost.

The article focuses on the analysis of my own translations, i.e. fantastic tetralogy *The Mirror Visitor* by Christelle Dabos, the first three parts of which are translated into the Slovene language – *A Winter's Promise* (2019), *The Missing of Clairdelune* (2019) and *The Memory of Babel* (2020). The article presents formation of nouns and adjectives (as well as of verbs and adverbs by the way), »as imaginary persons, places and objects call for the search and formation of the expressions, adequately verbalizing their world, at the same time being sufficiently recognizable and familiar for readers to understand them easily«. The wordmaking analysis of the formation of neologisms offers an insight into translation work along with the procedure and conceptualization of translation, which usually remain hidden to its readers.

Pri prevajanju domišljjskega žanra mladinske književnosti veliko bolj kot pri prevajanju drugih žanrov tvorimo nove besede. Domišljjske osebe, kraji in predmetnost prevajalcu dajejo priložnost iskati in tvoriti izraze, ki ustrezno ubesedujejo izmišljeni svet, obenem pa so naslovniku dovolj prepoznavni in domači, da jih brez težav razume – oziroma da se lahko v domišljjskem svetu udomači. Posebne prevajalske izzive iz besedotvorja je ponudilo prevajanje domišljjske tetralogije *Zrcalka* Christelle Dabos (2019a; 2019b; 2020). V slovenščini so doslej izšle prve tri knjige: *Zimska zaročenca*, *Izginotja na Mesečini* in *Spomin Babilona*. Dokaj obsežna tetralogija je v Franciji, po svetu pa tudi v Sloveniji deležna velike bralske in kritiške pozornosti, v Sloveniji sta bili prvi dve knjigi nagrajeni z zlato hruško. Takšna priznanja so zaveza za odgovorno delo in obenem priložnost za razmislek o opravljenem delu in o tem, kako naprej. Čeprav je mogoče v vsakem prevodu najti trde orehe z najrazličnejših jezikoslovnih vej, se refleksija prevoda osredotoča na novotvorjenke, tvorjene prav za namene te tetralogije.

¹ Članek je bil v obliki referata predstavljen na mednarodnem simpoziju Društva slovenskih književnih prevajalcev 9.–11. oktobra 2020 na temo prevajanja otroške in mladinske književnosti.

Christelle Dabos v številnih intervjujih omenja slog; prepoznavno slogovno sredstvo v njenem delu so pogoste poosebitve predmetov, ki lahko celo oživijo (tako kot šal glavne junakinje). Pomembno slogovno sredstvo je tudi bogato besedišče: avtorica večkrat omeni, da ga kot najstnica ni imela in da ga je začela pridobivati zavestno, ko se je posvetila pisanju.

S pisanjem se je vse spremenilo. Ko sem začela postajati praktično zasvojena s pisanjem, sem se hitro soočila z lastnimi omejitvami. Vrtela sem se okoli enih in istih besed, stavkom je nekaj manjkalo. Takrat sem, da bi si razširila besedni zaklad, začela uporabljati slovar sinonimov. Potem sem začela uporabljati francosko-francoski slovar. Potem etimološki slovar. In nazadnje slovar redkih besed. [...] Šele dosti kasneje sem se zavedela, da je velike resnice možno izraziti tudi s preprostimi besedami. [...] Danes pa se z vsakim trenutkom učim, kako bi se čim bolj približala temu, kar bi rada dala bralcu preko besed. (Saeftel, 2017)

Avtorica bogato besedišče, izbiro manj znanih in celo zastarelih besed omeni v več pogovorih, avtoričine refleksije o tvorjenju novih besed pa nismo našli. Dejstvo je, da so tvorjenke v izvirniku, po francoskem pravopisu, večinoma zapisane z vezajem, na primer fr. *'Passe-Miroir'* (sln. *Zrcalka*) ali fr. *'non-lieu'* (sln. nekraj), kar naslovnik lahko razume kot dve besedi, ki se pišeta skupaj, ne pa nujno kot novotvorjenko. To je zgolj teza, ki bi jo bilo treba preveriti v posebni raziskavi.

Med teoretičnim in praktičnim besedotvornjem

V tem članku uporabljamo dva pojma: teoretično besedotvorje in praktično besedotvorje. Teoretično besedotvorje razumemo kot raziskovalno metodo, ki obdeluje že dano gradivo, ga razčlenjuje in sistematizira, praktično besedotvorje pa je v jeziku spretnega tvorca govornih in/ali pisanih besedil vsakodnevno orodje.² Pri prevajanju tetralogije *Zrcalka* smo s tvorjenjem novih besed, ustreznih za obravnavani domišljjski svet, uporabili praktično besedotvorje. Z orodji teoretičnega besedotvorja želimo te novotvorjenke analizirati, jih sistematizirati in umestiti v poseben jezikovni svet, ki ga je bilo treba ob prevajanju šele zgraditi.

V nadaljevanju je najprej predstavljeno teoretično besedotvorje po klasifikaciji besedotvornih vrst Jožeta Toporišiča (2004: 143–234). To so izpeljava, zlaganje, sestavljanje in sklapljanje ter pripis dodatnega pomena že dani besedi. Zbrali smo gradivo novotvorjenk iz tetralogije *Zrcalka* in ga sistematizirali, kar nam je omogočilo ugotoviti še, katera besedotvorna vrsta je bila najproduktivnejša in ali so sploh vse besedotvorne vrste še žive.

V članku so obravnavane netvorjene besede, se pravi besede, ki jih lahko razdelimo na dva dela, in sicer na podstavo in obrazilo. Tvorjenka ima lahko eno- ali večdelno podstavo ter eno, dve ali več obrazil. Glede na podstavo in število obrazil ločimo štiri besedne vrste, vse pa sledijo istemu algoritmu za tvorjenje nove besede v šestih korakih. V prvem koraku si zamislimo besedno zvezo, ki postane besedotvorna podstava, iz katere bo nastala nova beseda (majhna miza), v drugem koraku

² Dr. Irena Stramljič Breznik v monografiji *Besedotvorje: Teoretično, praktično in didaktično* (Zora, 2020) praktično besedotvorje opredeli kot aplikacijo teorije v raziskavah, ki preverjajo uporabo tvorbenih zakonitosti, mi pa bomo v tem članku termin razumeli kot aplikacijo teorije v praksi.

en del te besedotvorne podstave izrazimo z obrazilom (-ica), v tretjem koraku tisto, kar ostane, prevedemo naprej v besedotvorni postopek (miza), v četrtem koraku neobraziljenemu delu odvzamemo slovnične morfeme (miz-): tako dobimo podstavo tvorjenke. V petem koraku ustrezno razporedimo obrazilo iz drugega in podstavo iz četrtega koraka (miz- + -ica), v zadnjem koraku pa novotvorjenko še pravopisno in naglasno uredimo (mízica) (Toporišič, 2004: 156). Obenem še posebej opozarjamo na razlikovanje dveh terminov: besedotvorna podstava je besedna zveza, iz katere tvorimo novo besedo, podstava tvorjenke pa je vseh slovničnih morfemov okleščen koren, ki postane jedro nove besede.

Druga v članku uporabljena metodologija besedotvorne analize je stopenjsko besedotvorje, kot ga v slovensko jezikoslovje vpelje Boris Kern: gre za del besedotvorja, »katerega namen je v prvi vrsti izdelati pregleden nabor tvorjenk glede na netvorjeno besedo« (Kern 2010: 335). Stopenjskost smo analizirali zgolj nekatere tvorjenkam, za izhodišče pa nismo (nujno) šteli netvorjene besede, temveč novotvorjenko, ki z dodajanjem obrazil omogoča tvorjenje nadaljnjih novotvorjenk. Besedotvorni niz, »nabor besed, ki so v tvorbenem razmerju, kar pomeni, da je prva beseda podstava druge besede, druga podstava tretje itd. vse do izkoriščenja tvorbene zmožnosti določenega leksema« (Kern 2010: 339), je v članku označen s puščicami (→).

Izpeljava

Kadar pri tvorjenju nove besede uporabimo enodelno podstavo, ki ji dodamo obrazila, uporabimo besedotvorni postopek izpeljave. Ta besedotvorna vrsta je produktivna za različne skupine novotvorjenk, in sicer tako za samostalniško besedo, kot so oznake in imena oseb, zemljepisna imena ter druge prostorske in časovne oznake, kot za pridevnik, prislov in glagol. Najpogostejša uporabljena obrazila v prevodu tetralogije *Zrcalka* za tvorjenje oznak oseb so popone -nik, -ar in -ež. *Kdor se aktivno ukvarja s spominom*,³ postane spominščnik (poklic, zato z malo, fr. aide-mémoire), in *kdor ima tisoč oz. neskončno obrazov*, je Tisočernik (osebno lastno ime, zato z veliko, fr. Mille-faces). *Tisti, ki znajo izvrstno vohati, tipati ali okušati*, so njuhar, tipar in okušar (fr. Olfactif, Tactile, Gustatif) in *tisti, ki nimajo nobene posebne moči*, so brezmočneži (fr. sans-pouvoirs).

Prav posebno obrazilo je bilo uporabljeno pri besedotvorni podstavi *drugačna bralka*, to je 'bralka, ki lahko z dotikom predmeta prebere občutje ljudi, ki so se predmeta dotaknili pred njo'. Pri prevodu smo se odločili za obrazilo -j- in s tem novotvorjenko zvočno približali besedi brajica, pri branju katere se prav tako uporablja tip. Podstava bral- z izmišljenim obrazilom -j- je omogočila novo poimenovanje: braljka (fr. liseuse). Z nadaljnjo izpeljavo z obrazilom -ski iz tega samostalnika tvorimo pridevnik, ki se nanaša na braljko: braljski. Stopenjskost tvorjenk ponazorimo še z besedotvornim nizom: brati → bralka → braljka → braljski, pri čemer prva in zadnja puščica ne označujeta le izpeljave, temveč tudi konverzijo (sprevrženje), pri kateri je rezultat drugačna besedna vrsta od izhodiščne.

³ S poševnim tiskom je označena besedotvorna podstava.

Z obrazili, kot so -išče, -ica ali -je, so tvorjene predvsem prostorske oznake. Obrazilo -ica izraža namembnost posameznega prostora: *prostor*, v katerem so zaklenjene skrivnosti, je skrivnostnica (fr. Secretarium), *prostor*, v katerem ljudje sanjarijo, je sanjarnica (fr. Imaginoir), v urejevalnici (fr. salle de l'Ordonnateur) pa katalogizirajo in sistematizirajo (knjige in drugo gradivo). V besedotvorni podstavi se družina pojavi dvakrat: družinišče (fr. Familistère) je ustanova, v kateri se ureja vse v zvezi z družino, družinoteka (fr. familiothèque) pa je posebna mediateka, kjer se hranijo spomin, znanje in izkušnje celotne družine. Obrazil med- in -je sta produktivni pri tvorjenju manj določenih, skoraj metafizičnih krajev z besedotvornimi podstavami, kot so: *kraj*, ki je med zrcali (medzrcalje, fr. l'entre-deux), *kraj*, ki je med oboki (medobojce), ali *obdobje*, ki je v nedoločljivi gubi časa (medčasje). Toda če bi tudi zemljepisna lastna imena tvorili z istimi ali podobnimi obrazili, bi domišljjski kraji postali tipski, zato smo pri zemljepisnih lastnih imenih uporabili obrazila, kakršna sicer v slovenščini tvorijo resnične kraje: Telovec (prim. Celovec, fr. Corpolis), Požlahtinci (prim. Beltinci, fr. Plombor), Rožno (prim. Cerkno, fr. Flore). Pri zemljepisnih lastnih imenih je največja oddaljitve od izvirnika pri imenu mesta Oblakovo (fr. Citacielle). Besedotvorna podstava za izhodiščno ime je: fr. **cité dans le ciel*, mesto na nebu, ki pa je zvočno blizu francoski besedi *citadelle*, 'utrdba'. Besedotvorna podstava **mesto na nebu* se je v slovenščini zdela bolj nasičena z religioznim pomenom kot v izvirniku (nebesa, nebeščani), obenem je bilo zvočno približanje novotvorjenke pomenu utrdba nemogoče. Za ime prestolnice smo zato izbrali povsem drugačno besedotvorno podstavo, in sicer tako, ki izhaja iz lastnosti tega domišljjskega kraja: *kraj*, ki je na nebu, se premika s pomočjo vetra in zna zakriti sonce, tj. *kraj*, ki se obnaša kot oblak, torej Oblakovo (prim. imena slovenskih naselij Bukovo, Grahovo).

Izpeljava je produktivna tudi pri tvorbi glagolov ali pridevnikov (in s tem tudi prislovov), in to večstopenjsko. Iz besedotvorne podstave *spraviti v propast* dobimo novotvorjenko upropastiti, z nadaljnjo izpeljavo (konverzijo) pa upropaščenca, ki z obrazilom -enec upoveduje neudeleženost posameznika pri procesu (trpniškost). To lahko ponazorimo z besedotvornim nizom: propast → upropastiti → upropaščenelec → *upropaščencev. Tudi pri novotvorjenih glagolih, kot je razzvočiti (*odstraniti zvok*, fr. 'insonoriser'), nadaljnja konverzija poteka hitro in intuitivno, saj glagol že sam po sebi ponuja številna sredstva za spremembo besedne vrste: glagolnik (razzvočenje) ali deležje (razsnavljanje, razsnovljen) ipd.

Zlaganje

Pri izpeljavi imamo enodelno podstavo tvorjenke, pri zlaganju pa dvo- ali večdelno, zato je tudi obrazil lahko več. Tipičen primer zloženek so lastna osebna imena slovanskega tipa, kot so Vladislava, Vladimir in Stanislav. Ta tri imena je uporabila pisateljica že v francoskem izvirniku tetralogije, zato smo pri prevajanju imen, ki imajo v izvirniku specifičen pomen, uporabili isti besedotvorni postopek: Mirodana (fr. Patience), Blagoglasi (fr. Mélodie), Vedrodraga (fr. Gaîté), Mililjuba (fr. Grâce), Jasnosveta (fr. Clairemonde) in Vsesneda (fr. Friande). Te gospodične so sestre in tudi v tem domišljjskem svetu je pravično število sedem, toda ime sedme sestre je že znana izpeljanka: Nežka (fr. Douce).

Izpeljava kot besedotvorna vrsta je posebej produktivna pri poimenovanju domišljjske predmetnosti: kipoavtomat (*premikajoči se kip s posebej dodeljeno vlogo*, fr.

statue-automate), letovlak (*javno prevozno sredstvo, ki leti*, fr. tramoiseau), čudokava (*kava, ki dela čudeže*, fr. café miracle) in radioklobuk (*klobuk z dodatno funkcijo radiosprejemnika*, fr. chapeau-radio). Besedotvorne podstave so navedene samo kot primer, sicer pa naslovnik takšne izraze individualno opomeni med branjem in s pomočjo konteksta. Z zlaganjem smo dobili tudi oznako oseb glede na njihove zmožnosti: tankoslišec (fr. Acoustique, z vzporednico: jasnovidec, fr. Visionnaire).

Ena sama novotvorjena zloženka je zemljepisno ime: Podmilonebje (fr. Arc-en-Terre). V izvirniku to dobesedno pomeni 'obok na zemlji', a se obenem približa francoskemu poimenovanju za mavrico (fr. arc-en-ciel, dobesedno 'obok na nebu'). Pri takšnem domišljijaskopomenskem zemljepisnem lastnem imenu v izvirniku se nismo mogli odločiti za citatnost, temveč za ustreznico v ciljnem jeziku. Iskanje je potekalo po načelu podobnih lastnosti (metaforično): mavrico vidimo, torej nekje mora biti, a ko jo iščemo, se odmika ali celo izgine, torej ne vemo, kje je. Takšno razlago smo vzporedili s stalno besedno zvezo »pod milim nebom«, ki ima v SSKJ-ju več različnih pomenov: (1) na prostem in (2) kot podkrepitev trditve, s primerom: »gre, kamor se mu pod milim nebom zahoče« (SSKJ²). Ta dva pomena smo uporabili pri oblikovanju besedotvorne podstave *kraj, ki je nekje, na prostem, pod milim nebom*.

Od zlaganja nazaj k izpeljavi

Pri tvorjenju krajevnih in prostorskih oznak je bila izpeljava produktivnejša od zlaganja, saj slednje zaradi daljše podstave običajno deluje preobremenjeno. Podobno preobremenjeno je zvenel prvotni delovni prevod naslova tetralogije: *Zrcalohodka ali *Skozzrcalohodka z besedotvorno podstavo *dekle, ki hodi skozi zrcala*. Čeprav so mogoči tudi daljši naslovi, kot sta *Dekle, ki se je igralo z ognjem* ali *Stoletnik, ki je zlezel skozi okno in izginil*, smo upoštevali slovensko pravljico in domišljijasko tradicijo in se odločili za enobesedno poimenovanje. Toda tako *Zrcalohodka kot *Skozzrcalohodka sta bili predolgi in pomensko preobremenjeni za naslov celotne tetralogije. Pravljico gradivo, kjer je v naslovu ženski lik ali ime, daje prednost izpeljankam, torej tvorjenkam z enodelno podstavo, ne pa zloženkam: *Pepelka*, *Motovilka*, *Trnuljčica* ali *Copatarica*, ne pa **pepelospalka*, **motovilojedka*, **trno-spalka* ali **copatošiviljka*. Tako smo se tudi pri izbiri naslova odločili za krnitev zloženke *Skozzrcalohodka: ohranili smo najpovednejši del podstave, in sicer *zrcal*-, in dobili naslov tetralogije *Zrcalka* (fr. La Passe-Miroir). Rezultat je sicer tvorjenka z enodelno podstavo in poleg tega je krnitev posebna vrsta izpeljave, zato bi lahko besedo *Zrcalka* umestili med izpeljanke, vendar se nam je zdelo pomembno opisati prevajalski proces iskanja besede: najprej je sledil postopku zlaganja, izbira oblike pa je s krnitvijo nazadnje privedla do izpeljanke. Morda lahko proces ponazorimo z metodo stopenjskega besedotvorja: *Skozzrcalohodka → *Zrcalohodka → *Zrcalka*.

Sestavljanje in sklapljanje

Enodelni podstavi tvorjenke pri sestavljanju dodamo samo predponsko obrazilo, zato slovnične lastnosti ostanejo enake. Sestavljenke v domišljijaskem svetu *Zrcalke* večinoma označujejo prostor (nekraj, fr. non-lieu, prehodnik, fr. transcendius)

in druge pojme (nebarva, fr. non-couleur). Med primeri sestavljenk posebej omenjamo prestolp, ki ni nastal iz predloge oz. posebnega poimenovanja v izvirniku, tvorjen pa je iz besedotvorne podstave *najpomembnejši, najvišji stolp* s predpono pre-. Gre za najvišji stolp v mestu Oblakovo, v njegovih najvišjih nadstropjih pa sta rezidenca in dvor vladarja oboka, t. i. družinskega duha. Sestavljenka prestolp asociira na blizuzvočnico prestol, in ker vseh besednih iger ni mogoče vedno prevesti, je treba izkoristiti tiste, ki jih omogoča ciljni jezik. Poleg tega je novotvorjenka prestolp posebej produktivna, saj z nadaljnjo izpeljavo z besedotvorno podstavo *kraj, v katerem je prestolp*, dobimo prestolpnico (namesto prestolnice v pomenu 'glavno mesto', čeprav je pomensko blizu). Postopek bi lahko z besedotvornim nizom od netvorjenke izpeljali tako: stolp → prestolp → prestolpnica → *prestolpniški.

Ob naštetih primerih lahko ugotovimo, da je sestavljanje v primerjavi z izpeljavo manj produktivno. Nadalje se je pri pregledovanju gradiva novotvorjenk v tetralogiji *Zrcalka* proti pričakovanjem izkazalo, da je tudi sklapljanje še vedno živ besedotvorni postopek, pri katerem enote večdelne podstave enostavno sklopimo v novo besedo. Sicer je tako kot sestavljanje precej manj produktivno od izpeljave ali zlaganja, vendar je vseeno uporabno, in to – presenetljivo – zlasti za oznake premikanja in prostorske oznake: sempatja (fr. zigzag), komajgregor (fr. monte à peine), poovinkih (fr. ricochet), naštop (fr. tac-si) in prekucavla (fr. salondenvers).

Pripis dodatnega pomena

Posebna strategija, ki ni besedotvorna v strogem pomenu besede, je pripis dodatnega pomena že znani besedi. Novi pomen besede je lahko že znanemu pomenu podoben (metaforična raba) ali je v kaki drugi logični, vzročni, prostorsko-časovni zvezi s prvotnim pomenom. Tudi pri tem postopku prevladuje samostalniška beseda: obok (fr. arche) postane 'posebna prostorska enota, podobna državi, vendar odtrgana od drugih podobnih enot sveta'; tožljivka (fr. Rapporteuse) ni le 'ženska, ki rada toži', ampak je to tudi 'spoštovanja vreden naziv, ki si ga je pridobila s prav takšnim početjem'; peskovnik (fr. sablière) postane 'postelja, v katero odnese uporabnika posebne peščene ure'; iglavci (fr. Aiguilleurs) pa so 'ljudje z notranjo magnetno iglo, s katero lahko kadarkoli najdejo kogarkoli, ne glede na to, kje se nahaja'. Nov pomen lahko pripišemo tudi glagolom: brati ne pomeni več le 'prebirati črke in razbirati njihov pomen', temveč 'z dotikom predmeta prepoznati duševno stanje ljudi, ki so se ga dotaknili pred nami'.

Igra v domačem peskovniku

Praktično besedotvorje se pri prevajanju zdi posebna igrarija, vendar gre pri tem za posebno jezikovno mehaniko, matematiko jezika, ki je priučena z uporabo jezika ter razkrita v slovničarskih opisih in algoritmih. Pri pregledu gradiva novotvorjenk za tetralogijo *Zrcalka* smo ugotovili, da so vse štiri besedotvorne vrste žive, čeprav je izpeljava najproduktivnejša od vseh in tudi edina, ki omogoča nadaljnje tvorjenje, s tem pa tudi večstopenjskost tvorjene besede. Ugotavljamo, da izbira besedotvorne vrste običajno ni motivirana z izvirnikom, temveč se prilagaja jezikovnemu sistemu

ciljnega jezika glede na besedotvorno podstavo. Zanimivo bi bilo, če bi gradivo primerjalno pregledali tudi na ta način.

Viri

Christelle Dabos, 2019a: *Zrcalka. Zimska Zaročenca*. Ljubljana: Sanje.

Christelle Dabos, 2019b: *Zrcalka. Izginotja na Mesečini*. Ljubljana: Sanje.

Christelle Dabos, 2020: *Zrcalka. Spomin Babilona*. Ljubljana: Sanje.

Literatura

Boris Kern, 2010: Stopenjsko besedotvorje. V: *Slavistična revija*, letnik 58/2010, št. 3, str. 335–348.

Jože Toporišič, 2004: *Slovenska slovnica*, četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Saefiel, 2017: Rendez-vous littéraire, Interview de Christelle Dabos: <http://lespetitsmotsdesaefiel.com/interview-de-christelle-dabos>. (Dostop 19. 11. 2020.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, www.fran.si. (Dostop 24. 11. 2020.)

LITERARNE DELAVNICE

David Bedrač

OD BRALNEGA DVOBOJA DO VIRTUALNEGA UČITELJA (Predstavitev nekaterih izbranih avtorskih metod dela pri pouku književnosti)

Pričujoči prispevek je nekakšna »inventura« nekaterih didaktičnih metod, ki sem jih v svoji osemnajstletni praksi postopoma uvajal v pouk maternega jezika in književnosti. Njegov namen je predstaviti svojo didaktično pot kot učitelja književnosti od začetkov poučevanja do danes¹ s poudarki na tistih metodah in pedagoških prijemih, ki so se v praksi izkazali za posebej uspešne. S tem želim spodbuditi in navdušiti stanovske kolege in jih povabiti k uporabi katere od predstavljenih metod.

The article is a kind of »inventory« of certain didactic methods, which, in my 18 years of practice, I have gradually been introducing into the teaching of mother tongue and literature. Its aim is to present my didactic history of literature teacher from the very beginning until today, to highlight the methods and pedagogic approaches that have turned out most successful in practice, and thereby to stimulate and invite my colleagues to application of some of the presented methods.

I. Začetki

Da bom učitelj, sem nekako vedel že od malih nog. Vmes se je sicer pojavilo obdobje, v katerem sem sanjaril o tem, da bom biolog, ki bo, opremljen s fotoaparatom, kamero in z ostalimi tehnološkimi pripomočki, visoko v kaki krošnji oprezal za pticami. V gimnaziji sem razmišljal tudi o zdravniškem poklicu – a nazadnje sta ljubezen do besed, knjig in želja po tem, da bi spodbujal otroke in mlade, ki svoje izkušnje v svetu maternega jezika in književnosti šele pridobivajo, nekako prevladali.

Že v času študija sem v okviru opazovanja pouka maternega jezika in književnosti ugotovil, da klasična oblika, tj. frontalni pouk, nekako ni najbolj uspešna strategija za poučevanje v sodobnem času, še zlasti če je to edina ali prevladujoča

¹ Kot učitelj slovenskega jezika s književnostjo poučujem v OŠ Ljudski vrt Ptuj osemnajsto leto. Ob tem sem vodil na desetine predavanj s študenti, izvajal številne literarne delavnice z vsemi generacijami, veliko izkušenj pa imam tudi na področju poznavanja in izvajanja raznih strategij, s katerimi leposlovje bolj uspešno približamo mlajšim učencem in bralcem.

oblika. Seveda brez nje ne gre in v mnogih pogledih je nedvomno izrednega pomena; a zanimalo me je, kako navdušiti mlade za pouk književnosti: da bi z veseljem, motivirano in zavzeto prebirali leposlovna dela, da bi se navduševali nad literaturo, se vživljali v književne osebe bogatega sveta te ali one pripovedi, da bi z veseljem brali poezijo, da bi postali pozorni in kritični bralci, predvsem pa, da jim pouk slovenščine in literarnih vsebin ne bi bil nekaj duhamornega in naporenega, ko se bodo, nekoč odrasli, spomnili na svoje osnovnošolske čase in – kot posebna nadgradnja vsega omenjenega – da bi bili tudi sami ustvarjalni in bi se morda izrazili skozi pisanje poezije, svojih pripovedi itd.

Spominjam se dogodka, ko sem se nekoč, še študent, peljal z vlakom iz Maribora proti Ptuj in mi je na uho prišel pogovor dveh dijakov, ki sta se pogovarjala o pouku književnosti. Da je vse tako monotono, enolično, dolgočasno, je potarnal eden od njiju. Drugi je temu pritrdil in prikimal, češ da je vsaka ura enaka uri poprej in ta spet uri, ki bo sledila. Prvi je še dodal, da je najprej vedno branje besedila, potem pa do konca ura le pisanje, pisanje, pisanje ...

Že takrat sem pomislil, da je današnja mladina (najbrž pa tudi nekoč ni bilo kaj drugače) željna določene učne pestrosti, bogastva, sprememb, raznolikosti. In ta dogodek se je odvijal dvajset let nazaj. Samo pomislimo, kolikšen tehnološki razvoj se je pripetil v teh dveh desetletjih. Koliko impulzov vsak dan spremlja naše otroke in mladostnike – telefoni, tablice, računalniki, socialna omrežja in vrsta drugih spletnih platform. Dražljaji, ki ne pojenjajo in ki, kot dokazujejo mnogi praktiki in znanstveniki, močno vplivajo na otrokov in mladostnikov psihološki ter telesni razvoj.

Tako se je v meni sprožilo eno pomembnejših vprašanj – kako torej učence, ki so vsak dan »bombardirani« s takimi dražljaji, pritegniti v oddaljene literarne svetove, ki zahtevajo tudi umirjeno branje, poglobljanje, vživljanje, prisluškovanje, iskanje, kritično razmišljanje, izražanje lastnega mnenja in pogleda na kako situacijo ali problem in – končno – tudi morebitno ustvarjanje lastnih literarnih besedil.

II. Prvi koraki

Primer, ki ga bom opisal, je najbrž klasičen zaplet v pedagoškem zorenju mladega študenta slovenistike, pri katerem se pripeti malo nespreten prehod iz teorije v prakso ...

V času študija na Pedagoški fakulteti Maribor (danes Filozofski fakulteti Maribor) sem pogrešal več didaktičnih in pedagoških predmetov. Veliko je bilo teorije, ki je seveda še kako pomembna in potrebna, a premalo je bilo praktičnega opazovanja, vstopanja v pedagoški proces, poučevanja in priprav nanj. Prve »resne« nastope smo tako študenti imeli šele v tretjem letniku, ko smo prvič poučevali v osnovni šoli, v četrtem letniku pa smo se preizkusili še v srednji šoli.

Že moj prvi nastop v osnovni šoli mi je dal misliti. Še zdaj se spomnim, da sem obravnaval Prešernov sonet *Apel in čevljar* v sedmem razredu takratne osemletke. In spomnim se, da sem pri tem uporabljal metodične prijeme, ki so mi jih priučili na fakulteti. Najprej sem izvedel motivacijo, tako da sem imel na listkih zapisane različne poklice (med njimi tudi čevljarja) in posamezni učenci, ki so se priglasili, so samo z gibi in pantomimo ostalim nakazali, za kateri poklic naj bi šlo. Ti so se priglasili z dvigom roke, da bi povedali, kaj mislijo. V tem začetnem delu so učenci

še zelo sodelovali, splošna klima je bila zelo »razgreta«, zanimanje za dogajanje pred tablo je bilo veliko.

Po teorijah o motivaciji bi lahko rekli, da sem prvi del učnega procesa izpeljal odlično in da mi je uspelo pridobiti pozornost učencev. Ta je bila intenzivna tudi v delu učne ure, ko sem besedilo glasno prebral jaz, upadati pa je pričela v fazi njihovega branja, še bolj pa se je porazgubila, ko je sledila moja razlaga in odgovarjanje na vprašanja, povezana z vsebino in obliko pesmi. Učenci so sicer večinoma usvojili pojme: sonet, kvartina, tercina. Večina jih je tudi razumela vsebino pesmi. Celo sloviti *Le čevlje sodi naj Kopitar* so nekateri zmogli pojasniti, nekateri celo aktualizirati.

A mene je begalo, zakaj so učenci hitro po dinamičnem začetku in uvodnem branju postopoma intenzivno izgubljali pozornost. Že res, da so tu na delu teorije koncentracije in da ima pedagoški prostor pač svoje zakonitosti, a osrednje vprašanje je bilo, ali mora biti pouk književnosti res tako togo zastavljen; se mora učitelj res držati ene in iste formule, po kateri podaja učencem določene književne vsebine. Seveda okvire vsi potrebujemo, še zlasti na začetku, ko se mladi učitelji ukvarjajo s tem, koliko minut bo namenjenih motivaciji, koliko branju, koliko usvajanju in razlagi nove učne snovi itd. Z leti pa te toge okvire opuščamo, v kar je sodobne generacije učiteljev književnosti prisilil tudi skokovit tehnološki napredek, ki mu včasih že komaj sledimo.

Da je motivacijo priporočljivo »razdrobiti« in imeti več »adutov v rokavu«, sem si lahko hitro potrdil, saj sem to učno enoto izvedel še enkrat. Tokrat v drugem oddelku, prav tako sedmega razreda takratne osemletke. Ohranil sem zgolj uvodno motivacijo, vse ostalo pa precej spremenil oz. nadgradil. Tudi v motivacijskem delu sem na listke zapisal bolj »eksotične« poklice, ki so od učencev »pantomimikov« na eni strani in uganjevalcev na drugi terjali več napora, npr. serviser klimatskih naprav.

Po mojem branju sem učence navdušil za branje na več različnih načinov, o čemer pišem v nadaljevanju², sledil pa je del, v katerem bi lahko pozornost ponovno pričela upadati, a sem vsakemu od učencev dodelil vlogo. En učenec je predstavljal prvi verz, drugi učenec drugega in tako naprej ...

Tako sem vključil štirinajst učencev, ki so se postavili okrog osrednjega dela učilnice, razdeljeni v štiri skupine (dve skupini s po štirimi učenci in dve s po tremi), saj so predstavljali kvartine in tercine. Šlo je za vrsto izkustvenega učenja. Zadovoljen je bil tudi kinestetični koncept, saj učencem ni bilo potrebno samo sedeti, v pouku književnosti so začutili nove razsežnosti.

Ker je bilo učencev v razredu seveda več kot štirinajst, sem za vsako kitico določil učenca–»izvedenca«, ki je skrbel za pravilno branje po posameznih verzih, pojasnil pa je tudi vsebino, kakor jo je pač sam³ razumel.

Učencem, ki so ostali v klopeh, sem, četudi jim je bilo zanimivo opazovati dogajanje tako razgibanega pouka, dal nalogo, naj za vsako kitico pripravijo kako zanimivo, hudomušno vprašanje. Tako smo pesem prebrali na drugačen način, spoznali po učnem načrtu vse zahtevane pojme in se opredelili do celotne vsebine ter sporočila zadnjega verza.

² Glej III. razdelek – *Osnova vsega je branje*.

³ V tem primeru je dobro, če učitelj določi za interpretacijo bolj veččega učenca, sam pa seveda pri tem aktivno sodeluje, da učenca po potrebi dopolni in preusmeri.

Namesto delovnega lista z vprašanji sem jim tokrat v zadnjem delu šolske ure zastavil preprosti izziv, naj napišejo kratek razmislek o tem, kaj bi se zgodilo, če bi Apel upošteval tudi drugo čevljarjevo pripombo – bi se ta sploh kdaj ustavil ali bi nadaljeval z neumorno kritiko in mu tudi v tretje ne bi kaj ugajalo.

Ko je šolska ura odzvonila svoj konec in so učenci glasno izražali misli, kot so: *A je že konec? Škoda, da je konec ... Zakaj nimamo danes dveh ur slovenščine?*« in podobno, sem vedel, da sem na pravi poti ...

III. Osnova vsega je branje

Po številnih raziskavah otroci v prvi triadi še zelo radi berejo, potem pa ta volja nekoliko upade. V tretji triadi je tako interesa za branje manj, pri mnogih učenci pa zelo malo ali celo nič. Učence je potrebno torej za branje navdušiti, da bodo v tem videli smisel in nekaj, kar je za njih koristno in nujno. Učiteljem nič ne pomaga, če tarnajo, da starši doma ne berejo, da so otroci raje kot v družbi knjig v družbi računalnikov, tablic in pametnih telefonov, ker sprememba obeh družbenih pojavov ni v naši moči.

Imamo pa veliko moč, da lahko učence priključimo k branju⁴, da se zanj zavzamejo in da ga nekateri celo ponotranjijo, celo sprejmejo kot del vsakdanjega življenja. V nadaljevanju predstavljam nekaj metod, ki so se izkazale kot izredno učinkovite na tem področju⁵.

1. Glasno branje z raznolikimi interpretacijami

Učitelj pove učencem, da bodo določeno pesem ali pripoved brali na veliko različnih načinov. Ker so učenci v pričakovanju, so bolj pozorni tudi v predhodnih fazah pouka, ko bere učitelj in ko berejo oni na povsem običajen način.

Potem pa se lahko učitelj poigrava z različnimi idejami – na primer, da nekdo od učencev pesem prebira, kot da je prehlajen, drug, kot da je neskončno zaspan, tretji z visokim otroškim glasom, četrti spet kako drugače. To branje lahko nadgradimo še z gibom ali celo glasbo, še zlasti če gre za poezijo.

2. Glasno branje s prekinitvami⁶

Učitelj določi vrstni red, po katerem bodo učenci brali, najlažje je seveda določiti kar po vrstah, kakor učenci sedijo v razredu. Potem reče: *akcija* – in to je znak, da prvi od učencev prične brati (lahko je prvi bralec tudi učitelj sam), zatem pa med

⁴ To sem predstavil v pogovoru z naslovom *Ne kličimo zgolj branja k otroku, ampak tudi otroka k branju* (Radio Maribor, 30. 1. 2019).

⁵ Posamezne tehnike predstavljam v tretji osebi, da bi spodbudile še kakšnega učitelja, ki bi jih morda uporabil pri svojem pouku.

⁶ Četudi se učenci pri takem branju bolj naravnajo na samo izvedbo, kdaj bodo na vrsti in na učiteljeve prekinitve, je zanimivo, da besedilo v veliki meri usvojijo tudi na vsebinski ravni – seveda pa mora to učitelj ustrezno verificirati.

branjem glasno govori *stop* na najbolj neobičajnih mestih – torej ne v skladu z ločili, stavki, povedmi, ampak z besedami; lahko prekinja celo sredi določene besede.

Učenec, ki je naslednji določen za branje, mora biti tako izredno pozoren, da se ne bi prekinila »veriga branja«. Če je besedilo krajše, lahko tega učenci preberejo tudi večkrat, da pridejo vsi vsaj enkrat na vrsto.

3. Bralni dvoboj

Gre za tehniko, ki se mi je v preteklih letih izkazala kot ena najuspešnejših. Pri njej je bralna pozornost na izredno visoki ravni. Učenci besedilo res natančno spremljajo, njihovo branje je usmerjeno k natančni izgovorjavi in glasovni izpeljavi. Čeprav tehnika do neke mere spodbuja tudi tekmovalnost, je ta zdrava, saj učenci navidezno tekmujejo »proti učitelju«, v resnici pa tekmujejo z lastno koncentracijo, doslednostjo in vztrajnostjo.

Učitelj na tablo nariše ali s pomočjo pametne table oblikuje mrežo števil, ki predstavljajo potencialne možne napake pri branju, npr. da lahko razred naredi največ deset napak. Pred tem učitelj seveda dodobra predstavi, kaj predstavlja napako pri branju, npr. napačna izgovorjava, izpust kake besede ipd.

Besedilo mora najprej dosledno prebrati učitelj, zatem sledi »običajno« branje učencev, pred tem se lahko izvede še tiho branje besedila, še zlasti če je besedilo daljše in vsebuje več zahtevnih besed, ki so potrebne predhodne razlage. O morebitnih nerazumljivih besedah se seveda pred bralnim dvobojem učitelj s svojimi učenci pogovori v vsakem primeru.

Na tablo učitelj pod to mrežo števil nariše – sam to narišem kar v kroge spodaj – tudi t. i. jokerje. Eden od njih je recimo *skokey*, ki ga lahko vloži nekdo od učencev, ki tisto uro presodi, da njegovo branje ne bi prispevalo k ugodnemu rezultatu, posledično pa tisto šolsko uro ni več klican, sam pa določi sošolca ali sošolko, ki izvede branje namesto njega. Učitelj se odloči, koliko takih jokerjev bo narisal na tablo, vsakega pa lahko izkoristijo le enkrat v tekoči šolski uri. K *skokcu* lahko doda še vrsto drugih, skladno z vsebino besedila, ki ga tisto uro berejo, npr. joker, ki omogoča hitro branje v tridesetih sekundah, pri čemer se nastale napake ne štejejo, ali joker s številko deset, ki pomeni, da je tisti, ki ga vloži, deset vrstic »zaščiten« in se njegove morebitne napake, nastale pri branju, ne bodo upoštevale.

Če imajo učenci na koncu branja manj ali točno toliko napak, kot je predvidevala na tablo narisana številna mreža, so zmagovalci oni, sicer je zmagovalec učitelj, ki skozi celoten bralni proces kliče učence, spremlja potek in beleži nastale napake.

Kot osrednji napaki, ki pomenita takojšnjo bralno »diskvalifikacijo«, pa štejeta dve⁷: a) učenec se ukvarja s čim drugim in tako moti izvedbo bralnega dvoboja ali

⁷ Ta tehnika je zelo učinkovita, terja pa velik napor s strani učitelja, ki mora spremljati samo izvedbo branja, seveda pa mora pozorno spremljati tudi preostale pedagoške procese. Pri tem mora biti še posebej pozoren na diferenciacijo in individualizacijo. Če gre za otroka, ki ima npr. govorne motnje, mu določi le izredno kratek del besedila. Prav tako mora upoštevati, če gre za otroka z motnjami pozornosti, pri katerem je vztrajanje in sledenje pri daljših besedilih lahko izredno zahtevno. V tem primeru učitelj sam presodi, ali bo takega učenca tisto uro sploh poklical ali ne.

b) učenec ne spremlja branja in se posledično v besedilu »izgubi«. V tem primeru je zmaga takoj na strani učitelja.

Ker je učencem zaradi izvajanja bralnih dvobojev skozi celotno šolsko leto v velikem interesu, da imajo čim boljši rezultat, se seveda potrudijo po najboljših močeh, zato je takih »porazov« v resnici zelo malo.

4. Branje v povezavi z drugimi mediji

Kot izredno učinkovito didaktično sredstvo se izkažejo tudi povezave branja z drugimi mediji, npr. s filmom, z računalniškimi igrami, blogi in You Tube posnetki ter podobno.

Sam sem veliko učencev spodbudil k branju določene knjige tako, da smo si najprej ogledali film, potem pa smo brali knjigo in se pogovarjali o razlikah med enim in drugim medijem. O tem, kako lahko učitelj vključi različne medije in tehnična sredstva, sem pisal v reviji Mentor⁸, kjer sem podrobneje predstavil nekaj primerov, ki jih izvajam v okviru rednega pouka, lahko pa tudi pri dodatnem in dopolnilnem pouku ali kaki interesni dejavnosti, povezani z branjem.

IV. »Franček«⁹ in virtualni učitelj

Posebno učinkovita metoda poučevanja je metoda *Franček*, kot sem jo poimenoval. Prvič sem jo uvedel že v sklopu svojega pripravništva leta 2003, dokončno pa sem jo izoblikoval v drugem letu svojega poučevanja in – še zlasti – ko je vstopila v veljavo devetletna osnovna šola. V kontekstu slednje sta se namreč pričela poudarjeno uporabljati dva pedagoška teoretična koncepta: diferenciacija in individualizacija. Omenjena metoda pa je pravzaprav spoj obojega – vključuje tako uporabo sodobnih tehnoloških pripomočkov, s svojo univerzalnostjo pa jo lahko uporabljajo učitelji¹⁰ vseh triad in pri vseh predmetih. In ne samo to: zaradi vsebinske prilagoditve jo lahko uporabljamo tudi za doseganje različnih ciljev; lahko jo uporabimo za delo z učenci s posameznimi primanjkljaji na učnem ali osebnostnem področju, pri dopolnilnem pouku za dopolnjevanje znanja, lahko pa tudi za delo z nadarjenimi učenci ali pri ustvarjanju literarnih besedil. V prej omenjenem zborniku o diferenciaciji in delu z nadarjenimi učenci tako predstavljam učno uro o medmetih, ki so seveda jezikovna vsebina, a je lahko ta tesno povezana tudi s književnostjo.

⁸ David Bedrač: *Sodobna tehnologija in ustvarjanje mladih*. Ljubljana: Mentor 4, letnik 37, 111–113.

⁹ Več o metodi v Skupina avtorjev: *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi*. Priročnik. (Ur. Tanja Bezič). Ljubljana: Zavod RS šolstvo, 2006.

¹⁰ Potem ko sem metodo predstavil na simpoziju o diferenciaciji in delu z nadarjenimi učenci, predstavljena pa je bila tudi v zborniku, ki je ob tem izšel, mi je več stanovskih kolegov poročalo o ugodnih rezultatih uporabe te metode. Večinoma so poročali o večji motiviranosti učencev skozi celotno šolsko uro, o večji zavzetosti za delo, izboljšal pa se je tudi odnos do domačih nalog, ki so bile nujne, če so hoteli sodelovati pri naslednjem »Frančkovem obisku«. Metodo sem predstavil še na več srečanjih in delavnicah, preizkusili so jo tudi nekateri moji sodelavci, ki so prav tako poročali o zelo pozitivnem in ustvarjalnem vzdušju v razredu.

Metoda *Franček* je metoda z naprej posnetim materialom, kjer se učitelj postavi v vlogo lika, Frančka (zaželeno je tudi, da nekoliko spremeni glas, kolikor je to mogoče) in posname celotno šolsko uro na določen snemalni medij, npr. diktafon. Posneti material uporabi nato v razredu. Za snemanje je torej potrebno ob zapisani pripravi in premišljenem načrtu učne ure imeti še ustrezno snemalno napravo in vse, kar je za brezhibno snemanje še potrebno (Bedrač, 2009).

Snemanje naj poteka v prostoru, kjer predvidevamo, da ne bo večjih zvočnih motenj; lahko doma, v učilnici ali kje v naravi, če učna ura to predvideva. Snemanje naj poteka tako, da učitelj bere naprej pripravljeno besedilo, se tega nauči (približno) na pamet, najbolje pa je, če nekoliko improvizira po naprej pripravljeni predlogi. Nujno je, da učitelj posneti material še enkrat preveri, še zlasti če Franček vmes kliče posamezne učence, je zelo pomembno, da zajame vse (Bedrač, 2009).

Njegova nadgradnja, ki izvirno korenini prav v zgoraj opisani metodi, je *virtualni učitelj*. Izvajalec pouka se namreč posname s kamero, potem pa mu *virtualni učitelj* »pomaga« ali pa celo izvede dobršni del učne ure.

Tako eno kot drugo metodo sem uporabil že tolikokrat, da lahko potrdim, da je zares učinkovita in da se jo, čeprav terja veliko predpriprav, razmisleka, snemanja, popravljanja in preverjanja, splača večkrat uporabiti pri pouku¹¹. Obe metodi uporabljam tako pri pouku z jezikovnimi kot tudi književnimi vsebinami. V nadaljevanju opisujem en tak primer, kako lahko z metodo *Franček* obravnavamo besedilo Ivana Tavčarja *Tržačan* v osmem razredu.

Učitelj ob prihodu učencem napove, da je z njim prišel posebni gost, to lahko stori že uro poprej, če je to prvo izvajanje pred učenci, ko pa so metode že vajeni, pa jim napove »prijod Frančka«. Učitelj naredi uvod v uro, zatem pa predvaja posneti material, ki ga mora dobro poznati. Franček najprej pozdravi¹² učence, zatem pa pove, da je prišel pomagat učitelju. Zatem pokliče kakšnega od učencev (pri tem gre tako za individualizacijo kot tudi diferenciacijo, saj so izzivi in vprašanja zasnovani na podlagi konkretnega učenca) in mu zastavi vprašanje, kaj misli o položaju otrok danes, so vsi otroci sveta srečni, varni, siti, dovolj kvalitetno oblečeni itd. Zatem se za nekaj časa poslovi, učitelj pa se vključi s posnetkom o sirotah po svetu, morda prebere kakšen prispevek o izkoriščanju otrok in podobno. Ko se Franček ponovno »vrne«, sledi njegovo branje, ki ga učenci praviloma poslušajo še bolj zavzeto, kot če gre za fizično prisotnega učitelja.

Nadaljevanje branja poteka tako, da Franček kliče posamezne učence in jih povabi k branju. Pred tem se izvede še tiho branje¹³, med katerim posnetek seveda ni dejaven. Tudi dejavnosti po branju vodi Franček. Z učenci vodi pogovor, jim zastavlja vprašanja, izzive ali pa pred njih razgrne konkreten problem, ki ga učenec poskuša rešiti. Moderator vsega je seveda učitelj, ki posnetek ustavlja na ustreznih mestih, učence pa dodatno spodbuja, usmerja in jim pomaga, če presodi, da je to potrebno.

¹¹ Ta oblika je bila odlična tudi v času pouka na daljavo, saj gre za posnete razlage, ki si jih lahko učenci zatem predvajajo kadarkoli jih potrebujejo.

¹² Pozdravi jih v narečnem jeziku, potem pa se odkašlja in popravi, saj sam glasno ugotovi, da je vendarle v taki jezikovni situaciji (šoli), da je potrebno govoriti slovenski knjižni jezik. S tem se učenci tudi navajajo na pojme narečje in knjižni jezik ter vse bolj ponotranjijo njuno ločnico na eni in povezavo na drugi strani.

¹³ Konkreten primer sem izvajal dve šolski uri.

Podobno je tudi z *virtualnim učiteljem*, le da je v tem primeru pred učenci učiteljeva podoba in ne neka namišljena oseba, kot je to v primeru metode Franček, ki je prav zaradi slednjega včasih celo uspešnejša in za učence zanimivejša, saj dodatno spodbuja domišljijo.

V. Klic k pisanju

Kot mentor različnih literarnih delavnic z otroki in mladostniki¹⁴ sem si nabral bogate mentorske izkušnje tudi izven učiteljskega dela. Največkrat se ustvarjanja lotimo z nadarjenimi učenci ali tistimi, ki so se odločili za obisk literarnega kluba, kakega krožka itd. Največji izziv že od nekdaj pa mi je bil spodbuditi tiste otroke, ki jim pisanje ni ravno najmočnejša komponenta – in vedno znova sem presenečen, kaj lahko ti otroci ob primerni spodbudi ustvarijo.

Spekter najrazličnejših metod in vprašanj, povezanih z ustvarjanjem mladih, obravnavam v obeh priročnikih o pesnjenju¹⁵, o tem pa sem pisal tudi v več izdajah revije Mentor in na spletnem portalu AirBeletrina.

V nadaljevanju bom predstavil dve metodi, ki sem ju uporabil v sklopu lanskega¹⁶ Mihčevega festivala na Ptuj (oktobra 2019).

Prva taka metoda, ki je otroke zelo spodbudila k pisanju, je *Vaza besed*. Otroci imajo pred seboj list papirja, na katerega skicirajo obris prazne vaze. Vanjo zapišejo besedo, potem pa svoj list z vazo podajo otroku na desni (najbolje je, če sedijo v krogu). Ko dobijo list s sosedovo vazo, vanjo zapišejo novo besedo, katero koli, ki jim takrat šine v misli. Ta postopek se ponavlja, dokler se vaza, ki jo je učenec narisal na začetku, ne vrne v njegove roke. Iz »besednega šopka«, ki ga je »nabral« v svoji vazi, mora sestaviti pesem. Iz nabora vseh besed izbere tri, ki jih ne sme izraziti neposredno, pač pa v prispodobi.

Druga taka, za učence prav tako izredno zanimiva, pa je metoda »skupinske pesmik«. Ta proces lahko izvedemo tudi v naravi, če smo v notranjih prostorih, pa je dobro, da so ti večji. Učenci se postavijo v tri kolone (lahko tudi več, če je učencev več) in na mizice ali okenske police, lahko tudi na tla, damo prazen list papirja, na katerega morajo učenci eden za drugim, napisati kakšno besedno zvezo, verz, stavek oz. poved, ki ne sme biti krajša od treh besed. Ker so skupine časovno omejene (npr. s petimi minutami), tekmujejo, kdo bo napisal več takih zvez. Seveda pa šteje tudi izvirnost besednih zvez in metafor. Vsak, potem ko zapiše svojo besedno zvezo, prepogne list, da novi tekmovalec ne vidi, kaj je napisal ta pred njim. Na koncu določimo vodjo skupine, ki mora z ostalimi iz razmetanih verzov oblikovati pesem. Zmaga torej skupina z največ besednimi zvezami, seveda pa točke prinese tudi njihova izvirnost in končna celostna podoba pesmi.

¹⁴ Več let zapored izvajam delavnice za otroke in mlade (tudi dijake in študente) v okviru festivala Dnevi poezije in vina, Mihčevega festivala, Festivala Urška, Pesniške olimpijade, bralne značke itd. V okviru šole, v kateri poučujem, pa pri literarno-recitacijskem krožku, šolskih glasilih Lokvanj in Čar besede moje, pri dodatnem pouku, pri delu z nadarjenimi, v okviru šolske bralne značke, priložnostnih prireditev in znotraj pouka, ko vsebina to omogoča.

¹⁵ *Brez uteži* (2007) in *Pesniške poti brez uteži* (2018).

¹⁶ Mihčev festival 2020 je potekal na daljavo.

Viri in literatura

David Bedrač, 2007: *Brez uteži*. Ljubljana: JSKD.

David Bedrač, 2015: *A je že konec?: med mladimi ustvarjalci Mihčevega festivala 2015*. Ljubljana: Mentor 4, letnik 36, str. 101–106.

David Bedrač, 2015: *Mladi ustvarjalci in njihovi mentorji: Kaj, to je pesem?!: (dnevnik 15. Pesniške olimpijade)*. Ljubljana: Mentor 1, letnik 36, 97–103.

David Bedrač, 2018: *Mladi ustvarjalci in njihovi mentorji: Kritika trka na vrata*. Ljubljana: Mentor 1, letnik 39. 95–100.

David Bedrač, 2006: *Mladi ustvarjalci. 1, Ko se zgodba prične razpletati*. Ljubljana: Mentor 4, letnik 27, 80–83.

David Bedrač, 2007: *Mladi ustvarjalci. 3, Rima se rima na zima*. Ljubljana: Mentor 1/2, letnik 28, 122–125.

David Bedrač, 2007: *Mladi ustvarjalci. 4, Potreben je tudi pogum*. Ljubljana: Mentor 3, letnik 28, 82–85.

David Bedrač, 2007: *Mladi ustvarjalci. 5, Besedilo in ne mladi ustvarjalec!*. Ljubljana: Mentor 4, letnik 28, 86–89.

David Bedrač, 2007: *Mladi ustvarjalci. 6, Med zunaj in znotraj, kaj pa vmes?*. Ljubljana: Mentor 5, letnik 28, 80–83.

David Bedrač, 2018: *Pesniške poti brez uteži: priročnik o pesnjenju za pesniške ustvarjalce začetnike, mentorje in učitelje*. Ljubljana: JSKD.

David Bedrač, 2014: *Problem sodobne lirike v osnovni šoli*. Ljubljana: AirBeletrina, 21. 2. 2014.

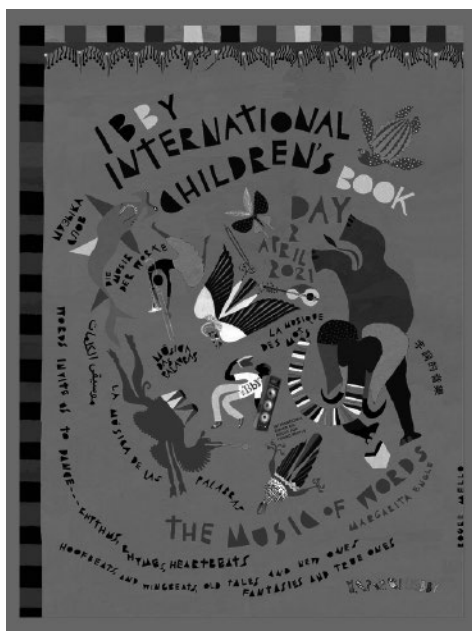
David Bedrač, 2016: *Sodobna tehnologija in ustvarjanje mladih*. Ljubljana: Mentor 4, letnik 37, 111–113.

Skupina avtorjev, 2006: *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi*. Priročnik. (Ur. Tanja Bezić). Ljubljana: Zavod RS šolstvo.

IBBY NOVICE

GLASBA BESED IN PRAZNOVANJE MEDNARODNEGA DNEVA KNJIG ZA OTROKE

2. april, rojstni dan danskega pravljicarja Hansa Christiana Andersena, je mednarodni praznik, s katerim želimo spodbujati ljubezen do branja in mladinskih knjig. Vsako leto je druga nacionalna sekcija IBBY (Mednarodne zveze za mladinsko književnost) sponzorica mednarodnega dneva knjig za otroke. V lanskem letu je bila sponzor Slovenska sekcija IBBY. Poslanico *Lakota po besedah* je napisal Peter Svetina, plakat pa je ilustriral Damijan Stepančič. Oba sta tudi naša kandidata za Andersenovo nagrado 2022.

Letos je sponzor 2. aprila nacionalna sekcija iz Združenih držav Amerike – USBBY. Poslanico *Glasba besed* je napisala Margarita Engle, ameriška pesnica kubanskih korenin, ilustriral pa Roger Mello, brazilski ilustrator, med drugim tudi Andersenov nagrajenec. Poslanico je v slovenščino prevedla Nada Marija Grošelj.

Glasba besed

Ko beremo, zrastejo duhu peruti.
Ko pišemo, nam zapojejo prsti.

Besede so bobni in flavte na listu,
so ptič, ki se s pesmijo vzpenja, in slon, ki
trobenta,
so reka, ki teče, in slap, ki teleba,
metulj, ki zakroži
visoko na nebu!

Besede nas vabijo k plesu –
ritmi in rime, utripi srca,
peket in prhut, stare in nove povesti,
take izmišljene, take resnične.

Kadar si udobno ugnezdjen doma
ali čez meje drviš proti novim deželam
in tujim jezikom, so zgodbe in pesmi
vse tvoje.

Kadar delimo besede drug z drugim, glasovi
postanejo glasba prihodnosti,
mir, prijateljstvo, radost:
melodija,
ki upa.

Ob letošnjem praznovanju 2. aprila smo
se spomnili tudi na *Lakoto po besedah*.

Prav zaradi glasbe, ki jo prinašajo besede, občutimo takšno lakoto po besedah:

»Besede v pesmih in zgodbah so hrana. Ni so hrana za telo, nihče si z njimi ne bo napolnil želodca. So hrana za duha in dušo.«
Peter Svetina

V bralnospodbujevalni akciji, ki jo je Slovenska sekcija IBBY pripravila skupaj z Mestno knjižnico Ljubljana, smo letošnjo poslanico povezali z letom Kristine Brenkove. Z njo smo želeli obeležiti 110 let od rojstva te izjemne avtorice, prevajalke, urednice in promotorke branja ter kakovostnih mladinskih knjig, ki je gradila mostove ne le med knjigami in otroki, ampak tudi med slovensko in mednarodno mladinsko književnostjo. Letošnja poslanica tako opisuje tudi delo Kristine Brenkove:

»Kadar delimo besede drug z drugim,
glasovi postanejo glasba prihodnosti,
mir, prijateljstvo, radost«
Margarita Engle

V Pionirski – centru za mladinsko književnost in knjižničarstvo in Knjižnici Bežigrad so pripravili publikacijo *Glasba besed Kristine Brenkove in besede o glasbi: 110 kakovostnih bralnih predlogov in Mozaik branja*, ki je vabil tudi k sodelovanju pri likovnem natečaju,

katerega tema so junakinje, junaki in njihova junaštva v ljudskem pripovedništvu in pesništvu. Publikacijo in mozaik sta dostopna tudi na naši spletni strani: www.ibby.si.

Praznovanje mednarodnega dneva knjig za otroke tradicionalno razpotegnemo čez vse leto, spodbujamo branje dobrih knjig, ki ga obarva tudi bralnospodbujevalna akcija.

Več o poslanici, praznovanju 2. aprila in bralnospodbujevalni akciji lahko preberete na: www.ibby.si

REVIJA BOOKBIRD

IBBY izdaja strokovno revijo *Bookbird*, ki vključuje znanstvene in strokovne prispevke, novice in recenzije. Urednika si želita ustvarjati še bolj vključujočo revijo, zato pozivata k oddaji prispevkov, ki predstavljajo ustvarjalce, knjige, književnost ali projekte z vseh koncev sveta.

Ti so lahko objavljeni bodisi v rubriki *Otroci in njihove knjige* (približno 2500 besed), v kateri učitelji, knjižničarji,

založniki, avtorji, starši ... opišejo svoje delo z mladimi bralci ali pa poročajo o svojem opazovanju mladih bralcev in njihovem odzivu na prebrano, bodisi v rubriki *Avtorji/Illustratorji/Prevajalci in njihove knjige* (približno 2500 besed), ki vključuje intervjuje in samorefleksije, ki jih pospremi kratka predstavitev ustvarjalca in konteksta, v katerem ustvarja.

Lahko pa o teh temah pišete tudi v rubriki *Razglednice in pisma*, razglednice naj bi bile dolge okoli 300, pisma pa okoli 1000 besed, na razglednicah lahko predstavite posamezno knjigo, v pismih pa posameznega ustvarjalca.

Če imate še kakšno vprašanje glede objave, se lahko obrnete na Špelo

Frlic (spela.frlic@divjamisel.org), ki vodi korespondenco z revijo *Bookbird* ali pa nam pišete na mail Slovenske sekcije IBBY (ibby.slovenia@gmail.com).

Mednarodna revija je lahko zanimivo okno v svet za imenitne stvari, ki se dogajajo na našem končku sveta.

MEDNARODNI KONGRES IBBY

Mednarodna zveza za mladinsko književnost vsaki dve leti organizira mednarodni kongres, na katerem se srečajo strokovnjaki, ustvarjalci, promotorji in drugi, ki tako ali drugače delujejo na področju mladinske književnosti. Lani naj bi se odvil v Moskvi, a je bil zaradi epidemije prestavljen na letošnje leto.

Tudi to leto nam v tem pogledu ni najbolj naklonjeno, a so se organizatorji odločili, da kongres izpeljejo v vsakem primeru. Potekal je med 10. in 12. septembrom 2021, tako v živo v Moskvi kot v spletni obliki. O njegovih vsebinah bomo poročali v naslednji številki revije *Otrok in knjiga*.

NOMINACIJSKO LETO

Letos je tudi nominacijsko leto. V začetku leta smo za Andersenovo nagrado 2022 nominirali Petra Svetino in Damijana Stepančiča. Žirija, ki naj bi se sestala januarja 2022, že prebira dela 62 ustvarjalcev (29 avtorjev in 33 ilustratorjev) iz 33 držav.

Pripravljamo tudi nominacije za nagrado ALMA – mednarodno nagrado za ustvarjalce na področju mladinske književnosti, za nagrado IBBY-Asahi Reading Promotion Award za projekte na področju promocije branje in nagrado IBBY-iRead Outstanding Reading

Promoter Award za promotorje branja ter predlagali naš ustvarjalce za uvrstitev na IBBY častno listo. V naslednji številki bomo najverjetneje že lahko predstavili naše kandidate.

Kakovostna mladinska književnost, dobri projekti in požrtvovalni ter iznajdljivi mentorji branja so v teh časih še posebej pomembni, da širijo glasbo besed in tešijo našo lakoto po besedah. Namreč, »[...] ko beremo, zrastejo duhu peruti./Ko pišemo, nam zapojejo prsti.«

Tina Bilban

ODMEVI NA DOGODKE

STARA IN NOVA VPRAŠANJA

(Poročilo s kritiškega simpozija Umetnost kritike 2020)

Umetnost kritike z veliko začetnico

Potem, ko se nekaj časa ni vedelo, če bo 7. mednarodni kritiški simpozij Umetnost kritike v lanskem letu zavoljo finančnih in epidemioloških razlogov sploh izpeljan, je organizacijski odbor naposled sprejel odločitev, da velja s tradicijo nadaljevati. Da pa se bo – kajpada in po covidni modi – preselil na splet. Če je že umanjkal družabni moment, ki so ga v preteklih letih predstavljala živahna skupna kosila in/ali večerje, pa je simpozij vsaj dobil svojo spletno stran. Nekaj osnovnih podatkov za začetek – simpozij zadnja leta organizira Društvo slovenskih literarnih kritikov (DSLK), njegov cilj je med drugim spoznavanje tujih praks in okoliščin, v katerih kritika živi v tujini, hkrati pa se zadnja leta kaže tudi težnja po spoznavanju praks in problematik, s katerimi se srečujejo na drugih kritiških poljih, denimo filmskem, gledališkem, likovnem itd. S predavanji in v razpravah se domačim kritikom vsakokrat pridruži več tujih kritiških gostov in tudi letos je bilo tako; nagovorili so nas trije domači in trije tuji kritiki. Naslov aktualnega simpozija je bil *Kaj je kritika?*; zastavljen je bil torej precej široko, a v besedilu razpisa je bilo moč najti več usmeritev, organizatorji so si namreč zamislili dve podtemi, in sicer: Kritika mladinske književnosti (v luči mednarodnega knjižnega sejma v Bologni) in Kritika slovenske književnosti v tujejezičnih okoljih (v povezavi s predsedovanjem Slovenije EU in prihodnje predstavitev na knjižnem sejmu v Frankfurtu). Na kaj so se torej osredotočili predavatelji?

Od filmske kritike do (osebne) zgodovine kritištva na Češkem

S kritiko mladinske književnosti se je ukvarjal le en prispevek, in sicer Larisa Javrník v predavanju *Kritika na presečišču literarne in gledališke umetnosti za najmlajše*. Ker je za bralce pričujoče revije bržkone zanimiv predvsem ta, se bom osredotočila nanj, ostale predavatelje pa le na hitro predstavila. Avstrijec Daniel Terkl je programski vodja projekta literarnih branj v centru Alte Schmiede na Dunaju, pa tudi prevajalec in fotograf. V predavanju *Kritika in solidarnost ali na kaj bi se želel človek zanesti* je na primeru nekaj recenzij slovenskih del pokazal, kako literarna kritika prispeva k zanimanju za slovensko literaturo v nemško govorečem okolju. Irski pisatelj Luke Cassidy, ki je tudi reden obiskovalec Slovenije, je v

predavanju *Za devetimi gorami: Pogled na slovensko književnost od daleč* razmišljal o tem, da je slovenska književnost kljub nekaterim prevodom na mednarodni sceni slabo prisotna oz. zaznana. Vsestranski Ondřej Buddeus je češki pisatelj, prevajalec iz nemščine in norveščine, urednik in esejist, med letoma 2017 in 2019 je vodil Češki literarni center, novoustanovljeno državno agencijo za promocijo češke literature v tujini. V predavanju *Igra vlog: osebna zgodovina kritištva na Češkem v 21. stoletju* je razmišljal o trenutnem položaju literarne kritike na Češkem. Literarni in filmski kritik Robert Kuret si je v predavanju *Do konca (in še čez): filmska in literarna kritika kot zahteva po radikalnosti* zastavil vprašanje, kaj pomeni, da literatura ali film radikalno izpeljeta svoje nastavke in kako to vpliva na presojanje enega ali drugega, dramaturginja in literarna komparativistka Nika Švab pa je v predavanju Razmerja moči v kritiki med drugim razmišljala, koga kritik pravzaprav sploh ocenjuje – umetniško delo, producenta ali kar kulturno politiko?

Kritičarka, publicistka in književnica Larisa Javernik, ki je tudi gonilna sila spletne platforme o slikanicah Orbis pictus, se je v svojem predavanju posvetila razmerju med otroško literaturo in gledališčem. Prične z informacijo, da je leta 2019 bolonjski knjižni sejem med svoje vsebine uvrstil tudi povezovanje literarnega medija z gledališkim, kar je v gledališčih za najmlajše po svetu že nekaj časa uveljavljena praksa. Meni, da je takšen intermedialni projekt pomemben, saj sta literarna in gledališka produkcija za najmlajše in njuno vrednotenje tako v akademskih kot tudi kritičkih krogih še vedno potisnjeni na stran, hkrati pa imata precej skupnih značilnosti. Javernik se v predavanju posveča predvsem problematiki, ki je povezana z dvojnimi naslovnikom, pri čemer povzema številne literarne teoretične mladinske književnosti, v drugem delu pa raziskuje možne kritičke vstopne znotraj prenosa otroških kulturno-umetnostnih vsebin. Ugotavlja, da se odrasli pogosto zanašajo na lasten okus in poznavanje otroškega naslovnika ter zato manj posegajo po kritičkih zapisih o delih za otroke, hkrati pa izpostavi tudi dejstvo, da je tovrstnih kritičkih zapisov malo, kar velja tudi za število kritikov, ki se temu področju posvečajo; to še bolj kot za področje mladinske književnosti, velja za gledališče za najmlajše. Ko govori o naslovniku kritičkega zapisa, poudari, da so bralci kritik bodisi ljudje, ki dela ustvarjajo, bodisi se z njimi ukvarjajo v sklopu akademskega raziskovanja ali pa jih kot posredniki prenesejo do otroškega naslovnika. Dvojni naslovnik je torej posebna specifična celotnega področja, kar vključuje fazo ustvarjanja, recepcije in raziskovanja del za otroke. Ko govori o nalogah kritike, izpostavi izgradnjo in nadgrajevanje kanona za otroke, pri čemer opozarja, da mora kritika dela obravnavati čim bolj celovito. V sklepnem delu predavanja se Javernik spet naveže na bolonjski projekt »Mapping – A map on the aesthetics of performing arts for early years«, ob čemer se ozre tudi po domači sceni in opozori, da so pri nas gledališke predstave za najmlajše otroke (do šest let) še vedno predvsem v domeni lutkovnih gledališč, majhna količina predstav pa pomeni tudi manjše število kritičkih zapisov. V intermedialnem povezovanju vidi dodatne možnosti za kritički stik in spremenjen nabor možnih kritičkih naslovnikov. »Kritički zapis o literarni predlogi, ki nastane neodvisno od gledališke predstave, lahko vpliva na novo verigo naslovnikov, ki so hkrati tudi ustvarjalci nove oblike umetniškega – gledališkega izraza. Vpliva lahko torej na sam proces izbora in ustvarjanja gledališke ekipe v fazi procesa. Na ravni rezultata pa ponovno odpre nekaj novih možnih naslovnikov.« Javernik zaključi takole: »Umetnost za otroke je tako ujeta nekje med družbenim razumevanjem koncepta otroka in otroštva, med željo in potrebo zasebnih in javnih

celic, ki otroke vzgajajo, usmerjajo in jim selektivno, v skladu z lastnim dojemanjem sveta, ponujajo izobraževalne, kulturne, umetnostne in druge vsebine, ter dejanskim otroškim naslovnikom.« Kombinacija starega in novega, torej.

Okrogli mizi oz. zaslonski debati

Mize seveda ni bilo, ne okrogle, ne kakšne druge, pač pa niz zaslonov z umetnimi ozadji ali izrezi dnevnih sob, kuhinj in pisarn. Za poslušalca oz. gledalca Youtube kanala sta bili dve okrogli mizi o položaju kritike, ki sta potekali na koncu obeh simpozijских dni, nemara celo bolj zanimivi kot sama predavanja, ki so na zaslonu še bolj kot v živo odvisna od predavateljevih govorniških sposobnosti. Prvo, z mednarodno udeležbo (torej s predavatelji), je vodil eden od organizatorjev simpozija in aktualni podpredsednik DSLK Aljaž Koprivnikar (simpozij je soorganizirala Maša Pfeifer, pri vsebinski zasnovi in deloma tudi izvedbi sta sodelovali še Ana Geršak in Tanja Petrič), drugo, z izključno domačo zasedbo (Igor Divjak, Nika Švab, Robert Kuret, Diana Pungeršič in Alja Lobnik), pa aktualni koordinator DSLK Žiga Rus. Osebo sem si več obetala od mednarodne okrogle mize, saj so mi stališča (nekaterih) domačih kritikov bolj poznana, a je bilo ravno nasprotno. Simpozijски predavatelji so med drugim odgovarjali na vprašanja kaj jim kritika pomeni, kdo je danes kritik, ali mora kritike podpirati sistem, kdo je upravičen do financiranja (tudi blogerji?) in kdo lahko glede tega postavlja pravila, kaj bodo v prihodnosti največje ovire, s katerimi se bodo soočali kritiki itd. Če na kratko povzamem, se je v odgovorih optimizem mešal s pesimizmom. Buddeus je denimo poudaril, da je naveličan mantre o slabem položaju literature in kritike, saj ne pripomore k rešitvi; meni, da so bile okoliščine v preteklosti še slabše, pa so kljub temu uspevala pomembna kritiška imena. Izpostavil pa je problem, da je težko oceniti, kaj ima na bralca večji vpliv: Instagram, ocena v New Yorkerju ali zapisek na ovitku knjige. Švab je opozorila, da žal pogosto ni več pomembna vsebina, saj je marsikaj natepirano na razpise ipd. in je torej del kulturne politike. Terkl je izrazil mnenje, da je kritiška situacija v Avstriji razmeroma dobra, da imajo kritiki določeno moč in da je tudi financiranje dobro urejeno, saj je decentralizirano, kar pomeni, da ga omogočajo tako država kot dežele in mesta. Buddeus je po drugi strani opozoril, da obstaja na Češkem financiranje samo s strani države in posledično največjo nevarnost vidi v ekonomskem cenzorstvu. Izpostavil pa je, da imajo na Češkem močno literarno periodiko, ki bo verjetno obstajala še naprej, kar je dobro; po tej plati je situacija v Avstriji slabša, saj je Terkl ocenil, da bodo nekateri časopisi v prihodnjih letih izginili, kar bo za kritike seveda problematično. Švab bi rešitev iskala v novih formah, npr. spletnih platformah, ki bi imele širši domet. Javernik ni bila preveč optimistična, prihodnost med drugim vidi v tem, da bodo založbe plačevale objave o svojih knjigah. Domači kritiki so opozorili na pomankanje kriterijev, ki bi določali, kdo sploh je lahko kritik, Kuret je opozoril na pomanjkanje sprotne refleksije filma, s čimer se je strinjala Švab, ki je zaključila, da je dejansko pri nas literarna kritika v primerjavi z ostalimi kritiškimi področji še v najboljši kondiciji. Koprivnikar je torej zastavil kar nekaj zanimivih vprašanj, tudi nekaj zanimivih odgovorov se je ponudilo, a prava debata se žal ni razvila, na trenutke precej zadržano vzdušje, ki je bilo deloma verjetno tudi posledica dejstva, da so se zbrani »videli« prvič, je zavzeto reševal sam moderator s svojimi uvidi.

V nasprotju s prvo okroglo mizo, je bila druga presenetljivo živahna, kritiki so se energično oglašali in odgovarjali na prav tako zanimiva, relevantna vprašanja: kdo so bralci kritik, kaj pomeni prehod na splet, koliko pri pisanju kritike razmišljati o samih ustvarjalcih, ali kritika sploh lahko pravično pogleda na produkcijo, kako je s kritiško skupnostjo, ali obstaja komunikacija med kritiki, bi morala kritika poiskati drugačne/nove oblikovne forme, npr. podcaste, so spletni vplivneži konkurenca kritikom? Naj izpostavim nekaj manj pogosto slišanih oz. bolj svežih ugotovitev: Lobnik je povedala, da narašča število gledaliških kritik na spletnih portalih, ki so jih vzpostavili sami producenti, in izpostavila, da je gledališka kritika zadnje čase zelo teoretska in manj direktno sodi. Divjak je ugotavljal, da smo na koncu pravzaprav vsi odvisni od Facebooka, Pungeršič pa, da je moč kritika v možnosti odločanja, kaj bo ponudil v obravnavo, s čimer (lahko) oblikuje pogled družbe. Vsi nastopajoči so izpostavili (star) problem neprofesionalizacije kritiškega poklica in pogosto nedostojne honorarje, kar vse vpliva na dejstvo, da je ukvarjanje s kritiko za marsikoga zelo prehodna faza; Kuret je dodal, da je pri filmski kritiki le nekoliko več kontinuitete in kritikov z dolgo kilometrino. Lobnik je opozorila, da kritiki premalo beremo kolege kritike, tudi Pungeršič je poudarila pomen debate z enako izkušenimi bralci, kar je npr. mogoče znotraj različnih komisij in žirij. Možne prihodnje poti nastopajoči vidijo v podcastih (Lobnik je bila do tega sicer zadržana in se ji zdi boljše razmišljati o različnih načinih zapisovanja) in raznih spletnih platformah ter v kritiških debatah oz. soočenjih; Divjak je zaključil, da si bo kot urednik spletnega portala Vrabec Anarhist to postavil za izziv. Čakamo torej prve rezultate!

Za konec – napoved

Osnovno vprašanje Kaj je kritika?, pa tudi sorodna vprašanja tipa Komu je sploh namenjena?, Ali je kritika v krizi? ipd. se utegnejo zdeti zguljena, a je prav, da si jih vsake toliko zastavimo in ob tem morda kakšno stvar premislimo na novo. In nenazadnje – če si takšna vprašanja (še vedno) zastavljamo, to vendar pomeni, da kritika še vedno miga in se ne da! Sploh pa so bila na obeh okroglih mizah zastavljena tudi številna zelo aktualna vprašanja, ki bodo terjala ne samo teoretične odgovore, pač pa tudi akcijo. Zadnji simpozij Umetnost kritike se je spomnil tudi na včasih zapostavljeno kritiko mladinske književnosti, a je za ponujeno iztočnico zagrabila le ena predavateljica; ta »manko« bo že letos odpravil simpozij revije *Otrok in knjiga* v okviru festivala *Oko besede*, ki bo v celoti posvečen prav kritiki mladinske književnosti in si bo gotovo zastavil tudi katero od vprašanj 7. mednarodnega kritiškega simpozija *Umetnost kritike*.

Gaja Kos

OCENE – POROČILA

DAJMO, JEŽ!

Toon Tellegen: *Jež in samotni*

občutek. Ilustracije Ana Zavadlav.

Prevod Staša Pavlovič. Mladinska

knjiga, Ljubljana 2020.

Po »kratkem živalskem romanu« *Čriček in temačni občutek*, ki je eden iz serije, v kateri se nizozemski pisatelj in pesnik ukvarja z različnimi psihičnimi stanji, smo lansko leto dobili novo živalco z novim občutkom – ježa s samotnim občutkom. Slednji se nemalokrat izkaže tudi za temačnega, a brez skrbi, knjiga ni niti malo dolgočasna ali ponovitev predhodne. Tellegen je, kot že vemo in se vedno znova potrdi, namreč mojster besede, ki zmore ustvariti tako intenzivna in otipljiva vzdušja, da bralca vsakič znova posrkajo, hkrati pa ga vodi prav pod kožo protagonista, da z njim čutimo, se žalostimo, veselimo, skrbimo, trpimo ... In se čudimo, predvsem avtorjevim domislicam, ki so včasih totalno odbite, drugič absurdne, tretjič kako drugače unikatne. Kaj vse gre našemu ježu po glavi! Vse pa se vrti okoli obiskov, ki si jih jež predstavlja v različnih scenarijih, z različnimi izidi, ob čemer tuhta, dvomi, se postavlja pred dileme in si zastavlja tudi čisto filozofska vprašanja: »Čisto mogoče je, da imam več dvomov kot bodic. Še dobro, da so dvomi nevidni. Čeprav ... Kaj pa če niso nevidni, če jih vidijo vsi razen mene?« Tudi tale premislek spada v to kategorijo: »Moje misli si ničesar ne želijo bolj kot premisliti si, ga je prešinilo. In jaz? Jaz jih samo opazujem in nimam kaj dodati.« Hkrati se jež ves čas spravlja k pisanju pisem

oziroma vabil na obisk, ki so včasih, denimo v svoji kratkosti, tudi prav zabavna: »Draga muha, Jaz« ali: »Zdravo, jež, to je vse.« Kot rečeno, jež v domišljiji (ali sanjah) preigrava niz hipotetičnih situacij in srečanj in ustvarja pravo malo enciklopedijo obiskov: predstavlja si neroden obisk (slona), ponesrečen obisk (medveda), zgovoren obisk (žirafe, ki na dolgo in široko razglablja o svojih rožičkih in v zvezi z njima pride do zaključka: »Kakšno življenje. Početi nič, pa kljub temu doživeti vse.«), obiske neobstojećih živali (peščenega čmrlja, letečega leva, črtastega blatnega hrošča, rdečega lenivca ...), ki počnejo nenavadne stvari, na ježeve bodice denimo obešajo jopiče in mu pojejo pohištvo. V samoti si predstavlja, da njegove bodice govorijo in pojejo in bi gostom lahko zapele pesem dobrodošlice. Predstavlja si obisk raka, ki mu populi vse bodice, obisk jazbeca, s katerim ugotovita, da se nimata o ničemer pogovarjat, obisk davno izumrlih živali, pa živali, ki jih pozna, a imajo nenadoma vse bodice. Obisk surikate, ki nima pojma, kaj je treba na obiskih početi in čemu so sploh namenjeni. Predstavlja si tudi želvo in polža, ki poskušata plesati, a jima ne gre, zato se odločita, da bosta samo stala pri miru, kar je tudi lahko ples – »prmirnček«. In tako naprej, še in še obiskov, čudnih, neprijetnih, tudi fizično bolečih.

Jež je nepomirjen z lastno identiteto (»Čuden sem, strašljiv, osamljen in neodločen, imam bodice in hočem, da bi me kdo obiskal, hkrati pa tega tudi nočem ... je premleval. Kakšna žival sem jaz!«), iz česar se torej poraja kaos

občutkov, nad katerimi izstopa samotni občutek. S samoto pa vemo, kako je; da nam čas, da razmišljamo, včasih tudi preveč in pretirano, kar se nedvomno dogaja tudi ježu. Kopičijo se mu vprašanja, na katera ne pozna odgovorov: je obstoj velik ali majhen? Kaj pa smrt? Si želi obiska samo zato, da bi se prepričal, da si ga ne želi? Zagonetno! Pri tem ne smemo pozabiti, da je Tellegen ne samo izvrsten pisatelj, pač pa tudi zdravnik, ki dobro pozna človeško psiho, težave in stiske, kar spretno in prepričljivo prenese na živalske junake. Ti bralca nikakor ne morejo pustiti ravnodušnega, saj del junakovega občutja avtor prenese tudi na nas same. Ne glede na to, ali piše o ježu ali kom mehkejšem in bolj kosmatem, zna Tellegen pač zbsti in vsaj v času branja kot z bodico predreti mehurček, s katerim smo se nemara zavarovali pred tujimi težavami. Sporoča nam, da so, obstajajo in včasih potrebujejo le nekaj tople naklonjenosti. Tellegen je tudi avtor, ki v svoja dela vpleta najmanjše ali v vlogi literarnih likov največkrat spregledane živali, denimo hišnega kozlička, lesnega črva, meduzo, oso in druge, ki so, vsaj nekateri, prav tako kot protagonist nagnjeni k filozofiranju. Žirafa na primer razmišlja, kako bi bilo, če bi bila ona rožiček in sprašuje ježa, če si kdaj želi biti bodica ... Nekatera bitjeca so zabavna, druga resna, tretja nam gredo lahko celo rahlo na živce, za ježa pa navijamo in stiskamo pesti.

Tako kot ni nobenega dvoma o vrhunskosti Toona Tellegena in neverjetnih razsežnostih njegove domišljije, ki jo radodarno posodi ježu in ostalim, tudi ni dvoma o vrhunskosti Ane Zavadlav. V slovenskih izdajah obeh knjig, torej *Čriček in temačni občutek* in *Jež in samotni občutek*, ki se – to je treba izpostaviti – v prevodu Staše Pavlovič odlično bereta, namreč najdemo ilustracije, ki so jih kot enkratne nemudoma prepoznali tako doma kot tudi v tujini. Z ilustracijami iz

Črička se je Ana Zavadlav namreč uvrstila na razstavo ilustracij v okviru sejma otroških knjig v Bologni, na častno listo IBBY, zanje pa je prejela tudi Nagrado Purple Island in Levstikovo nagrado. V zvezi z avtorjem oziroma besedilom sem že govorila o vzdušju, a ko sem pisala o njem, sem imela seveda neobhodno v mislih tistega, ki ga ustvarjajo besede in ilustracije skupaj, hkrati. Čeprav so slednje z izjemo nekaj dvostranskih (na katerih je pogosto upodobljen gozd) manjše, nekatere celo drobne, so izjemno povedne (ne samo na vsebinskem – notranjost ježevega domovanja, njegovi namišljeni gosti itd., pač pa predvsem čustvenem nivoju), ilustratorica pa je izbrala tehniko, ki odlično korespondira z naslovnima občutkoma, torej temačnostjo in samotnostjo. To ni Ana Zavadlav, kakršne smo vajeni – igriva, barvita in bolj otroška; to je Ana Zavadlav, ki je iznašla likovno govorico za vse, tudi za odrasle, predvsem pa gre s svojimi sivinami, zamolki in tišinami, včasih s pogrezanjem v nekakšno mehko in drugič z ostrino drobnega, osamljenega prizorčka tako organsko na Tellegenova besedila, kot bodice na ježa! *Jež in samotni občutek* tako ni le ena izmed prevodnih knjig, pač pa tudi vrhunska domača stvaritev.

Gaja Kos

**NEPOZABNE: ŽENSKE, KI SO
PREMIKALE MEJE NAŠEGA
SVETA.** Milica Antić Gaber et al,
ilustracije Bojana Dimitrovski et al,
Ljubljana, Mladinska knjiga, 2020.

Knjiga *Nepozabne* vstopa v specifičen kontekst, ne le splošni kulturni in politični, kot pač vsako literarno delo, temveč tudi v kontekst sorodnih izdaj, ki

so mladim bralcem pričele predstavljati pomembne ženske iz preteklosti in polpreteklosti zgodovine. Zato je smiselno stopiti korak nazaj, v leto 2016, ko se je na knjižnem trgu pojavila knjiga *Goodnight Stories for Rebel Girls I* (Elena Favilli in Francesca Cavallo, ilustracije T. S. Abe et al, Timbuktu labs, 2016), verjetno najbolj znan fenomen na tem področju, in ujela duha časa. Denar za izdajo prve in druge knjige v seriji sta ustvarjalci zbrali na platformi Kickstarter, kjer sta za zagon svoje ideje prejeli več kot petnajstkratnik ciljne vsote in podrli rekord za najbolj podprt projekt s področja mladinske književnosti. Knjiga naj bi presegla stereotipno prikazovanje deklic v pravljicah in risanih filmih in deklicam ponudila realne vzornice, ki bi jih navdušile za aktivno in pokončno držo v družbi. Vsako izjemno (ali pa »izjemno«) žensko, v posamezni knjigi jih je zbranih 100, predstavi s celostransko ilustracijo in kratkim tekstom, ki v velikem značnem fontu zapolni eno stran. Ilustracije so prispevale ilustratorke z vsega sveta, razlikujejo se tako po slogu kot po izrazni moči, kar nekaj pa jih je inovativnih in zgornjih, praviloma bolj kot sam tekst. Ta v nekaj vrsticah pač ne more zajeti podobe predstavljene posameznice, sivn njene osebnosti, vseh ključnih dejstev iz njenega življenja. Pred bralcem tako le redko zraste oseba iz mesa in krvi. Najpogosteje ostanemo pri krilaticah:

Najboljši način, da se boriš za pravico, je v politiki, je sklenila Hillary. Ker mnogi Američani niso bili vajeni žensk v politiki, so našli trapaste razloge, da so ji nasprotovali. Kritizirali so njeno pričesko, njen glas in oblačila, ki jih je nosila. Tako so jo poskušali izriniti iz političnega sveta. Toda Hillary se je že naučila, kako se je treba spopasti z nasilneži, zato se jim je uprla.

Hillary je postala prva ženska, ki jo je velika politična stranka nominirala za predsednico Združenih držav Amerike.

Nekoč deklice niso mogle postati, kar so hotele, a ti časi so minili.

Knjiga je seveda (nenazadnje je tudi to v duhu časa) doživela več svojih nadaljevanj in izpeljav, tudi v različicah za dečke, med katerimi je verjetno najbolj znana verzija Bena Brooksa *Stories for Boys Who Dare to Be Different* (ilustracije Qinton Winter, Running Press Kids, 2018). Pojav vzporednih knjig za fante je le še dodatno podčrtal enega od problemov *Goodnight Stories for Rebel Girls*. Je res smiselno, da knjiga, ki predstavlja uporniške punce, ki so se postavile zase in si izborile svoje mesto v družbi, naslavlja le dekleta? Ali s tem ne utrjuje razlik? So res le deklice tiste, ki naj prebirajo o uporniških puncah? Se ta tema dečkov ne tiče v prav tolikšni meri? Naj bodo vzorniki, ki jih predstavljamo mladim bralcem res prvenstveno istega spola kot mlada bralska publika?

Nujnost, da širše naslovimo vprašanje spola tudi v poučni literaturi za mlade, je odmevala tudi v slovenskem prostoru. Vsako leto znova sicer dobivamo prevode tujih leksikonov tipa Največji znanstveniki/raziskovalci/umetniki ..., kjer žensk praktično ni (ponavadi z izjemo Marie Curie, ki jo je skorajda nemogoče pozabiti v knjigah o najpomembnejših znanstvenikih). Ob tem je v letu 2018 pri založbi Učila izšel prevod *Goodnight Stories for Rebel Girls I – Zgodbe za lahko noč za uporniške punce*. V istem letu je pri založbi Mladinska knjiga izšla knjižica Nike Kovač *Pogumne punce*, katere likovna podoba je sicer manj izrazita in dodelana kot v *Zgodbah za lahko noč za uporniške punce*, so pa besedila nekoliko daljša, kompleksnejša in manj tezna, med pogumne punce z vsega sveta pa so vključene tudi pogumne punce iz našega kulturnega in političnega konteksta. Starejša je tudi ciljna publika, če so *Zgodbe za lahko noč za uporniške punce* namenjene prav temu, torej uspavanju, in sta jo avtorici opredelili kot 6+, je knjiga *Pogumne punce* primarno namenjena pogumnim puncam, ki že berejo

same in se sprašujejo o svetu okrog sebe. Podobno je s ciljno publiko *Lastnega življenja* Mance G. Renko (ilustracije Samira Kentrić, Beletrina, 2017), ki se sicer osredotoča na eno samo veliko žensko – Zofko Kveder, predstavitvi pa daje specifičen ton neposredno obračanje na bralko/bralca:

Bi znal(a) hitreje naštetih deset pisateljev ali deset pisateljic? Ali v šoli berete več moških in o moških kot žensk in o ženskah? To je zelo čudno, sploh če pomisliš, da nas je na svetu približno enako in da, tudi če pogledaš okoli sebe, po svojem razredu, fantje ne kažejo večje literarne nadarjenosti od punc, pa tudi zanimivejših življenj nimajo. Ampak zakaj so potem vsi ti avtorji, katerih pesmi si se moral(a) naučiti na pamet, za katere si moral(a) vedeti, kje so se rodili in celo, kaj so želeli povedati, moški?

Naj omenim še eno prevodno delo, ki je pred izdajo *Nepozabnih* vstopilo v slovenski literarni prostor, predvsem zato, ker s kompleksnostjo svojih prikazov bistveno izstopa in se mi zdi po načinu predstavitve, pa čeprav v svojem žanru, še najbližje *Nepozabnim*, h katerim se počasi bližamo: *Neustrašne 1&2*, *Portreti neuklonljivih žensk* v stripu Pénélope Bagieu, za prevod katerega je Katja Šaponjić prejela Nodierevo nagrado za najboljši prevod iz francoščine. Knjiga prinaša trideset portretov žensk, ki so se tako ali drugače postavile proti vetru, na mesta, ki so zahtevala precej samosvojesti, odločnosti in poguma. Izbrani liki so prikazani v vseh odtenkih sive, predvsem pa z obilico humorja. Predvsem gre za delo, ki bi ga mladim bralkam, ki rade razmišljajo s svojo glavo in si ob branju na podlagi zgodbe in prikazanih dejstev ustvarjajo svojo sliko, najbolj priporočala, še posebej, če jim malo smejanja ob branju ni odveč.

Nekako takšen je kontekst, v katerega je v lanskem letu vstopila knjiga *Nepozabne*. Knjiga, o kateri se je govorilo med njenim nastajanjem, o kateri se je precej govorilo ob njenem izidu, a je ta pogovor

bolj kot ne ostal pri njeni naslovnici, in knjiga, o kateri se ni pretirano govorilo po tem, ko je prišla med bralce, pa čeprav gre za knjigo, ki potrebuje dialog, knjigo, ki celovito zaživi šele v pogovoru med bralci.

Nepozabne so delo skupine ustvarjalk. Kot pojasnjuje Veronika Tašner v spremni besedi, se *Nepozabne* pomembno povezujejo s knjigo *Pozabljena polovica* (Alenka Šelih et. al, Tuma, ZRC SAZU, 2016); slednja na 600 straneh prinaša vpogled v življenje 129 žensk iz 19. in 20. stoletja in je primarno namenjena tako strokovni javnosti kot zainteresiranemu krogu laičnih bralcev. *Nepozabne* izhajajo iz opravljenega izbora in prinašajo ilustrirane zgodbe o 50 posameznicah. Že s svojo vizualno podobo nagovarjajo kar najširši krog bralcev, ki morda še ne ve, da ga položaj žensk v našem kulturnem in političnem prostoru zanima, pa ga bo najverjetneje pričel po branju *Nepozabnih*, pri tem pa se knjiga najbolj izrazito obrača k mlademu bralcu/bralki.

Idejno je projekt *Nepozabnih* zasnovala in strokovno vodila Veronika Tašner. Pri pisanju besedil je združilo moči kar dvajset ustvarjalk različnih generacij in z različnih področij delovanja, pod taktirko Ane Ugrinović (redakcija in urejanje besedil) in Alenke Veler (urednica). 50 zgodb si za razliko od *Zgodb za lahko noč za uporniške punce* vzame dovolj prostora za vsako posameznico, ki je lahko orisana z dovolj dejstvi, podrobnostmi, sem ter tja tudi sivinami, da pred bralcem zrastejo osebe iz mesa in krvi. K slednjemu nedvomno prispevajo tudi izjemne ilustracije desetih ilustratork (pod taktirko likovnih urednikov Pavleta Učakarja in Tanje Komadina). Še vedno bi lahko, tako kot pri *Zgodbah za lahko noč za uporniške punce*, zapisali, da je likovna podoba tista, ki najbolj prevzame in zgrabi bralca, kar pa, ker se je na ravni besedil zgodil pomemben premik od krilatic k zgodbam, od grobih orisov

k osebam, pomeni, da so ilustracije v *Nepozabnih* še toliko bolj silovite, ne le mojstrsko izvedene, ampak tudi povedne s svojo držo, z linijo, s kontekstom. Bojana Dimitrovski, Tina Dobrajc, Samira Kentrić, Tanja Komadina, Polona Lovšin, Andreja Peklar, Sabina Šinko, Helena Tahir, Ana Zavadlav in Huiqin Wang so prav tako nepozabne. Že zaradi njihovih upodobitev se bomo bralci vračali k *Nepozabnim* in v njih odkrivali vedno nove plasti.

Različne plati posameznice, njihovega življenja in konteksta odkrivajo tudi besedila, čeprav se praviloma na križiščih ne ustavljajo, jih ne razčlenjujejo, omogočajo pa bralcu nadaljnji premislek. Kot taka, knjiga hlepi po nadaljnjem dialogu med bralci, pa naj gre za pogovor med vrstniki ali pa prečkanje generacij. Če zapis o Hillary Clinton iz *Zgodb za lahko noč za uporniške punce* omogoča le boddisi samoiniciativno bistveno razširitev teme bodisi zelo omejeno debato o norčevanju iz pričeške in oblačil kandidatke za predsednico, se z zgodbami *Nepozabnih* odpirajo bistveno nove poti, ki jim je težko določiti, kje se bodo končale: kako daljnosežen je upor sistema? Ali upor položaju ženske vedno pomeni tudi upor proti politični strukturi? Je ženski glas v literaturi specifičen? Ga drugače beremo zaradi podpisa? Kako razumeti vzroke in posledice pravila, da lahko delo učiteljice opravljajo le neporočene ženske? Kaj vse vpliva na razpetost posameznice med družino in poklicno pot? Je nujno žrtvovati eno od obeh? Kako v boju za pravice žensk razumeti razmerja med generacijami, so bile matere in babice nepozabnim v oporo?

Teksti so razumljivo napisani in pospremljeni s slovarčkom ob koncu knjige, pri čemer je slednji smiselno sestavljen, neznani pojmi pa dobro razloženi. Zgodbe prinašajo vpogled v družino, partnerske odnose in družbo, ob tem pa mestoma prinašajo tudi zgovorne primerjave s

trenutnim položajem žensk. Ste vedeli, da je naziv redne profesorice na Fakulteti za arhitekturo prva ženska dobila šele leta 2014, in sicer Živa Deu, ki je med drugim soavtorica s priznanjem zlata hruška nagrajene knjige *Kje pa ti živiš?* (Živa Deu in Bara Kolenc, ilustracije Damijan Stepančič, Rokus Klett, 2010). Knjiga tako prinaša vpogled v naš čas, predvsem pa v čas, iz katerega izhajamo, čas, ki nam je presenetljivo blizu, v katerega so se na primer rodile naše babice in prababice. Po eni strani prebiramo o povsem drugem svetu, po drugi strani o svetu, ki je s svojo miselnostjo vsaj delno še vedno tu. V zadnjem stoletju so se zgodile izjemne spremembe, precej dela pa nas še čaka. Tudi o tem govorijo *Nepozabne*.

Tisto, kar bi zgodbam lahko očitali, je mestoma pretirano didaktičen pristop. V nekaterih zgodbah zmoti nagovarjanje bralca, ki ponekod natanko predvideva, koliko starega bralca ima pred seboj pa tudi, kakšen je njegov življenjski svet:

»Najbrž ne poznaš nobene deklice tvojih let, ki danes ne bi hodila v šolo.«

Ali pa eksplicitno naslavlja bralko (tudi če zapis za ženski spol jemljemo kot spolno nevtralen, način nagovarjanja ostaja obrnjen zgolj k ženskemu delu bralskega občinstva), mladega bralca, ki bi posegel po knjigi, pa a priori postavlja iz neposrednega dialoga s knjigo:

Pomisli, da bi napisala nekaj čudovitih pesmi, ki bi ti jih objavili v časopisu. Podnje bi se ponosno podpisala s svojim imenom. Pa vendar bi se čez 150 let našli ljudje, ki bi trdili, da teh pesmi nisi napisala ti, da jih je gotovo napisal kakšen moški.

Tovrstno izključevanje se zdi v knjigi, ki sicer naslavlja tudi spoštovanje spola, še posebej nepotrebno. V zgodbi o Ljubi Prenner tako beremo:

Danes, ko imamo na voljo več kot le dve besedi za doživljanje in opisovanje svojega spola (moški *ali* ženska), bi morda lahko rekli, da Ljuba ni bil ne moški ne ženska. Morda bi

lahko rekli, da je bila oboje, tako moški kot ženska, nekaj od tega ali pa celo nič od tega. [...] V imenu njene nedvomno pogumne poti – pa tudi v imenu nadaljevanja njegove poti – ter spoštovanja njegovega spola, ujetega v duhu tistega časa, bom v tej zgodbi o Ljubi uporablala mešane spolne zaimke.

Knjiga, ki se zaveda bogastva raznolikosti, bi, menim, lahko odprla enakovreden dialog z vsemi bralci, nenazadnje zato, ker je ta v družbi raznolikosti in enakopravnosti nujno potreben.

Sama sem se ob branju zataknila tudi ob ugotavljanju reda v vrstnem redu – ta ni ne kronološki, ne abecedni, ne tematski – in se na koncu sprijaznila, da gre najverjetneje za met kovanca.

Po svoje zgovoren je tudi izbor nepozabnih. 50 izbranih avtoric je bilo rojenih med letoma 1818 in 1946, če izpustimo najstarejše tri pionirke Fanny Haussmann (1818), Josipino Hočevnar (1824) in Josipino Urbančič Turnograjsko (1833) ter najmanj odmaknjeno od vseh predstavljenih junakinj Tanjo Lamovec (1946), pa ostane 46 predstavljenih nepozabnih rojenih med letoma 1854 in 1922, torej v razmahu manj kot 70 let. Večina jih je tako doživela I. in II. svetovno vojno, nenazadnje so spremembe, ki so tem izjemnim posameznicam omogočile, da se je njihov glas v množici moških glasov vendarle zaslísal, njegov odmev pa ohranil do danes, povezane z vsesplošnimi spremembami v družbi, ki odmevajo tudi v svetovnih vojnah. Zato tudi ni tako presenetljivo, da mnogo zgodb povezuje upor proti okosteneli predvojni družbi, upor proti nemškemu in/ali italijanskemu okupatorju in upor proti povojnemu socialističnemu režimu. Če se povežejo pokončna drža, želja po svobodi in odprtost misli, se je skorajda nemogoče strinjati s katerikoli od bolj ali manj absolutističnih režimov.

Enotnost obdobja, ki ga prikazujejo zgodbe *Nepozabnih*, tako nikakor ni

nerazumljiva: glas žensk iz našega okolja izpred tega obdobja se, kot kaže, ni ohranil oz. se ni ohranil dovolj za predstavitev v tovrstnem formatu. Po drugi strani so si ustvarjalke zadale nalogo, da predstavijo le tiste posameznice, ki jih ni več med nami. S tem se seznam velikih žensk, rojenih po letu 1922, seveda skrči, gotovo pa ni omejen na eno pomembno posameznico. Zanimiv je tudi pregled po področjih. V *Nepozabnih*, tako kot v *Pozabljeni polovici*, najdemo umetnice, pedagoginje, znanstvenice, političarke, športnice, zdravstvene delavke, mecenke in podjetnice, ne pa redovnic, ki so v *Pozabljeni polovici* predstavljene s štirimi posameznicami, njihov položaj pa je bil v družbi, ki jo knjiga postavlja pod drobnogled, gotovo specifičen.

Kakšna je družba, v katero knjiga vstopa, precej pove tudi njena recepcija. Najprej s strani založbe, ki je tik pred izidom zamenjala naslovnico s kolesarkami za naslovnico z ženskimi profili, ki sicer funkcionirajo, a ne dosegajo izjemne izrazne moči ilustracij v notranjosti. Odločitev, da so kolesa preveč (karkoli že) za knjigo o ženskah, ki so nemalokrat dale vse, da so se postavile za svoja prepričanja, svoje delo, je na koncu predvsem smešna. A več kot ta pripetljaj o naši družbi pove nadaljnja recepcija knjige. Izid knjige je pospremila predstavitev nekaterih izpostavljenih posameznic v dnevnem časopisju (*Delo*, *Dnevnik*) in nekaj predstavitev knjige (npr. v *Večeru*). A debata o naslovnici vsekakor ni prešla v kompleksno debato o vsebini ali pa v debato o položaju žensk v sodobni družbi. Knjigi smo bolj kot ne odmerili toliko prostora kot ga praviloma odmerjamo poučnim knjigam za mlade (en daljši kritiški pretres knjige v reviji *Sodobnost*, št. 4/let. 85, april 2021, Gaja Kos v rubriki *Mlada Sodobnost*) ali pa toliko kot ga praviloma namenjamo zgodbam o posameznicah, ki jih izpostavlja knjiga *Nepozabne*.

Prav zato tovrstno literaturo, pa čeprav bi si morda želeli še več kompleksnosti, še več sivin, še več prostora za samostojno razmišljanje, še več širine, še ve konteksta, potrebujemo. *Nepozabne* so knjiga, ki je na naših policah še kako dobrodošla in ki jo bomo še dolgo jemali v roke.

Tina Bilban

DESETNICA 2021

Desetnica je nagrada za otroško in mladinsko književnost, ki jo podeljuje Društvo slovenskih pisateljev za uveljavljanje izvirnega otroškega in mladinskega leposlovja. Nagrada se podeljuje za obdobje zadnjih treh let.

Tudi letos je izbor del, ki ustrezajo Pravilniku o nagradi desetnica, pripravila red. prof. dr. Dragica Haramija, o nominiranih delih pa je odločala žirija v sestavi: Magdalena Svetina Terčon (predsednica), Jana Bauer, Igor Bratož, Neli Filipič in Slavko Pregl.

Mariborska knjižnica (Marta Novak iz Službe za obdelavo gradiva) je na pobudo Društva slovenskih pisateljev pripravila sezname mladinskih knjig, ki so izšle med 1. 1. 2018 in 31. 12. 2020, na seznamu je bilo 1316 del. Hkrati je bil pridobljen seznam članov Društva slovenskih pisateljev, teh je bilo na navedeni datum 316.

Postopek priprave seznama: najprej so bile s seznama izločene knjige tistih avtorjev, ki niso člani društva. Pri članih društva so bili izločeni ponatisi, ponovne izdaje knjig, antologije in izdaje knjig v tujih jezikih. Izločeno je bilo tudi tisto gradivo članov društva, ki ne sodi med leposlovje (informativne knjige), knjige, ki so bile za nagrado desetnica že nominirane, in knjige članov žirije za

desetnico, ker ti ne morejo kandidirati za nagrado.

Kriterije, zapisane v Statutu o nagradi desetnica, je izpolnjevalo 80 knjig.

Žirija je v skladu s pravilnikom o podeljevanju desetnice najprej izbrala 10 nominiranih del, ki jih navajamo po abecednem redu avtorjev:

Borut Gombač: *Skrivnost lebdeče knjige*. Ilustrirala Neda Hafner. Maribor: Litera, 2020.

Zgodbe Boruta Gombača so očarljive, osupljive, inovativne, nepredvidljive, bralca popeljejo v brezmejnost avtorjeve bogate domišljije, ki jo odlikujeta dovršen izpovedni slog in duhovitost. Nema lokrat avtor v svoji pripovedi suvereno zakoraka na področje *nonsensa* in s tem vabi bralca, da prestopi okvire racionalnega, da razmisli o lastnem bivanju v svetu, ki si ga delimo z drugimi in drugačnimi. *Skrivnost lebdeče knjige* je literarna poslastica, ki s svojo večplastnostjo vabi mlajše in odrasle bralce.

Nataša Konc Lorenzutti: *Gremo mi v tri krasne*. Dob: Miš založba, 2020.

V 12 dneh (in še enem za povrh) se odvije zgodba romana, v katerem avtorica zleze pod kožo – in kako zelo ranljivo kožo! – dvema protagonistoma, Urošu in Valentini. To sta pronicljiva in iskrena prvoosebna pripovedovalca, opazovalca svoje notranjosti, pa tudi stisk ostalih udeležencev, saj so vsi skupaj pod prisilo svojih staršev na 'odklopu', taboru v hribih, kjer imajo zgolj naravo, zdravo hrano, pogovor ter druženje – pa nič interneta ali pametnih telefonov, od katerih je večina udeležencev tabora odvisna, medtem ko imajo nekateri še pridružene težave – napade panike, motnje hranjenja ... To, kar se sprva zdi kot misija nemogoče, se junakoma iz dneva v dan spreminja v proces soočanja samih s sabo, ki pelje v večjo zrelost in sprejemanje drugih. Avtorica se izkaže kot

pretanjena opazovalka mladostniških stisk, ki pripovedovalcema posoja svojo žlahtno duhovitost, bralce pa pritegne tudi z verodostojnim opisom sodobnih tegob in težav odrasčanja.

Nina Mav Hrovat: *Posluh, jazbec gre!* Ilustrirala Kristina Krhin. Dob: Miš založba, 2020.

Kratko besedilo v slikanici je duhovita, neke vrste poenostavljena moraliteta, ki s podobami gozdnih živali spregovori o potrebi po iskrenem sodelovanju med vsemi, kljub različnostim in posebnostim. Preizkušnja, ko so živali v resnici kopale pravo jamo drugim in so vanjo tudi zares padle same, je z ne prehudimi bolečinami pripeljala do srečnega konca za vse. Z blago podloženim humorjem je prst, ki je imel namen požugati, spremenila v prst, ki je povabil v prijateljstvo.

Vinko Möderndorfer: *Babica za lahko noč*. Ilustrirala: Tanja Komadina. Dob: Miš založba, 2019.

V pesniško zbirko je avtor uvrstil štirideset pesmi, razvrščenih v pet sklopov, prva in zadnja pa sta samostojni. V branje nas popelje s pesmijo *Jaz sem ti*, v kateri začutimo bližino, ki je potrebna, da 'naju ni strah in nama ni mraz'. Njen odmev še enkrat zaslutimo v pesmi *Jaz in ti* v enako poimenovanem zadnjem sklopu, zaključí pa pesmijo *Kaj bi bilo*. Zbirka nosi naslov po drugem sklopu. Sprehod skozi pesmi je sprehod po življenju skozi izkušnjski pogled otroka, ki razmišlja povsem odraslo, oziroma odraslega, ki ni nikoli pozabil biti otrok. Otrok v pesmih živi v varnem zavetju odraslih, ki večinoma otroku stojijo ob strani, kar je v ilustracijah upodobila ilustratorica Tanja Komadina. Pesmi odlikuje jezik, poln besednih iger in (milo)zvenečih rim, z vprašanji in odgovori pa avtor izpostavlja otroško lastnost, da na vsako vprašanje najde odgovor, pa čeprav je ta plod domišljije.

Maša Ogrizek: *Koko Dajsa v mestu*. Ilustriral Miha Ha. Dob: Miš založba, 2018.

Maša Ogrizek je ustvarila prepričljiv živalski svet, v njem ne manjka polnokrvnih likov (predvsem iz vrst perjadi), ki nas v humornem tonu in prijetnem ritmu pripovedi popeljejo skozi osem zgodbic. Vse se vrti okoli nergave stare kokoši Koko Dajse, ki s svojim strupenim jezikom (kljunom) in čemernimi pogledi odganja vse po vrsti, sebe pa peha v vse večjo osamljenost. Skozi duhovito pripoved, ki mladega bralca posrka v kokošje dogodivščine, avtorica neopazno opozori tudi na težave, s katerimi se soočajo starejši.

Milan Petek Levokov: *Lov za templjarskim zakladom*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018.

Dvanajstletni Marko, njegov šestletni bratec Blaž in prijateljica Nika pa še njena nadvse bistra vrana Pika so posebni junaki, ki jih avtor zaplete v dih jemajočo počitniško pustolovščino iskanja templjarskega zaklada. Ščepec sreče, malce premetenosti in obilo poguma ter seveda veliko srce so recept za uspeh – ta pa ni le najdba kepe zlata in starega pergamenta, temveč tudi krasno prijateljstvo in obet novih pustolovščin. Roman je napisan v izbrušenem slogu, je humoren in socialno občutljiv, prinaša pa tudi pomembno sporočilo: zakladi in pustolovščine niso nekaj, kar je rezervirano za oddaljene kraje; tudi domači kraji skrivajo bogato zgodovino, za velika odkritja pa je potrebno le radovedno oko in bister um – ter seveda tovarištvo in sodelovanje. Kaj več sploh še potrebujejo mladi bralci?

Andrej Predin: *Vesoljčki*. Ilustriral Rok Predin. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020.

Vesoljčki bratov Predin so komplementarna, minimalistična dvojica vizualnega in pripovednega: pripetljaj s srečnim koncem bralca popelje na kratko

vesoljsko odisejado, ki sredi težav med zvezdami v nepremagljivo dvojico združi fanta in robotka. Zgodbo, ki odgovarja na univerzalna medgeneracijska vprašanja, spremlja slikovna zgodba veselih barv, obrobljena s simpatično, negrozečo temotnostjo vesolja.

Damijan Šinigoj: *Kjer veter spi*. Dob: Miš založba, 2020.

Če se pisanja zgodbe, ki se dogaja v eni izmed stotin slovenskih jam, loti avtor, ki je tudi sam dolgoletni jamar, bi bilo prav mogoče, da bi bralcem ponudil sicer jamarsko korektno branje, a brez omembe vrednega literarnega naboja. Damijan Šinigoj je v svojem mladinskem romanu *Kjer veter spi* naredil malce drugače in tako rekoč iz nič, iz preprostega domisleka, da bi mladenko v jamo popeljal jamarski pripravnik in bi se imela fino, spletel pravo pustolovščino. Pravzaprav je tako, da nenadejana in potencialno skrajno nevarna avantura – naredi par. Ob igrivi zgodbi o izzivu, s katerim sta soočena mlada protagonista, je avtor dodal še pripoved o akciji jamarske reševalne službe ob iskanju pogrešanega gozdarja, a ključno je vendar le nekaj – napeta zgodba ponudi najmanj dva srečna konca.

Anja Štefan: *Imam zelene čevljičke*. Ilustrirala Jelka Reichman. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020.

Besedila v slikanicah – tudi v delu *Imam zelene čevljičke* – Anje Štefan odlikujeta zelo lahkoten in dodelan slog ter vsebina, ki iz korenin najžlahtnejšega ljudskega pripovedništva sega v današnje dni. Tako pravzaprav izstopa iz konkretnega časa in vstopa v trajnost. Očarljiva melodika rim gre zlahka v uho, četudi se ob igrivosti in toplini od daleč dotaknejo še kakšne temnejše slutnje. Tudi besedila slikanice *Imam zelene čevljičke* se bodo zlahka vključila v bogat opus priljubljene čtiva Anje Štefan za najmlajše, ki

bo kar mimogrede pritegnilo tudi njihove starše.

Janja Vidmar: *Elvis Škorc, genialni štor*. Dob: Miš založba, 2018.

Elvis Škorc, genialni štor je mladinski roman o odraščanju. Napisan je kot prvoosebna pripoved, s katero na prvi pogled nagovarja bralca. Kasneje pa izvemo, da je namenjena njegovi nerojeni (pol)sestri, da bi ji bilo v življenju lažje kot njemu. Elvis se sooča s težavami, kot so ločitev staršev, skrb za mlajšo sestro Elo, medvrstniško nasilje in zaljubljenost. O svojem življenju govori zelo odkrito, s čimer mu pot skozi življenje poteka lažje. Kljub temu se težave odražajo v njegovi teži, zato ga sošolci imenujejo Bajs. Pri pouku je uspešen, zlasti pri kemiji; vseh so mu poskusi. Težave pa ima v odnosu z vrstniki, ker je nesamozaven in se ne zna postaviti zase. Besedilo odlikujeta humor in samoironija. Komika je nakazana že v samem naslovu. Elvisa pravzaprav rešuje to, da si upa priznati svoje težave in strahove. Odlika romana je jezik. Avtorica v dialoge vpleta sleng, ki zgodbo še bolj približajo bralcu.

Žirija je med nominiranimi deli izbrala **nagrajenca**, to je roman **Damijana Šinigoja *Kjer veter spi***. Podelitev nagrade je bila 27. maja 2021.

Vir: spletna stran DSP

Utemeljitev nagrajenega dela

Damijan Šinigoj (1964), letošnji dobitnik desetnice, je pisatelj, prevajalec, scenarist, urednik in jamar. Doslej je izdal dva romana za odrasle, *Vojake ubijajo, mar ne?* (1991) in *Neizstreljeni naboj* (1994), ter tri zbirke kratke proze, *Očkov kotiček* (2003), *Kratek dnevnik jamarskega zasvojenca* (2012), *Tretji otrok* (2020). Objavil je tudi dva mladinska realistična romana, *Iskanje Eve* (2014) in *Kjer veter spi* (2020).

V zbirki *Kratek dnevnik jamarskega zasvojenca* je avtor predstavil izobraževanje, pasti, napore, ki jih jamar vlaga v svoj hobi, ta pa morda preraste v način življenja. Dnevniški zapis se začne 1. novembra 2008 in se konča s kratkim poglavjem Zaključek v decembru 2011. Na spletni strani Jamarske zveze Slovenije je eden od pomembnih zavihkov tudi leksikon, ta definira geslo jamar kot: »človek, ki odkriva, obiskuje in raziskuje jame (iz pretežno neturističnih nagibov); tudi naziv slovenske poljudne jamarske revije.«¹ Šinigoj je podpredsednik Jamarske zveze Slovenije, jamarski reševalec in urednik revije *Jamar*, zato ne čudi njegovo poznavanje jam, jamarske reševalne službe in izobraževanja jamarskih pripravnikov, katastra slovenskih jam (več kot 13.000 vnosov) ipd., kar je tudi snov nagrajenega romana *Kjer veter spi* (2020). Ob tem velja opozoriti, da je leto 2021 pod geslom »raziskujmo, spoznavajmo, varujmo« razglašeno za mednarodno leto jam in krasa (www.iyck2021.org).²

Glavna literarna lika romana *Kjer veter spi* (2020), srednješolca Irena in Blaž, sta karakterni na moč različni, a se njuni vloži nenehno menjujeta, odvisni sta od okoliščin. Samozavestna Irena ne razume nevarnosti, ki preži v jamah,

a kmalu ugotovi, da mora prisluhniti bolj izkušenemu Blažu, ki postane v jami samozavesten najstnik, kar je pravo nasprotje njegovega vsakdanjega življenja. Motiv dokazovanja svoje lastne vrednosti je med najstniki najbrž star toliko kot človeštvo samo; preizkušanje mej prepovedanega prav tako. Roman, ki je postavljen v sodobno družbo, skozi avaturistično zgodbo odgovarja na oboje. Književni prostor je na začetku neimenovan kraj, kjer glavna literarna lika živita, nato pa je do konca romana razdeljen na vzporedno dogajanje v 'svetu zunaj' (kjer poteka reševalna akcija) in v jami (Irena, Blaž, gozdar), in sicer na področju Kočevskega roga. Kratka poglavja sledijo temu menjavanju prostorov in literarnih likov. V strnjeni pripovedi enega dne je z bliskovito naglico predstavljena reševalna akcija, najprej sicer namenjena pogrešanemu gozdarju, pozneje pa tudi najstnikoma; hkrati pa čas v jami teče počasi, po minutah. Splet naključij in domnev poveže zgodbo treh pogrešanih, pri čemer avtor nevsiljivo opozarja na problem onesnaževanja, pa tudi na požrtvovalno prostovoljno delo reševalcev. Tretjeosebno pripoved bogati jamarsko izrazoslovje, to je tudi za nepoučenega bralca odlično razloženo skozi Blaževe razlage Ireni (jamarsko orodje, oblike jam ipd.), tako ji npr. razloži, da sta ujeta v jami, ki je skozenc (jamo z dvema vhodoma), kar je pomembno tudi za razplet njune nevarne pustolovščine. Avtor v romanu z opisi slika vzdušje, npr. tesnobnost ob prebijanju skozi ožine ali navdušenje nad prostori, kjer se rov odpre v čudovito dvorano. Vzdušje je mestoma podano tudi skozi humorne vložke, ki se nanašajo na pripovedi o doživetjih ob reševanju ali na besedne igre.

¹ <https://www.jamarska-zveza.si/index.php/o-nas/jamarski-leksikon>

² Beseda kras v tem primeru označuje golo, kamnito pokrajino in ne Krasa kot prokrajinskega imena.

Meje med odprtostjo in zadržanostjo, med strahom in pogumom, mnenja o bližinah, samozavesti in podobnih čustvih in občutkih so zelo krhke. So brez ostrih robov, saj svet ni črno-bel in ljudje v njem prav tako ne. Ljubezen in veter, ta postane simbol rešitve, sta blizu.

Red. prof. dr. Dragica Haramija,
strokovna sodelavka žirije

LEVSTIKOVE NAGRADE 2021

Levstikova nagrada je najstarejša poveljna založniška nagrada, Mladinska knjiga jo podeljuje od leta 1949. Namenjena je slovenskim pesnikom, pisateljem in ilustratorjem za izvirna leposlovna dela in izvirne knjižne ilustracije za otroke in mladino, ki so bili po mnenju strokovnih žirij najboljši dosežki v preteklih dveh letih in so izšli pri založbi Mladinska knjiga. Ob petdeseti obletnici prve podelitve Levstikovih nagrad je Mladinska knjiga uvedla še nagrado za življenjsko delo. Prejemniki teh nagrad imajo simbolično obeležje (plošče z imeni) pod arkadami pred knjigarno Konzorcij.

Levstikovi nagrajenci prejmejo finančno nagrado: za izvirno leposlovno delo in ilustracije v višini vsak po 2000 evrov neto, nagrajenca za življenjsko delo pa vsak po 4000 evrov neto.

Levstikova nagrada za izvirno leposlovno delo 2021

Levstikovega nagrajenca 2021 za najboljše leposlovno delo za otroke in mladino je izbrala žirija, ki so jo sestavljali: urednik in pesnik Žiga Kosec (predsednik žirije), Nina Svetelj, vodja prireditev v Mestni knjižnici Kranj, in Irena Matko Lukan, urednica otroškega leposlovja v Mladinski knjigi.

Nominirana dela:

- *Gumbki* Tinke Bačič z ilustracijami Suzi Bricelj, Bojane Dimitrovski, Jelke Godec Schmidt, Ane Košir, Maše Kozjek, Marjana Mančka, Petra Škerla in Ane Zavadlav
- *Negotove pesmi* Barbare Gregorič Gorenc z ilustracijami Damijana Stepančiča
- *Fantek in punčka* Blaža Lukana z ilustracijami Ane Zavadlav
- *Skrivno društvo KRVZ* Simone Semenič z ilustracijami Tanje Komadina
- *Zajčkova hišica* Anje Štefan z ilustracijami Hane Stupica

Nagrado je prejel **Blaž Lukan** za knjigo *Fantek in punčka* z ilustracijami Ane Zavadlav.

Utemeljitev:

Pesniška zbirka *Fantek in punčka* je spomenik, je družina pesmi, v katerih je ujeto leto nekih življenj. Nekatere so napisane v prostem verzu, druge v rimani formi, pri čemer rime in jezik ves čas ostajajo izvirni, sveži. Drobnimi lirskimi utrinki se prepletajo s konkretnimi podobami, dejansko prehaja v abstraktno.

Vseskozi sta prisotna igrivost in humor: pesmi so duhovite, domislice izvirne. Cela zbirka temelji na ponavljanju. Z njim pesnik ustvari konsistenten ritem, da je branje od prve do zadnje strani kot vožnja z vlakom. Na ponavljanju gradi, razvija motive in teme, priklicuje že znano, stopnjuje konkretne podobe, ki se nato razvijejo v metafore. To je tudi skupna točka poezije in otroškega spoznavanja: v poeziji je ponavljanje pesniška figura, pri malčku pa sredstvo raziskovanja, razumevanja sveta.

V zbirki se izmenjujeta dva pola, dva principa: deški in dekliški. Metaforika je sodobna, žalost visi na nitki, žabice med punčkinim oblačenjem skočijo v mlako. Vse pesmi poganja ljubezen: otroka do

življenja, do vsega novega in neznanega, starša do otroka. Ljubezen je, ko otrok svet vidi prvič, ko čisto vsakdanje opravilo postane velik dogodek. Ko pesnik opazuje otroka, ki mu je vse novo, svet tudi sam ponovno zagleda prvič. Otrokov srečevanje s svetom dokumentira in ga spretno, pretanjeno preljuje v poezijo. Koliko globine je lahko v najpreprostejših stvareh: najobičajnejši motivi v otroških očeh postanejo čudežni. Punčkino oblačenje, fantkovo plavanje, razlike med fantkom in punčko, njuna opazanja, modrosti, njuno sklepanje, asociacije – vse to je poezija.

V vsej nelogičnosti otrokovega doživljanja sveta je globoka logika: vse je igra. Zanj je tudi najbolj pusta vsakdanost lahko otroško igrišče. Bistvo otroštva je torej igra, bistvo poezije je igra besed: gre za skupno točko otroške perspektive in besedne umetnosti. Skrbno obdelan otrokov odnos do sveta se izrazi v preprostosti, a čisti in pristni poetiki. Nekaj, kar je novo, je vselej tudi presenetljivo. Poezija si želi izvirnosti: kaj je lahko bolj izvirnega od sveta, ki ga vidimo prvič?

Levstikova nagrada za izvirne knjižne ilustracije 2021

O nagradi je presojala žirija, ki sta jo pod vodstvom Maše P. Žmitek, vodje galerije v Vodnikovi domačiji, sestavljali še ilustratorka Jelka Godec Schmidt, lanskoletna Levstikova nagrajenka za življenjsko delo, ter likovna urednica Tanja Komadina.

Nominirana dela:

- *Obisk* Gaje Kos z ilustracijami Ane Zavadlav
- *Pravljичno potovanje Hansa Christiana Andersena* Heinza Janischa z ilustracijami Maje Kastelic
- *Si že kdaj poskusil Luno* Boštjana Gorenca Pižame z ilustracijami Igorja Šinkovca

- *Negotove pesmi* Barbare Gregorič Gorenc z ilustracijami Damijana Stepančiča
- *Drevo* Tomaža Pengova z ilustracijami Polone Lovšin

Nagrado je prejela ilustratorica **Ana Zavadlav** za ilustracije v slikanici ***Obisk*** Gaje Kos.

Utemeljitev:

Slikanica *Obisk* je čudovito barvna, oblikovno sočna in besedno igriva. Je celovito zasnovana, umetniško dovršena in jo je – kot vse dobre slikanice – vedno znova možno brati tudi le skozi ilustracije. Ilustratorica v izvirnem likovnem slogu in tehniki ustvari izjemne, presenetljive, kompleksne in premišljene kompozicije, v katere z veseljem vstopimo. Bralca preseneča s polno detajli, ki ga vabijo, da jih odkriva stran za stranjo. S tem besedilo nadgradi in ustvari čvrsto dovršeno slikanico.

Ilustratorica v svojevrstni tehniki najprej na računalniku ustvari prvi nanos barvnih oblik, ki delujejo kot kolaž izrezanih listov papirja. Ko to natisne, z barvicami in pasteli nariše vse detajle, da ustvari plastičnost in materialnost narisanih motivov. S premišljenim kadriranjem, sekvencami in kadri uspešno gradi dramaturški lok. Dovršena in sodobna likovna izvedba je v simbiozi z grajenjem atmosfere, ki pa odlično sovпада z naracijo zgodbe. Bralcu se zdi, kot da ilustracije lahko sliši, se celo sam znajde v prostoru dogajanja. Ilustracije tako ponujajo veliko več senzoričnih izkušenj in ne samo vizualne.

Besedilo in ilustracija sta v popolnem sozvočju in skupaj tvorita ritmiko, ki ji bralec/gledalec ne more uiti. Avtorica ritem gradi izmenično z nekaj več beline in na format »vstopa« z vseh strani; s tem doseže raznolikost. Z belinami ustvari zračen prostor in kot mojstrica ritma tudi s tem obdrži bralčevo pozornost, saj se

lažje osredotoča na vse podrobnosti, ki jih ilustrira od strani do strani.

Ilustracije besedilu sicer sledijo, hkrati pa ga tudi dopolnjujejo in nadgrajujejo. Besedilo zagotovo uspešno razširi z naštevanjem, preštevanjem in iskanjem živali, s čimer vpelje humor, ter izjemno likovno izvedbo, skozi katero začutimo sprejemanje raznolikosti, prijetno sosedsko druženje in prijateljstvo med tapirjem in lenivcem, o katerem govori zgodba. V tem smislu avtorica presega okvire klasične definicije ilustracije, ki naj bi bila zgolj podpora besedilu. Njena izvirnost in svežina v ilustraciji se postavljata ob bok najbolj dovršenim in sodobnim ilustratorjem nasploh. Kljub na prvi pogled preprosti zgodbi in sliki knjiga ponuja resnično bogato in kompleksno bralno izkušnjo.

Levstikova nagrada za življenjsko delo za izvirno leposlovje

O nagradi za življenjsko delo je žirija presojala v naslednji sestavi: Bojan Švigelj, glavni urednik in predsednik žirije, Tatjana Cestnik, vodja sektorja Knjižno založništvo, Andrej Ilc, vodja Uredništva za leposlovje, Tanja Komadina, likovna urednica, Alenka Veler, urednica mladinskega leposlovja in Irena Matko Lukar, urednica otroškega leposlovja.

Nagrado je prejel pesnik in pisatelj AN-DREJ ROZMAN ROZA.

Utemeljitev:

Pesnik, pisatelj, dramatik, prevajalec, režiser in igralec Andrej Rozman Roza je eden najboljših in najizvirnejših sodobnih ustvarjalcev za otroke in odrasle pri nas. Tako je samosvoji in živ, rahločuten in zabaven, inovativen in poglobljen, močan in nežen, da verjetno ni človeka v Sloveniji, ki se ga njegova dela ne bi dotaknila. Rad ima slovenski jezik, rad se z njim igra in ga ohranja živega. Veliko piše in nastopa (pomislimo samo

na Pocestno gledališče Predrazpadom, Gledališče Ane Monro, zaničništvo in na edinstveni Rozinteaater).

Piše pesmi in uganke, pravlјice in zgodbe, gledališke igre in muzikle, predeluje klasična besedila in jih prestavlja v sodobnost. Tudi prevaja. Njegove pesmi so vsebinsko močne in sporočilne, polne jezikovnih iger in rim. Roza si izmišlja nenavadne tvorjenke, včasih preobraža slovnična pravila, se upira, vključuje nonsens za spreminjanje razmerij med predmeti in osebami, aliteracijsko lepi besede, uporablja sodoben jezik, prevzema tuje besede in jih udomači – s svojim mojstrstvom nas predrami, zabava in spodbuja k razmišljanju o sebi, soljudeh in svetu. V njegovih zgodbah in pravlјicah se kažejo njegova jezikovna izbrušenost, sproščena igrivost in premišljene modrosti – na prepričljiv, jase in avtentičen način nam pripoveduje, kako zanimiv in prismuknjen je ta svet. Včasih nas zvabi v neznanost. Ustvarjalnost Andreja Rozmana Roze nas spodbuja, da se ustvarjalno odzivamo, v njegovih delih najdemo vodilo, kako sobivati v smeri dobrega in se ob tem tudi zabavati.

Njegov opus je neizmerno bogat – zakladnica njegovih knjig za otroke in odrasle je velika, uprizorjenih je bilo na desetine njegovih del, večina slovenskih otrok in odraslih je Roza že videla nastopati. Ni naključje, da se z njegovimi deli lahko srečamo v mnogih antologijah, berilih, učbenikih, priročnikih in revijah. Nekatera njegova dela so ponarodela, na pamet jih znajo otroci in odrasli:

»Do smrti bom mleko, nikoli kakav!
je vpilo še, ko so ga brisali s tal.«

Roza je en sam! Našo literarno in kulturno krajino je zaznamoval za vedno. Kot je zapisal Matej Bogataj v spremnem besedilu Šaljivec v hiši besed antologije *Rozimnica*: Rozova neresna zaresnost in zagnanost sta nalezlјivi.

Levstikova nagrada za življenjsko delo za izvirne knjižne ilustracije

O nagradi za življenjsko delo je žirija presojala v naslednji sestavi: Bojan Švigelj, glavni urednik in predsednik žirije, Tatjana Cestnik, vodja sektorja Knjižno založništvo, Andrej Ilc, vodja Uredništva za leposlovje, Tanja Komadina, likovna urednica, Alenka Veler, urednica mladinskega leposlovja in Irena Matko Lukan, urednica otroškega leposlovja.

Nagrado je prejela ilustratorica ALENKA SOTTLER.

Utemeljitev:

Akadska slikarka in ilustratorica Alenka Sottler ustvarja za otroke, mladino in odrasle, od klasičnih in sodobnih pravljic do poezije in naslovnih ter družbeno odzivnih del. V dialogu med besedo in ilustracijo venomer išče način, kako na njunem presečišču ustvariti novo celostno umetnino. S svojim analitičnim pristopom in mojstrsko likovno dovršenostjo se ne posveča le klasičnim likovnim tehnikam, kot je npr. tempera, marveč tudi izumljanju

in uporabi inovativnih likovnih tehnik, kot so npr. praskanka, izrezanka, odtisi. Vselej je zaznati osebno noto, ki se kaže v konceptualnem pristopu, kjer v njenih umetniških delih slutimo tudi studiozno in načrtovano ozadje. Na prvi pogled nezdružljivo združuje v nove in izvirne celote. Z zgodbami v zaodrju nastajanja ilustracij dodatno oplemeniti polje občega ilustratorskega delovanja. Risarska spretnost ji omogoča, da ustvari čvrste kompozicije. Ilustracije so domišljijsko široke, sporočilno močne in večplastne. Največkrat jih gradi v odnosu črno-belega polja, ki mu odmerjeno in premišljeno dodaja barvo. Zaradi izčiščenih, abstraktnih prostorov, natančno izrisanih rastrov in prepričljive modulacije ilustracije na papirju delujejo kot enovita kiparska dela. Mojstrsko prikazuje lirično odprte prostore, v katere ulovi tudi filozofska vprašanja in univerzalne teme; vanje lahko dolgo zremo in odkrivamo vedno nove ravni. Iz nas izvabijo čudenje in občudovanje.

Tudi za otroke ilustrira tako, da jim odpira polje imaginacije, sočustvovanja in vživljanja v likovno bogato izkušnjo in

Levstikovi nagrajenci 2021, z leve proti desni: Andrej Rozman Roza, Alenka Sottler, Ana Zavavlav in Blaž Lukan

s tem v pripoved. Leta 2005 je za založbo Mladinska knjiga ilustrirala *Pepelko*, kjer v celoviti zasnovi med drugim velja izpostaviti barvni koncept: s sivinami in živimi barvnimi toni je zasnovala svojevrstno atmosfero. Inovativnost veje tudi iz slikanic *Čmrlj in piščalka* in *Drobtinah iz mišje doline* Anje Štefan. V Drobtiinah je s prstnimi odtisi zgradila like in kompozicijsko premišljene postavitve, v katere je ulovila ritem pesmi.

Velik odziv so dosegala tudi njena konceptualna družbeno odzivna dela za odrasle. Kot kritična opazovalka političnega dogajanja in družbenih odnosov je za osnovni gradnik uporabila univerzalno črtno kodo ter ustvarila izjemen cikel kritike kapitalističnega sveta.

Alenka Sottler se je z ilustracijo močno zasidrala v strokovni in splošni javnosti doma in v tujini, kjer je s svojimi deli ustvarila široko prepoznavnost ter z izvrtnimi pristopi in tehnikami obogatila knjižno krajino in izkušnjo branja ilustriranih knjig.

Nagrade so bile podeljene 8. junija na slovesni prireditvi v Gostilni pri Koširju v Ljubljani.

(Vir: <https://www.mladinska-knjiga.si/ogrupini/knjizne-nagrade/levstikova-nagrada>)

1000 UND 1 BUCH 2020

Avstrijska strokovna revija (1000 in 1 knjiga), ki objavlja strokovne prispevke o mladinski književnosti in posveča pozornost predstavitvi knjig za otroke, mladostnike in mlade odrasle ter strokovnih knjig o mladinski književnosti tako z domačega kot tudi mednarodnega področja, obravnava v **prvi številki** iz leta 2020 knjige, v katerih ima ključno vlogo človeško telo.

Manuela Kalbermatten v prispevku *Dein Körper sei Prothese* (Tvoje telo – proteza) obravnava nekaj knjig, v katerih so s pomočjo najnaprednejših tehnologij nadomeščeni deli telesa in vzpostavljeno delovanje vseh funkcij. Fantastika, ki ne pozna meja, lahko navdušuje, a tudi ne izbrše želje po prejšnjem stanju telesa.

Ni lahko, če nisi v pravem telesu, ni lahko to razumeti in sprejeti. Nadine Bieker predstavi v prispevku *Vorzeichenfehler* (Napačni znak) nekaj knjig za mladostnike, v katerih nastopajo trans* figure.

Heidi Lexe nas v prispevku *Verletzte, Verirrte und Geheilte* (Poškodovan, izgubljen in ozdravljen) seznani z otroškimi literarnimi liki, ki se srečajo s telesno poškodovanimi ljudmi. Tudi obisk v bolnici je zanje novo doživetje in spoznanje, še zlasti, če zaidejo in na dolgih hodnikih za številnimi vrati bolniških sob vidijo tamkajšnje paciente.

Telo posameznika je lahko drugačno od teles vrstnikov, lahko je na primer veliko večje, lahko ga deli s siamsko dvojčico, je na pogled neprivlačno. Iris Schäfer v prispevku *Der fremde Körper* (Tuje telo) analizira nekaj knjig, v katerih se morajo mladi junaki spoprijeti z drugačnostjo svojega telesa in najti rešitev, da se enakovredno vključijo med vrstnike.

Likovna upodobitev telesa v gibanju je izziv, s katerim se spopadajo različni ilustratorji na različne načine. Silke Rabus v prispevku *Körper in Bewegung* (Telo v gibanju) opiše nekaj načinov, kako ustvarijo vtis letenja, boja, padanja, skratka telesa v gibanju ilustratorke Marie Dorléans, Helga Bansch, Nele Brönnner, Christa Unzner in ilustrator Shaun Tan.

Jana Sommeregger je v prispevku *Ready for red and Shameless* (Pripravljeni na kri in brezsrčnost) kritična do premajhnega števila knjig, ki bi mlade seznanjale z dekliskim telesom,

predvsem z dekliškimi spolnimi organi. Opozori na nekaj knjig, ki z besedo, brez zavajajočih besednih prispodob, s fotografijo in z ilustracijo obravnavajo to tematiko.

V prispevku *Eiszeit im Literaturunterricht?* (Ledena doba v pouku književnosti?) Daniela A. Frickel in Alexandra L. Zepter, ki strokovno spremljata pouk književnosti, poudarjata pomembno vlogo literature pri razvoju spoznavnega, estetskega in tudi čustvenega področja.

Hans ten Doornkaat dodaja v prispevku *Über die Zugänglichkeit von Illustration und die Hermetik von Kunst* (O dostopnosti ilustracije in hermetičnosti umetnosti) nekaj misli in pojasnil k svojemu razmišljanju o odnosu med knjižno ilustracijo in umetnostjo v prispevku, ki je bil objavljen v reviji leta 2019 (št. 2).

Med knjižnimi recenzijami je več knjig, ki se vsebinsko navezujejo na telo posameznika (prispevki Franza Lettnerja, Michaela Schmitta in Nilsa Mohra).

Virus, ki je ogrozil in spremenil življenje po vsem svetu, je posegel tudi na področja ustvarjanja, izdajanja in posredovanja knjig. Kot piše Franz Lettner v uvodniku te številke, se v redakciji dogovorijo že jeseni za teme naslednjega leta. Tema **druge številke**, gozd v literaturi za otroke in mladostnike, je v času epidemije sovpadla z realno željo in potrebo ljudi po pohodih v naravo, v gozd. V reviji so zbrani prispevki, ki opisujejo zgodbe, v katerih so mladi povezani z gozdom, in prispevki, katerih avtorji opisujejo svoj odnos do gozda.

Ela Wildberger je za svoj prispevek *Habt ihr schon von dem Wald gehört?* (Ste že slišali za gozd?) zbrala nekaj knjig, v katerih so opisana otroška doživljanja gozda. V svoji domišljiji si ustvarijo gozd lahko tudi sredi mesta, vanj kot vzporedni svet lahko vstopijo kar skozi vrata omare v sobi, gozd je zanje lahko prostor, kjer prežijo nanje nevarnosti, gozd je lahko tudi kraj čudovitih

doživetij in lahko je kraj, kjer dejansko živijo.

Anna Stemmann v prispevku *Auf dem Holzweg* (Na napačni poti) opiše nekaj knjig, v katerih so se mladostniki, dekleta ali pa fantje, iz različnih razlogov izgubili v gozdu in tudi sicer v življenju. Pri iskanju poti, ki jih bo popeljala iz labirintov gozda, spoznavajo tudi sami sebe in pravo pot za njih same.

O gozdu, njegovem pomenu, lepotah, raznovrstnosti in dragocenostih je nanižal nekaj svojih misli gozdarski inženir Christian Lackner v pogovoru *Im Wald sind alle gleich* (V gozdu so vsi enaki). Njegovo delo v Zveznem raziskovalnem centru za gozd (Bundesforschungszentrum für Wald) je tudi posredovanje rezultatov raziskav javnosti. V centru se povezujejo tudi s šolami, za katere so pripravili učno gradivo na temo gozda. Načrtujejo tudi skupni projekt na temo biodiverziteta.

O deklicah (*Trishi*, deklici Stephana Kinga, in *Ronji* Astrid Lindgren), ki doživljata gozd tudi z njegove neprijetne strani, piše Manuela Kalbermatten v kratkem prispevku *Der belebte Wald* (Živahen gozd).

V prispevku *Es hätte alles so schön sein können* (Vse bi bilo lahko tako lepo) nas Heidi Lexe opozori na hibridno zvrst nove inscenacije pravljičnega gozda v literarnih delih.

Pisateljica Susan Kreller je v svojem prispevku v obliki pesmi *Mitnichten aus dem Wienerwald* (Niti najmanj iz Dunajskega gozda) malce nenavadno opisala svoj odnos do znamenitega Dunajskega gozda.

Pisatelj Hannes Wirlingerje v prispevku *Der verbotene Wald* (Prepovedani gozd) opiše svojo otroško izkušnjo z vstopom v gozd, v katerega je bilo sicer prepovedano stopiti.

Med ocenjevanimi knjigami s tematiko gozda je knjiga Linde Wolfsgruber *Die kleine Waldfibel* (Mali abecednik

o gozdu) iz leta 2020, ki je po mnenju Marlene Zöhrer avtoričin lep poklon gozdu, kar utemeljuje v prispevku *Liebeserklärung* (Ljubezenska izjava).

Julia Krokoszinski je za prispevek *Im Räuberwald* (V razbojniškem gozdu) poiskala nekaj literarnih ropark, katerih življenje je bilo povezano z gozdom. Sonja Lojdl posveti pozornost nekaterim zgodbam, katerih prizorišče je fantastičen gozd. Caroline Roeder opozori na časopisje, na pravi gozd listov, ki so nepogrešljiv vir informacij. Časniki so tudi pogosti rekvizit v literarnih zgodbah, posebno detektivskih. Pisateljica Melanie Laibl je prepričana, da je na svetu vse skupaj en sam gozd.

Andrea Kromoser je poiskala nekaj knjig o gozdovih, kjer najdemo gobe, ki jih je dobro poznati in ki so tudi slastni kulinarični priboljški.

O gozdu, ki je kraj drugih, grozljivih in zlobnih bitij, piše Silke Rabus. Tak gozd je v prispodobi lahko tudi mesto, kot npr. v knjigi Aarona Frischa in Roberta Innocentija *The Girl in Red*.

Alexander Pommer zasleduje vlogo in pomen naravnega okolja v distopičnih romanih za mladostnike, kjer mesto navadno predstavlja kraj brezizhodnosti, narava, gozd pa kraj reševanja problemov, kar je povezano tudi s preživetjem.

Claudia Sackl opozori, da zgodbe iz deževnega gozda niso le zgodbe, ki idealizirajo življenje avtohtonih prebivalcev in mitologijo, ampak so tudi zgodbe o prekomernem krčenju gozdov, o gverili, o narkokartelih, o ljudeh iz gozda, v katerem se marsikaj dogaja.

Kathrin Wexberg so zanimale omembe gozda ali pa dreves v stari in novi zavezi.

Peter Rinnerthaler opiše nekaj različnih upodobitev gozda, v katerih ilustratorji gojijo igro svetlobe in sence, ali pregledne, minimalne upodobitve gozda, tako da izstopajo liki, ali upodobijo slikanico iskalnico.

Klaus Nowak navaja nekaj knjig o izdelovanju predmetov iz lesa.

Marlene Zöhrer v svojem prispevku resno opozarja na to, da moramo rešiti in zaščititi gozdove.

Sledijo predstavitve knjig, ki so bile nagrajene z avstrijsko nagrado za mladinsko književnost 2020 – Österreichischer Kinder- und Jugendbuchpreis 2020:

Wirlinger Hannes: *Der Vogelschorsch*. Ilustr. Ulrike Möltgen. Berlin: Jacoby & Stuart 2019. O knjigi za mlade od 14. leta starosti dalje, ki opisuje razpad družine, piše Heidi Lexe.

Leitl Leonora: *Einmal wirst du ...* Innsbruck/Wien: Tyrolia 2019. O knjigi (namenjeni otrokom od 8. leta starosti), ki je vprašalnik o bodočnosti, piše Franz Lettner.

Ofner Agnes: *Nicht so das Bilderbuchmädchen*. Wien: Jungbrunnen 2019. O romanu s transspolno tematiko, namenjenem mladim od 12. leta starosti dalje, piše Manuela Kalbermatten.

Angel Frauke & Julia Dürr: *Disco*. O slikanici, namenjeni otrokom od 4. leta starosti dalje, s svojim pogledom in še posebno pozornostjo do ilustracij, zlasti dreves, z namigom na homoseksualnost med rastlinstvom, piše Peter Rinnerthaler.

V tej številki je predstavljena Meg Rosoff, pisateljica iz ZDA, ki živi v Angliji. Pisateljica je prejemnica najuglednejših nagrad v ZDA in Veliki Britaniji ter švedske nagrade Astrid Lindgren Memorial Award 2016. Zaslovela je s svojim romanom *How I live now*, ki je izšel leta 2004 in ki je doživel tudi filmsko priredbo. Pogovor s pisateljico je zabeležila Antje Ehmman. Franz Lettner je napisal nekaj misli še o drugih knjigah Meg Rosoff. Brigitte Jakobeit, prevajalka knjig Meg Rosoff v nemški jezik, pa je napisala prispevek o sodelovanju s to ugledno pisateljico.

Med predstavitvami novih knjig za otroke in mladino je tudi knjiga avstrij-

skega pisatelja Heinza Janischa in slovenske ilustratorke Maje Kastelic *Hans Christian Andersen. Die Reise seines Lebens*, ki jo je leta 2020 izdala založba Nord-Süd iz Züricha. Z naslovom *Pravljичno potovanje Hansa Christiana Andersena* je knjigo v prevodu Neže Božič izdala založba Mladinska knjiga leta 2021.

Prispevki **tretje številke** so ubrani na temo »skoraj odrasli«. V knjigah se mladi srečujejo z vprašanji o svoji prihodnosti, preko svojih bližnjih opazujejo in spoznavajo svet odraslih v raznih oblikah, od smešnih do bridkih.

O adolescenčnem romanu po letu 2000 piše Anna Stemmann. V prispevku *Dysfunktionale Familien und hadernde Figuren* (Disfunkcionalne družine in prepirljivi liki) navaja knjige, v katerih mladostniki, prizadeti zaradi disfunkcionalnih staršev, razmišljajo o sebi in svojem položaju in se skušajo izkopati iz slabe situacije.

V skoraj vsaki družini je stric, ki je poseben in malce nenavaden, a ko pride, so ga vsi veseli. Nekaj mladinskih knjig, v katerih se pojavijo taki strici, opiše Klaus Nowak.

Heidi Lexe namenja svoj prispevek *Nochmal!* (Ponovno!) serijam v knjigah in drugih medijih. Kot odrasčajo liki v serijah, odrasčajo tudi bralci, poslušalci in gledalci serij. Dober primer za to je serija Harry Potter.

Med odraslimi liki v literaturi za otroke so, kot piše Franz Lettner, izjemno pomembne osnovnošolske učiteljice, ki so v večini primerov prijazni in topli literarni liki, je pa seveda tudi nekaj izjem, ki otroke celo ustrahujejo.

Tudi mentorji v nerealistični mladinski literaturi so zelo pomembni, saj pomagajo mladim, da v neznani situaciji znajdejo, piše Sonja Loidl.

Peter Rinnerthaler predstavlja nekaj slikanic, v katerih se otroci srečujejo s starimi starši, ki živijo v domovih za starejše, nekateri so zmedeni ali celo dementni.

Julia Boog-Kaminski v prispevku *Der Code des Erwachsenwerdens* (Koda do odraslosti) podrobno analizira knjigo *The Space We're In* britanske pisateljice Katye Balen, tudi soustanoviteljice Mainspring Arts, institucije za nevrodiveziteteto. Knjiga je v Nemčiji izšla pod naslovom *Mein Bruder und ich und das ganze Universum*. Opisuje desetletnega Franka, ki odrasča v družini z avtističnim mlajšim bratom Maksom. Pogreša ljubezen staršev, ki vso pozornost posvečata Maksu. Marsičemu se mora odpovedati, da ne vznemiri brata. Najhujši udarec pa je mamina smrt, ki ne zaznamuje le Franka, ampak tudi očeta in brata Maksa, a jih tudi poveže.

Lena Hoffmann v prispevku *Crossover? Mehrfachadressiert!* (Crossover? Večkrat naslovljeno!) razčiščuje izraz crossover za knjige, ki so namenjene istočasno otrokom in odraslim, ob primeru knjige Markusa Zusaka *The Book Thief* (*Kradljivka knjig*).

Otroci spoznavajo, da je del odraslosti tudi vez staršev z novim partnerjem. Franz Lettner opiše nekaj knjig, v katerih nastopi mamin »ta novi«, Ela Wildberger pa knjigo Holly Goldberg Sloan in Meg Wolitzer *To Night Owl From Dogfish* (v nemškem prevodu: *An Nachteule von Sternhai*), ki govori o očetovem »ta novem«.

Kako otroci vidijo ljudi, okolje in svet iz svoje perspektive in kako to upodobijo ilustratorji, piše in na izbranih slikanicah prikaže Peter Rinnerthaler v prispevku *Die Welt von unten* (Svet od spodaj).

Tema **četrte številke** je povezana z vprašanjem »zakaj«. Strokovni sodelavci revije pišejo o poučnih knjigah za mlade, kaj vse zanima današnje otroke in v katerih knjigah dobijo odgovore na svoje zakaje.

Ulrike Schrimpf v prispevku *Wie kann man mit Kindern philosophieren?* (Kako lahko filozofiramo z otroki?) piše o knjigah, ki v tekstu in sliki postavljajo

filozofska vprašanja o življenju, enakosti in različnosti, o naravi, prihodnosti, izključevanju in žaljenju, o dobrem in slabem, vrednem in nevrednem.

Kam gre človek po smrti? Anna Winkler-Benders v prispevku *Wie lautet die Antwort auf die Grosse Frage?* (Kako se glasi odgovor na Veliko vprašanje?) opiše nekaj knjig, ki nakažejo različne možnosti. Onostranstvo je lahko zamišljeno kot realen otok, do katerega nas pripelje ladja in tam ostanemo za zmeraj, onostranstvo je lahko namišljen prostor nekje na neskončnem nebu ali pa je kraljestvo smrti nekje onstran morja.

Ilustrator in pisatelj Vitali Konstantinov, avtor številnih knjig in poučnega stripa *Es steht geschrieben. Von der Keilschrift zum Emoji* (Napisano je. Od klinopisa do emojijev), je za revijo narisal zanimivo zbirko znakov vprašaj, ki so se pojavljali v različnih pisavah od preteklosti do danes. Več o avtorju je napisal Franz Lettner v prispevku *Frage? Zeichen!* (Vprašanje? Znak!).

Peter Rinnerthaler v prispevku *Maps? M.U.Z.I.K.? Mizielińscy?* (Zemljevidi? Glasba? Mizielińscy?) predstavlja Aleksandro Mizielińsko in Daniela Mizieleńskega, poljska avtorja poučnih knjig za otroke.

Hans ten Doornkaat, švicarski založniški strokovnjak za slikaniški program poudari v intervjuju s samim seboj *Was mich so noch niemand fragte* (Kar me ni še nihče vprašal) pomen poučnih slikanic za otroke, še posebej, če jih spodbudijo k temu, da tudi sami kaj naredijo.

Nemška pisateljica Tamara Bach je za svoj prispevek *Fragezeichen* (Vprašaj) napisala številna vsakdanja vprašanja, ki se ji porajajo. Iskanje odgovorov je prepustila bralcem.

Svoja mnenje o tem, kakšne naj bi bile poučne knjige za otroke in mladino, je podalo nekaj strokovnjakov, ki proučujejo to področje. Za Renate Grubert mora dobra poučna knjiga izpolnjevati tri kriterije, in sicer pravilnost podatkov, upoštevanje predznaka ciljne skupine in originalnost. Heike Elisabeth Jüngst daje poudarek starostni stopnji primernemu strokovnemu izrazoslovju. Za Marlene Zöhrer je pri poučni mladinski knjigi poleg dobre teme, dobre naslovnice, ki vzbudi zanimanje, dobrega teksta z ilustracijami in fotografijami ali z obojim, pomembna še pravilna odločitev za knjigo v celoti (od velikosti, formata, materiala, tipa pisave in še kaj). Manuela Kalbermatten neko področje raje spoznava v obliki pripovedi. Heike Byn pa s predstavitev svojih petih najljubših poučnih knjig za otroke pokaže svoj odnos do dobre poučne knjige. Kakšne poučne knjige so dobrodošle pri založbi Moritz v Frankfurtu na Majni, pove Markus Weber.

V vseh štirih zvezkih iz leta 2020 je veliko število recenzij novejših knjig za otroke in mladino. Pri izboru knjig za predstavitev in presojo so upoštevane tudi knjige, ki se tematsko navezujejo na osrednjo temo posamezne številke.

Tanja Pogačar

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

dr. **Barbara Baloh**, znanstvena sodelavka Univerze na Primorskem, docentka za didaktiko slovenščine, publicistka

dr. **David Bedrač**, pesnik, profesor slovenščine, doktor literarnih ved, publicist, kritik in mentor

dr. **Tina Bilban**, raziskovalka, literarna kritičarka, urednica in pisateljica; predsednica Slovenske sekcije IBBY (Mednarodne zveze za mladinsko književnost) in članica mednarodne žirije za Andersenovo nagrado

Meta Cerar, prevajalka

Živa Čebulj, prevajalka iz francoščine, lektorica in literarna kritičarka

Margarita Engle, ameriška pesnica

dr. **Sabina Fras Popović**, bibliotekarka, vodja Centra za spodbujanje bralne pismenosti v Mariborski knjižnici, predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, asistentka na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani

mag. **Barbara Hanuš**, profesorica slovenščine in pedagogike, višja knjižničarka, strokovna sodelavka revij *Ciciban* in *Cicido*, pisateljica in avtorica strokovnih člankov

dr. **Dragica Haramija**, redna profesorica za področje mladinske književnosti na Filozofski in Pedagoški fakulteti v Mariboru, avtorica številnih znanstvenih in strokovnih člankov ter znanstvenih monografij, programska vodja festivala *Oko besede*

dr. **Aksinja Kermauner**, pisateljica, tiflopedagoginja, znanstvena sodelavka na Pedagoški fakulteti Koper

Samanta Kobal, dramaturginja, avtorica dramskih besedil

dr. **Gaja Kos** je raziskovalka mladinske književnosti, kritičarka, publicistka, urednica, pisateljica in prevajalka

Roger Mello, brazilski ilustrator, Andersenov nagrajenec

Ema Palovšnik, magistra inkluzivne pedagogike

Tanja Pogačar, upokojena bibliotekarka, prva predsednica Slovenske sekcije IBBY

Tatjana Pregl Kobe, umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, pisateljica, publicistka, založnica

NAVODILA AVTORJEM

Rokopise, ki so namenjeni objavi v reviji *Otrok in knjiga*, avtorji pošljejo na naslov uredništva: **Otrok in knjiga, Mariborska knjižnica, Rotovski trg 6, 2000 Maribor.**

Za stik z urednico lahko uporabijo tudi el. naslov: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si

Avtor naj besedilo obvezno priloži ime institucije, na kateri dela, in svoj domači ter elektronski naslov.

Če rokopis ni sprejet, urednica avtorja pisno obvesti.

Ob izidu revije dobi avtor 1 izvod revije in avtorski honorar.

Objava v reviji vključuje tudi objavo njene digitalne različice na spletnem portalu dLib.

Tehnični napotki:

Prispevki za revijo *Otrok in knjiga* so napisani v slovenščini, izjemoma po dogovoru z uredništvom v tujem jeziku. Pričakuje se, da so rokopisi, namenjeni objavi v reviji, jezikovno neoporečni in slogovno ustrezni. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole, tj. 45.000 znakov, drugi prispevki pa naj ne presegajo 10 strani (20.000 znakov). V rubriki Polemika bomo objavili samo prispevke v obsegu do 5000 znakov. Razprave morajo imeti sinopsis (do 300 znakov) in povzetek (do 2000 znakov oz. do 1 strani). Sinopsisi bodo objavljeni v slovenščini, povzetki pa v angleščini (za prevod lahko poskrbi uredništvo). Rokopis je potrebno oddati v dveh na papir iztisnjenih izvodih (iztis naj bo enostranski, besedila naj bodo napisana v enem od popularnih urejevalnikov besedil za okensko okolje, v pisavi Times New Roman, velikost 12 pik z eno in pol medvrstičnim razmikom na formatu A4. Naslov članka in naslovi ter podnaslovi poglavij (zaželeno je, da so daljši članki smiselno razčlenjeni) naj bodo napisani krepko.

Citati med besedilom so označeni z narekovaji. Daljši navedki (nad pet vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne) v velikosti pisave 10 pik. Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem oklepaju; na začetku in na koncu citata tropičja niso potrebna. Opombe niso namenjene citiranju literature, njihovo število naj bo čim manjše. Navajajo se tekoče. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločilom. Literatura naj se navaja v krajši obliki samo v oklepaju tekočega besedila, in sicer takole: (Saksida 1992: 35). V seznamu literature navedek razvežemo

za knjigo:

Igor Saksida, 1992: *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

za del knjige:

Niko Grafenauer, 1984: Ko bo očka majhen. V: Jože Snoj: *Pesmi za punčke in pobe*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Sončnica).

za zbornik:

Boža Krakar Vogel (ur.), 2002: *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

za članek v reviji:

Alenka Glazer 1998: O Stritarjevem mladinskem delu. *Otrok in knjiga* 25/46. 22–30.

V opombah so enote bibliografske navedbe med seboj ločene z vejicami:

Igor Saksida, *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, 35.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so postavljeni ležeče. Zbirka je v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Pri zaporednem navajanju več del istega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 2003a, 2003b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

VSEBINA

ČLANKI – RAZPRAVE

Tatjana Pregl Kobe, <i>Slovenski knjižni ilustratorji (3. del)</i>	5
Barbara Baloh in Samanta Kobal, <i>Literarna dela Giannija Rodarija kot spodbuda za ustvarjalno pripovedovanje</i>	27
Sabina Fras Popović, <i>Spodbujanje motivacije za branje pri mladih hokejistkah in hokejistih</i>	41
Barbara Hanuš, <i>Izbira bralnih gradiv za učence, katerih materni jezik ni slovenščina</i>	58
Ema Palovšnik in Aksinja Kermauner, <i>Inkluzivna knjiga Legenda o Zlatorogu</i>	70
Živa Čebulj, <i>Zrcalkin peskovnik</i>	85

LITERARNE DELAVNICE

David Bedrač, <i>Od bralnega dvoboja do virtualnega učitelja (Predstavitev nekaterih izbranih avtorskih metod dela pri pouku književnosti)</i>	92
--	----

IBBY NOVICE

Tina Bilban, <i>Glasba besed in praznovanje mednarodnega dneva knjig za otroke</i>	101
<i>Revija Bookbird</i>	102
<i>Mednarodni Kongres IBBY</i>	103
<i>Nominacijsko leto</i>	103

ODMEVI NA DOGODKE

Gaja Kos, <i>Stara in nova vprašanja (Poročilo s kritiškega simpozija Umetnost kritike 2020)</i>	104
--	-----

OCENE – POROČILA

Gaja Kos, <i>Dajmo, jež!</i> (Toon Tellegen: <i>Jež in samotni občutek</i>)	108
Tina Bilban, <i>Nepozabne: ženske, ki so premikale meje našega sveta</i> (Milica Antić Gaber et al)	109
Dragica Haramija, <i>Desetnica 2021</i>	114
<i>Levstikove nagrade 2021</i>	118
Tanja Pogačar, <i>1000 und 1 Buch 2020</i>	122
 <i>Avtorji v tej številki</i>	 127
<i>Navodila avtorjem</i>	129

CONTENTS

TREATISES – ARTICLES

Tatjana Pregl Kobe, <i>Slovene literary illustrators (Part 3)</i>	5
Barbara Baloh in Samanta Kobal, <i>Literary work of Gianni Rodari as an incentive for creative narration</i>	27
Sabina Fras Popović, <i>Enhancement of reading motivation with young hockey players</i>	41
Barbara Hanuš, <i>Selection of reading materials for children whose mother tongue is not Slovenian</i>	58
Ema Palovšnik in Aksinja Kermauner, <i>Inclusive book Legend of the Goldenhorn</i>	70
Živa Čebulj, <i>The mirror visitor's sandpit</i>	85

LITERARY WORKSHOPS

David Bedrač, <i>From reading duel to virtual teacher (Presentation of some selected authorial working methods in the teaching of literature)</i>	92
---	----

IBBY NEWS

Tina Bilban, <i>The music of words and celebration of the international children's book day</i>	101
<i>Bookbird: A Journal of International Children's Literature</i>	102
<i>IBBY Congress 2021</i>	103
<i>Nomination year</i>	103

RESPONSES TO EVENTS

Gaja Kos, <i>Old and new questions (Report from the 2020 Art of Criticism Symposium)</i>	104
--	-----

REPORTS – REVIEWS

Gaja Kos, <i>Let's do it, hedgehog!</i> (Toon Tellegen: <i>Jež in samotni občutek</i>)	108
Tina Bilban, <i>Unforgettable: women moving the boundaries of our world</i> (<i>Nepozabne: ženske, ki so premikale meje našega sveta</i> . Milica Antić Gaber et al)	109
Dragica Haramija, <i>Desetnica 2021</i>	114
<i>Levstik Awards 2021</i>	118
Tanja Pogačar, <i>1000 und 1 Buch 2020</i>	122
 <i>Journal authors</i>	 127
<i>Guidelines for contributors</i>	129

OTROK IN KNJIGA

110

Glavna in odgovorna urednica
Darka Tancer-Kajnih

Revijo je s finančno podporo Javne agencije za knjigo
založila Mariborska knjižnica

Za Mariborsko knjižnico
direktorica Dragica Turjak

Naklada 700 izvodov

Letna naročnina 17 EUR
Cena posamezne številke 7,5 EUR

Inkluzija skrbi za univerzalne dostope in prilagaja okolje, pripomočke in načine dela, ki omogočajo participacijo čim več ljudi brez specifične dodatne podpore, ter s tem posameznikom in okolici omogočajo napredek.

Ema Palovšnik in Aksinja Kermauner,
Inkluzivna knjiga Legenda o Zlatorogu

Pri prevajanju domišljijskega žanra mladinske književnosti veliko bolj kot pri prevajanju drugih žanrov tvorimo nove besede. Domišljijske osebe, kraji in predmetnost prevajalcu dajejo priložnost iskati in tvoriti izraze, ki ustrezno ubesedujejo izmišljeni svet, obenem pa so naslovniku dovolj prepoznavni in domači, da jih brez težav razume – oziroma da se lahko v domišljijemskem svetu udomači. Posebne prevajalske izzive iz besedotvorja je ponudilo prevajanje domišljijske tetralogije Zrcalka Christelle Dabos ...

Živa Čebulj, *Zrcalkin peskovnik*

Omenjena metoda pa je pravzaprav spoj obojega – vključuje tako uporabo sodobnih tehnoloških pripomočkov, s svojo univerzalnostjo pa jo lahko uporabljajo učitelji¹⁰ vseh triad in pri vseh predmetih. In ne samo to: zaradi vsebinske prilagoditve jo lahko uporabljamo tudi za doseganje različnih ciljev; lahko jo uporabimo za delo z učenci s posameznimi primanjkljaji na učnem ali osebnostnem področju, pri dopolnilnem pouku za dopolnjevanje znanja, lahko pa tudi za delo z nadarjenimi učenci ali pri ustvarjanju literarnih besedil.

David Bedrač, *Od bralnega dvoboja do virtualnega učitelja (Predstavitev nekaterih izbranih avtorskih metod dela pri pouku književnosti)*

IBBY izdaja strokovno revijo Bookbird, ki vključuje znanstvene in strokovne prispevke, novice in recenzije. Urednika si želita ustvarjati še bolj vključujočo revijo, zato pozivata k oddaji prispevkov, ki predstavljajo ustvarjalce, knjige, književnost ali projekte z vseh koncev sveta.

Gaja Kos, *Revija Bookbird*

OTROK IN KNJIGA	MARIBOR 2021	LETNIK 48	ŠT. 110	STR. 1–136
-----------------	--------------	-----------	---------	------------

